Karácsonyi János

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ÉLETE

ATTRAKTOR
Máriabesnyő
2013

Eredeti megjelenés:

Karácsonyi János: *Szent László király élete*
Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék könyvkiadója
Szent István könyvek 36. kötet.
Budapest, 1926.

A kötetet szerkesztette és a jegyzeteket írta: Bárány Attila.

Címlapterv: CsumP Stúdió

ISSN 1786-4070
ISBN 978-615-5257-32-2

Felelős kiadó az Attraktor Kft. ügyvezetője.
A nyomdai munkákért felel a Gelbert Kft. ügyvezetője.

ELŐSZÓ

Midőn ez év elején a Szent István Társulat érdemes igazgatója felszólított, hogy a „*Szent István Könyvek*" sorozata számára írjam meg szent László király élete folyását, meglepődtem és némi tekintetben szégyelltem magamat.

Eszembe jutott, hogy pozsonyi, udvardi, kassai, sátoraljaújhelyi származású írók, sőt nemrégiben egy lengyel szerzetes is milyen szeretettel és szorgalommal igyekeztek Szent Lászlót kortársaik elé állítani, én pedig jóformán eltöltöttem egész életemet, írtam sok mindenféle értékes vagy értéktelen értekezéseket, órákig, néha napokig vesződtem egy-egy eltűnt falu helyének meghatározásával vagy egy-egy régi irat hibás voltának felderítésével, de Szent László tetteinek, magaviseletének összefoglaló előadására nem gondoltam.

Pedig én, nem úgy, mint Pray György, Podhráczky József és a többiek, napokat töltöttem abban a bihari várban, ahol valaha Szent László gyermekkorában játszadozott. Én nem tudnám megmondani, hányszor megfordultam abban a váradi várban, ahol valaha Szent László imádkozott és én ki lettem volna téve a tudatlanság, a tévedés, elégedetlenség, erkölcstelenség minden veszedelmének, ha valaha Szent László ki nem szakít némi részt a föld javaiból avégre, hogy abból a katholikus egyház az ifjakat jóra nevelje és igazra tanítsa.

Csak az vigasztal, hogy, ha a világháború előtt vagy fiatalkoromban fogtam volna hozzá Szent László életéhez, fölösleges mun-

kát végeztem volna. Ha verset írok róla, bizonyára nem múltam volna felül Garay Jánost, ha prózában adom elő tetteit, bizonyára mások nagyobb élvezettel olvasták volna Bunyitay Vince magasztaló sorait (Szent László emlékezete 1892.), mint az enyéimet. Akkor talán én sem láttam volna meg azon rettentő nehézségeket, amelyekkel Szent László küzködött. Csak a szentet, a hőst néztem volna én is benne s nem az egész embert.

Mióta azonban hatalmas kormányférfiak, hadvezérek, császárok bukását keresztül kellett élnem, azóta jobban látom a királyok roppant helyzetét, jobban látom a bajokat, amelyek Szent Lászlót könnyekre fakasztották, sőt e földön félreismertté, sokszor boldogtalanná, de Isten szemében annál érdemesebbé tették. Olyan művet nyújthatok tehát olvasóimnak, amely a valót az eddigieknél jobban megközelíti.

Íme tehát hősköltemény vagy mulattató rege helyett a valódi, sokszor szomorú történet Szent László királyról.

Nagyvárad, 1924. november 1.

A szerző

I. fejezet

Szent László szülei és gyermekévei

Szent László születése még szomorú időben történt. Atyja, I. Béla akkor még távol hazájától, távol nemzetétől száműzetésben, úgyszólván kegyelemkenyéren éldegélt s visszatérést alig remélhetett.

Iszonyú családi és vallási egyenetlenség és viszálykodás volt ennek az oka. Árpád családjának két ága már három nemzedéken át versengett az uralkodásért s a nemzet vallásának irányításáért. A kegyetlen versengésnek eredménye lőn, hogy már nyolc éve idegen, csak leányágon rokon ült Magyarország trónján.

Épen azért, mert családi körülményei okozták, hogy Szent László külföldön született és születésekor idegen személynevet kapott s mert családi összeköttetései miatt kellett neki annyi belföldi és külföldi ellenféllel bajlódnia, szükségesnek látjuk az ő nemzedékrendjét előre bocsátani. A dűlt betűs nevek a pogány eredetű személyneveket jelentik. [lásd 118. oldal.]

Mint e nemzedékrendből látható, Árpád fejedelem családja Taksony (Szakács) két fiában két ágra szakadt. A jelek szerint Taksony fiai közül Szár vagy keresztény nevén Szerind volt az idősebb, de 972-ben vagy 973-ban nem ő, hanem Gyécse vette kezébe a fejedelmi hatalmat. Volt-e küzdelem Szer-Szerind és Gyécse között a hatalomért, nem tudjuk, de az, hogy Gyécse már nem magyar nőt vett feleségül, hanem a lengyel fejedelmi család egyik

tagját kérte nőül s így bizonyos tekintetben már külföldi segítségre számít, arra mutat.*

Szár-Szerind fia, Koppány-Mihály 997-ben már határozottan feltámadt az egyenes trónöröklés rendje ellen, magának akarta megkaparítani a fejedelemséget I. (Szent) István ellenében, de az evégből vívott ütközetben életét veszté.**

Koppány kiskorú fiai ekkor természetesen félrevonultak. Egyik közülük, II. Szár (keresztény néven László) 1020 táján Csehországba szökött, ott meg is nősült s ekkor keresztény hitre térvén, László nevet kapott.*** Fiát természetesen a cseheknél akkor anynyira divatos Bliszláv, magyarosan Bogyoszló [Bolesław] névvel ékesítették fel.†

A másik fiú, Vászoly Szalamegye északi részén meghúzódott és várt. 1015 táján megnősült s úgy látszik, bár ezt később büszkeségből tagadták, az utóbb Tétény-nemzetségnek hivott család egyik nősarját tette feleségévé.†† E házasságból három fiú származott: III. Szár,††† I. Béla és Liünte vagy későbbi magyarsággal Lente [Levente].[1]

Vászoly fiainak eredeti nevei, mint első pillanatra látható, mind régi magyar személynevek, vallási szempontból tekintve pogány

* Karácsonyi téved, Gézának nem volt lengyel felesége. Még apja, Taksony életében vette feleségül Saroltot.

** Koppány az Árpádok (Álmos óta) ötödik generációjából származott, valószínűleg Árpád ükunokája volt, de csak annyi bizonyosat tudunk róla, hogy Tar Szerénd/Zerind fia volt. Szár Lászlóhoz, vagy Géza fivérének, Mihálynak az ágához semmi köze sem volt.

*** Koppány fiairól semmi bizonyosat nem tudunk.

† Itt Szár László fiáról, Domoszló/Bonuzlóról van szó, ő azonban nem született cseh anyától, Szár László cseh házasságára nincs bizonyíték.

†† Vazul/Vászoly a Tátony nemzetségből házasodott, a Pest megyében birtokos Tétény nemzetség első említése későbbi, 1228-ból való.

††† Nem tudjuk, hogy Andrást korábban hogyan hívták, a Szár név csak feltételezés. Az is csupán feltehető, hogy később Oroszországban keresztelték meg.

nevek.* Tehát Vászoly nem csupán maga maradt pogány, hanem gyermekeit sem kereszteltette meg.

1031. szeptember 2-án Szent Istvánnak egyetlen nagyranőtt és nagyrahivatott fia, Szent Imre hirtelen és váratlan szerencsétlenségnek esett áldozatul. Ekkor Vászoly szívében természetesen remény támadt, hogy unokabátyja rájuk gondol. Az lett volna a dolgok természetes rendje, hogy, ha már őt magát nem, legalább fiainak egyikét Szent István az ő udvarába hivatja, nevelteti s arra hagyja királyi méltóságát, a magyar nemzet kormányzását.

De ki tudja most már megmondani, micsoda rettenetes cselszövések, rágalmak akadályozták a dolgok ilyen fejlődését? Ki tudja, mennyire riasztották Szent Istvánt azzal, hogy életének nagy műve, a magyar nemzet keresztény vallása forog veszedelemben, ha szíve Vászoly és fiai felé hajlik? Szent István oldala mellett akkor már ott volt özvegy húga, a Velencéből elűzött Orseolo Otoné is 20–25 éves fiával, Péterrel együtt s egy anya mi mindent ki nem talál fia ügyének előmozdítására?**

Szent István tehát töprengett, Vászoly pedig lelkében forrongott s midőn a mérleg nyelve mégis Péter felé hajolt, beleegyezett négy hű emberének azon tervébe, hogy Szent István megölessék s az így keletkezendő zűrzavarban ő vagy egyik fia királylyá kiáltassék.

A gyilkos szándék nem sikerült, de következményei rettenetesek voltak. Szent István a gyilkosságra kiszemelt, de kegyelemért esdeklő főúrnak megbocsátott ugyan, de azt vélte, hogy az ország nyugalma és a keresztény vallás megvédése végett Vászolyt az uralkodásra alkalmatlanná kell tenni. Udvari tanácsa sürgetésére tehát legalább is eltűrte, hogy Vászoly kezei levágassa-

* András eredeti neve bizonytalan; Béla nevének eredete pedig erősen vitatott. Származtatták a magyar *bél* szóból; az ótestamentumi *Bela* névből; tekintik szláv eredetűnek, de a legnagyobb valószínűséggel török eredetű.

** Péter 1010/1011-ben született, a merénylet idején, 1031 körül 20 éves lehetett.

nak, szemei megvakíttassanak. Fiait pedig száműzte Magyarországból.[2]

1036 táján, midőn ez történt, a fiúk közül Szár, vagyis a későbbi I. András mintegy 20 éves, Béla mintegy 18 éves és Liünte mintegy 12 éves vala.* Voltak még hű embereik s ezek készek voltak őket követni akár a világ végére, de mégis a legnagyobb zavarban voltak, amidőn arról kellett határozniuk, hogy hova meneküljenek.

Németország felé nem mehettek, mert Szent István akkor már békében élt Konrád császárral s különben is, mint tudjuk, felesége német hercegnő volt. Csehországba sem menekülhettek, mert annak hercege a német császárral ki nem köthetett.** Itália felé is el volt zárva az út, mert akkor még a későbbi Szlavónia (Varasd, Körös és Zágráb vármegyék) is a karinthiai (korontál) hercegséghez s ezzel együtt a német birodalomhoz tartoztak.***

* Levente 1010–15 között, András 1015 körül, Béla 1015–20 között született.

** Valójában először, 1031 táján Csehországba menekültek, I. Oldřich udvarába; majd 1032–34 között Lengyelországba, II. Mieszkoval. Béla itt is maradt, de András és Levente tovább mentek Oroszországba.

*** Szlavónia 9–11. századi történetében sok a bizonytalan és vitatott pont. Keleti felét 826-ban elfoglalta Omurtag bolgár kán, de a frankok 832-ben visszafoglalták, s egészen a 9. század végéig meg is tartották a területet. Azonban hogy a 9. század vége óta a későbbi Varasd, Zágráb és Körös vármegyék területe hová tartozott, igen nehéz megmondani, valószínűleg nem tartozott Karintiához. A történeti Szlavónia (*Sclavonia*, Tótország) a Dráva és a Száva között, valamint a Száva mentén fekvő térség. A magyar történetírásban vitatott, hogy a Horvátországot (a forrásokban *Sclavonia*-t) elfoglaló László mit is foglalt el valójában. Szlavónia, a Dráva és a Száva köze az egyik vélemény szerint nem tartozott Magyarországhoz, legalábbis a nyugati része egyáltalán nem; a honfoglalás korában a magyarok nem szállták meg a területet. Ezt vallotta és vallja a horvát történetírás is, s amellett érvel, hogy már a 9. században a horvát Ljudevit fejedelem a pannóniai horvátok uraként kiterjesztette fennhatóságát erre a térségre, s a 10. század-

Még kevésbé gondolhattak Lengyelországra, mert ott épen ezidőben rettenetes felfordulás volt. Kázmért, az első, koronázott lengyel királynak, II. Meskónak fiát saját alattvalói elűzték s ő ekkor anyai birtokán, a Rajnán túl tartózkodott.

Csak kelet felé, az akkoriban alakult orosz birodalomban uralkodott olyan jószívű és nagycsaládú fejedelem, akihez bizalommal fordulhattak. I. Jaroszló [Bölcs Jaroszláv] volt ez, az 1018-tól 1054-ig [1016–18; 1019–54] uralkodó nagy fejedelem. Állítólag testvérei közül egyik-másik már ezelőtt magyar leányokat vettek nőül, mint például Rasztiszló a masarkaní (tamani) [Tamantarkan] herceg.[*] Itt találtak tehát menedéket Vászoly száműzött fiai. Közülük a legidősebb csakhamar úgy megkedveltette magát, hogy már 1038-ban, Szent Istvánnak 1038. aug. 15-én bekövetkezett halála után elnyerte a nagy fejedelem legidősebb leányának, Anasztáziának kezét. A házasságkötés előtt természetesen meg kellett keresztelkednie s a keresztségben András nevet kapott. E házasságból a következő évben már egy kis leányka is született, a későbbi Adelhaid.[3]

I. András nejével kapott akkora uralmat, hogy ott testvéreit is eltarthatta, de a középső testvér, Béla nem akart kegyelemkenyéren élni. 1040-ben már ő is 20–22 éves fiatalember volt, híres

---

ban Tomislav király újra meghódította a Gvozd (Kapela) hegység és a Dráva közti területet, s a horvátok a 11. század végéig itt uralkodtak. Egy másik magyar nézet szerint a honfoglaló magyarok fokozatosan kiterjesztették befolyásukat Szlavóniára, egészen a Száváig, s a Szent László-féle hódítás csupán a Szávától délre eső, egyébként sokszor, itáliai forrásokban pedig leggyakrabban *Sclavoniá*-nak nevezett történeti Horvátországot csatolta Magyarországhoz. Ezt az 1097-es újabb hódítás tette teljessé. A horvátok szerint László fennhatósága nem érte el a tengert, a Tengermellék csak Kálmán alatt hódolt meg Magyarországnak.

[*] Bölcs Jaroszlávnak nem volt ilyen nevű fivére, egyedül Premiszláva húga ment feleségül Szár Lászlóhoz, bár ez utóbbi is vitatott.

bajvívóvá képezte ki magát s így másfelé keresett magának munkakört.*

Előzőleg 1039-ben nagy szégyen esett meg az egymással veszekedő lengyeleken. A csehek felhasználva fejetlenségüket, rajtuk ütöttek, elfoglalták tőlük Sziléziát, sőt onnan még feljebb vonulva, bevették fővárosukat, Gneznát is. Ennek templomában őrizték addig a volt prágai püspöknek és híres vértanúnak, Szent Adalbertnek (Albertnek) tetemeit is, de azt most a csehek felszedték és Prágába vitték.[4]

E szégyen észretérítette a lengyeleket és visszahívták elűzött fejedelmüket, Kázmért. Ennek viszont, hogy trónját megerősítse s országát a szomszéd ellenséges népektől megvédje, szükséges volt hű és vitéz lovagokra.

I. Béla tehát összeszedett részint magyarokból, részint oroszokból egy csapat katonát és felajánlotta I. Kázmérnak az ő szolgálatát.** Ez szívesen fogadta a vitéz ifjút és a hagyomány szerint I. Béla ezt azzal hálálta meg, hogy párbajban földreterített egy óriási pomerán-szlávot. E hőstett annyira megnyerte a lengyel fejedelmi udvar tetszését, hogy Kázmér hozzá adta nőül egyik leánytestvérét.[5] Mivel a leány a Rajnán túl az 1035–40. években a keresztény hitben nagy jártasságot és lelki buzgóságot szerzett, ez sem nyújtotta másként Bélának kezét, mint ha keresztvízbe száll. Mivel továbbá a lengyelek Szent Adalbert püspököt akkor mintegy a maguk szentének tartották, Adalbertet választották ki I. Béla mennyei pártfogójául is.[6]

I. Béla száműzetése és házassága volt tehát annak oka, hogy Szent László távol hazánktól idegen földön született.

E házaspárt a jó Isten öt gyermekkel áldotta meg. Az első fiút atyja örömében a régi magyar Gyeicsa (Gyécsa, Gyécse, Décse)

* Béla nem járt Oroszországban, sőt András és Levente nem akartak élősködni Béla nyakán Lengyelországban, ezért mentek tovább.

** Béla mindig is II. Mieszko fia, I. Kázmér pártján állott, s az ő távollétében is Lengyelországban maradt.

névvel tüntette ki, mert ez dicsőt, méltóságosat jelentett az akkori magyar nyelvben.[7] Ellenben e fiú anyja és környezete Magnusra kereszteltették, mert az ő idejükben s azon a vidéken sokszor hirdették a keresztény papok Magnus vértanú lelki erejét s ennek latin „nagy" értelme némileg a magyar Gyeicsaval is egyezett.*

A második gyermek** leány lett és Zsófia nevet kapott.[8]

A harmadik gyermek ismét fiú lett s minden körülményt egybevetve, 1046-ban született. Mivel atyja akkor már öt éve Lengyelországban tartózkodott s egyelőre reménye sem lehetett ahhoz, hogy Magyarországra visszatérjen, beleegyezett az anyának és lengyel környezetének abbeli kívánságába, hogy e fiú Vladiszláv nevet kapjon. E szó különben az ó-szlávban úrfit, a kormányzó fiát jelentette*** s az sem lehetetlen, hogy csupán a latin Dominicusnak, közelebbről pedig a német Herrmannak fordítása. Az anya bizonyára azért gondolt erre, mert egyik bátyja, a híres kölni érsek, Hermann = Vladiszláv nevet viselt. Alkalmas magyarázat után I. Bélának sem lehetett ellene kifogása.

De mily kifürkészhetetlenek az Isten útjai! A szülők szeretete sem birt belelátni a jövőbe s bár óhajtották, hogy fiúk uralkodjék (uralkodjék legalább is gonosz indulatjain), de azt nem sejtették, hogy olyan nemzet felett fog uralkodni, amely a Vladiszláv nevet nem bírja kimondani. A magyar e névből először is elhagyta a kezdő *v* hangot, mert a szó elején két mássalhangzót nem tudott kiejteni. Azután pedig a magyar a szó végén levő *v* hangot *u*-nak hallotta s az így alakított Ladiszlau név végén lévő *au* magánhangzókat egy hosszú *ó*-ba összevonta. De még a Ladiszló is hosszú volt a magyarnak s mivel ő különben is a mindent lágyító lengyeltől Lagyiszlót hallott, idővel eg*gy* hangot elhagyta s csak Laiszlót

* Ez az iráni eredetű *jabgu* méltóságnévből származik, kazár közvetítéssel került a magyarokhoz.

** Zsófia a negyedik szülött volt.

*** Eredeti jelentése „hatalom és dicsőség".

mondott. Végül az egymásmellé állított *a* és *i* hangokat egybeolvasztotta egy hosszú *á* hangba s így keletkezett a már teljesen magyar László név, utóbb pedig annak egy pár becéző alakja.

Azt sem gondolták a szülők László fiúk születésekor, hogy e gyermek nevelése épen akkor, midőn négyéves lesz, midőn kezdi megismerni a világot, az embereket, az Istent, egészen az anyára marad, mert az apa borzasztó nagy, országok sorsát döntő küzdelmek, háborúk miatt évekig távol él családjától.

Pedig úgy történt s ennélfogva Szent László nevelésére, irányítására édesanyja még a szokottnál is nagyobb befolyást gyakorolt. Illő tehát, hogy Szent László élte folyását óhajtván előadni, szóljunk arról is, akinek annyit köszönhetett: az ő édesanyjáról.

Szent Lászlónak anyja, mint említők, Kázmér lengyel fejedelem húga volt és hihetőleg Richizának [Richesa/Richeza v. Rixa], rövidítve Richzá-nak hívták. Nem is sejtjük azonban, hogy ez egyszerű név mögött mily fényes származás, mily tanulságos múlt rejlik! Kázmérnak és húgának atyja ugyanis II. Meskó (Miesko, Micziszlav), anyjuk pedig Ezzónak, a német birodalom palotagrófjának vagy magyarosan nádorának Ricziza nevű leánya volt. II. Meskó volt az, mint a világtörténetből tudjuk, aki a lengyel fejedelmek közül először tétette fejére a királyi koronát és ily módon megkisérelte országát a német birodalomtól függetleníteni.

Honnan merített ehhez bátorságot? Házassági összeköttetéseiből. Apósa, Ezzo ugyanis nem csupán gazdag német főúr, hanem úgyszólván külön fejedelem volt a német birodalom nyugati részén. Ezzo volt az a szerencsés halandó, aki elnyervén III. Otho császár húgának, Matild császárleánynak kezét, nem csupán Kölntől nyugatra, a mai Brauweiler körül eső birtokait szaporította, hanem 1011-ben II. (szent) Henrik császárt arra is rászorította, hogy a Rajna mellett fekvő Duisburg és Kaiserwerth várakat neki adja. Ezenkívül az övé volt az akkori német birodalomnak keleti részén elterülő hatalmas saalfeldi uralom is. Természetes tehát, hogy leányait csak fejedelmeknek szánta s amelyik ilyen férjet nem kapott, az apátnő lett egyik-másik gazdag monostorban. Így jutott II. Meskó, Chrabry [Chrobry v. Merész] Bogyoszlónak

[Bolesław], Ezzo segítőtársának fia Richizához: Ezzo és a császárleány Matild leányához.

E hatalmas, császárleánytól származó lengyel királynő mindenesetre nagy befolyást gyakorolt apósa, Chrabry Bogyoszló halála után a lengyel királyi udvarban. Lehet, hogy mivel gyermekeit németesen nevelte és a keresztény vallás törvényeinek megtartását nagyon is követelte, ő volt egyik oka azon lázadásnak, amely nemsokára, férjének 1034-ben bekövetkezett halála után Lengyelországban kitört és őt gyermekeivel együtt menekülésre kényszerítette. Az akkori Lengyelországhoz elég közel esvén Saalfeld, ez nem is volt olyan nehéz. De itt nem volt elég biztonságban s mivel 1035-ben egyik fiútestvére, Herman kölni érsek volt, másik fiútestvére, Otó Duisburgban lakott, ő is Rajna-menti birtokaira vonult. Itt is élt tovább 1063-ban bekövetkezett haláláig.

Ebből következik, hogy II. Meskó özvegye, Richiza az 1035–40. években fiát, Kázmért Kölnben, leányait pedig, mert legalább is két, akkor 12–16 éves leánya volt, egyik apátnő testvérénél az apácamonostorban taníttatta.[9]

Szent László anyja tehát olyan tájakon, ahol a tudomány és művészet akkor legjobban virágzott, előkelő, finom és vallásos nevelésben részesült. Ő Lengyelországba visszatérvén is tartott udvarában jámbor katholikus papokat s azokkal végeztette az istentiszteletet, taníttatta szolgáit és szolgálóit.

Ilyen anya természetesen mindjárt kisded korában belecsepegtette Szent Lászlóba az Isten félelmét és szeretetét. Annál inkább tehette azt, mert 1049 végén vagy 1050-ben a gyermekek nevelése a család életében beállott döntő fordulat miatt legalább is egy időre egészen reá maradt.

III. Henrik császár már régóta fenyegetődzött, hogy pártfogoltja és hűbérese, Péter magyar király megbuktatása miatt boszszút áll és Magyarországot meghódítja. I. András hiába kérlelte, hiába igért kárpótlást, békét, háborús szándékától el nem állott. Erre András király, hallván öccsének, Béla-Adalbertnek vitézi tetteit, hozzá folyamodott. Követei útján azt üzente neki: Egykor együtt voltunk részesek az ínségben és bajokban, kérlek tehát,

szeretett öcsém, hogy ne késsel hozzám jönni, hadd részesedjünk együtt az örömökben és az ország javaiban is. Nincs örökösöm, nincs már más testvérem, mint te (Liünte fiatalon elhalt), te légy örökösöm, te légy utódom.[10]

I. Bélában természetesen nem halt ki a vonzódás nemzetéhez, azonkívül ott gyermekei jövőjét is jobban látta biztosítva. Elhagyta tehát Lengyelországot és családjával együtt eljött hazánkba. Itt azután úgy egyezett meg bátyjával, hogy az ország egyharmadának kormányzását már bátyja életében átveszi. Így jutott neki a Tiszántúl és Erdélynek akkor megszállott s 3 vármegyére osztott része. Ez országrésznek meglehetősen közepén ott állott Bihar vára. Ezt tartották akkor legbiztosabb lakóhelynek, mert nagy árokkal és kőfalakkal volt körülvéve s ezenkívül belül püspöki egyház is állott akkor benne.* Egyrészről az idáig nyúló alföldi síkság bő élelmet, másrészről a közeli erdők fát és vadat nyújtottak az itt lakozóknak.

Alig hogy I. Béla itt családját biztonságba helyezte, magának el kellett mennie körüljárni az egész országot a magyar sereg szervezése és oktatása végett. Főleg pedig hazánk nyugati részein kellett neki tartózkodnia, mert 1051-ben a német támadás megkezdődött és három évig tartott.[11]

Ez időben, tehát 4–8 éves korában Szent László anyja oldala mellett Bihar várában élt, tanulgatott és játszadozott. Hiába nevezték el őt lengyel névvel Vladiszlavnak-Lászlónak, az őt nagy dolgokra hívó Isten kiragadta őt a lengyelek közül és épen legfogékonyabb korában magyar játszótársakat, magyar gondviselőket adott melléje, hogy megismerje, megszeresse azt a nemzetet, amelynek igazgatása várt reá s úgy megtanulja annak nyelvét, hogy szívig ható szavával seregeket tudjon élethalálküzdelemre vinni.

*Bihar vára ekkor gerendavázas sánccal körülvett földvár volt, kőfalak létezése nem igazolható.

Mikor aztán atyja a harcok mezejéről haza került és Szent László 10–12 éves lett, a szülőknek arról kellett gondoskodniuk, hogy Szent László valamelyik fejedelmi udvarban a fegyverforgatást s a fejedelmi ifjakhoz illő szokásokat, foglalkozásokat elsajátítsa. Legkönnyebb az lett volna, ha a magyar király veszi gondjaiba, de az 1055 után már lehetetlen volt. I. Andrásnak fejébe szállt a németeken nyert győzelem, újra megházasodott,* fiai lettek s azon járt az esze, hogyan lehetne Béla öccsének tett igéretét kijátszani.[12] Ennélfogva Szent László szülei arra határozták el magukat, hogy e fiukat anyai nagybátyjához, Kázmér lengyel fejedelemhez küldik további nevelés végett.

Szent László ekként 11–12 éves korában visszakerült Lengyelországba s bár nagybátyja nemsokára meghalt, ő továbbra is ott maradt unokabátyja, Kázmér fia, Merész (Szmialy) Bogyoszló udvarában annál is inkább, mert atyja sorsa is bizonytalan volt.

Legalább három évig tanult, forgolódott Szent László a lengyel fejedelmek mellett. Megismerte a lengyel szokásokat, szépnek találta és viselte a lengyel ruhákat.

Ezért dicsekedtek később a lengyelek, hogy Szent Lászlót ők nevelték és mintegy lengyellé tették. Jó szerencse volt a magyar nemzetre, hogy szívét meg nem változtatták.[13]

1060 végén vagy 1061 elején azután atyja is őt kísérő s nagyszámú híveivel együtt Lengyelországba menekült, mert már élete is veszedelemben forgott. 1061 őszén azután atyja lengyel segítséggel megverte I. András seregét s december 6-án elfoglalta Magyarország trónját.** Ekkor végre, legalább is 1062-ben Szent László visszakerült a szülei házhoz s kezdte megismerni Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Vác városokat, valamint azok környékét.

1063-ban augusztus havában Szent László atyja és bátyja nehéz küzdelem elé indultak. A másik német császárt, IV. Henriket

*Nem házasodott meg újra.

**Egy évvel korábban, 1060-ban.

kellett volna visszatartaniok, hogy be ne hozzák I. András fiát, a tízéves Salamont. Szent László és öccse, Lampért gyengék voltak még az akkori nehéz fegyverekhez, tehát ők a nyugati határtól távolabb, talán Esztergomban vagy Székesfehérvárt maradtak. Itt kellett hallaniuk a rájuk nézve szörnyű hírt, hogy atyjuk szeptember 11-én hirtelen meghalt. Nemsokára jött értük bátyjuk és hirtelen eltemetve atyjuk holttestét, elmenekültek Lengyelországba.[14]

Alig vonult vissza IV. Henrik császár országába, Gyécse megjelent hazánkban és csatát akart vívni atyja trónjáért. De a püspökök, főleg Dezső kalocsai érsek oly meggyőzően beszélt a testvérharc átkairól, oly szépen lefestette mind Salamon, mind Gyécse előtt a béke és testvéri szeretet áldásait, hogy Gyécse lemondott a koronáról s a maga és testvérei nevében megelégedett az ország harmadának kormányzásával. Visszakapták tehát azt az országrészt, amit atyjuk is bírt az 1050–60. években. a Tiszántúl és Erdély északi részét. Tizenöt vár védelmezte akkor ez országrészt s kivált a Maros-Temes-mente tele volt sűrű magyar lakos-sággal.[15]

Így került vissza 1064-ben, 18 éves korában Szent László Bihar várába, gyermekkori játékainak, örömeinek kedvelt színhelyére. Itt gyakorolta magát a fegyverforgatásban, a csapatok rendezésében és vezetésében. Itt volt közel az akkor Igfon-nak hívott rengeteg erdőség s abban akár bölényekre és medvékre is vadászhatott s bizonyára vadászott is.

Ekkor fejlett ő testére nézve oly erős, hatalmas legénnyé, hogy válltól kezdve magasabb volt minden magyarnál.[16] Mindenki csodálta karjának erejét, mert nagy, nehéz lándzsákat emelgetett.

Bihar várát, Szent Lászlónak 1064-től 1077-ig mintegy 12 évig állandó lakóhelyét még a IV–VI. században emelte valamelyik hatalmas germán fejedelem római mesterek segítségével, mert akkor csak ezek tudtak olyan erős, cementfalakat rakni, amelyek századok viharaival dacoltak.*

*A kutatás nem igazolta, hogy a 10. századnál korábban állott volna erődített hely Bihar helyén.

Szent István országépítő munkájában természetesen ezt is felhasználta. Ide helyezte egyik ispánját, hogy az ezen várhoz csatolt területről a termést ide behordassa s megőrizze. De ide helyezte egyúttal, mint biztos helyre, a keresztény vallás hirdetőjét és főpapját, a püspököt is, hogy itt nyugodtan szolgálhasson az Istennek papjaival együtt és innen kiindulva hódítsák meg a lelkeket Krisztusnak.[17]

Mikor I. Béla családja ideköltözött, akkor még kicsiny, s lehet, hogy csak fából volt a székesegyház. Kicsinyek, egyszerűek voltak a püspöknek és papjainak házai s mindenesetre csak fából voltak az időnként fel-felváltott szolgáknak és katonáknak vagy, mint akkor mondották, jobbágyoknak kunyhói. Volt tehát a várban bőven hely, hogy a herceg, vagy mint a régi magyarok mondották, gyula családjának lakást építsenek egyelőre esetleg fából s ebben töltött I. Béla családja egy pár nyugodt, boldog esztendőt, ebben élte Szent László is gyermek-, majd ifjúkorát.

Csodálatosan vezérelte őt menyei Atyja idegen országból e helyre, atyjának vérei közé, püspöki székhelyre, hogy itt a legfőbb lelki kincseket is megismerhesse, megtalálhassa s jövendő nagy szenvedéseihez, hősies áldozataihoz lelki erőt gyűjthessen.

II. fejezet

Szent László ifjúsága

Azt a keresztény alázatosságot és békeszeretetet, amelyekkel 1064 elején Gyécse, valamint az akkor már mintegy 18 éves Szent László Salamon unokaöccsük javára lemondottak az ország kétharmadáról, az Isten nem hagyta jutalmazatlanul. Adott nekik a Tiszántúl olyan munkakört, amelyben nemzetüknek fényes szolgálatot tettek s maguknak a magyarok becsülését, szeretetét kivívták.

Mikor ők újra visszakerültek a Tiszántúlra s talán úgy találták jónak, hogy Gyécse Aradon vagy Temesvárt,* Szent László pedig Biharon lakjék, kelet felől hazánkat nemrégiben a Prut-Dnieszter mentére költözött, erőszakos, rablásból élő nemzet fenyegette. A kun volt ez. 1061-ben űzte el az úzokat a Dnieszter mentéről s mindinkább terjeszkedve Erdély bércei felé közeledett. De a Tiszántúl déli része sem volt veszedelem nélkül, mert az Al-Dunán átkergetett besenyők egy része a régi Dácia Ripensis területén a morava és Timok folyók között telepedett le.[18] Ez sem akart leszokni a mások keresményének elvételéről s azért a régi Keve és Haram várak (később Kubin és Ujpalánka) környékén ugyancsak

* Géza udvara feltehetően Nyitrán volt, a dukátus keleti tömbje pedig Bihar és Krassóvár körül koncentrálódott.

vigyázni kellett, hogy Dunán át ne hajózzanak s a magyarokat, jószágaikat el ne hajtsák. Bármennyire vigyáztak és vigyáztattak azonban Gyécse és László, a szilaj és vakmerő kun lovasok 1068-ban neki vágtak a moldvai hegyeknek és a Borgó-szoroson leereszkedtek a Beszterce, majd a Nagy-Szamos völgyébe jutni s onnan kiosonni.* A magyarok szerencséjére egy Franciska nevű őr észrevette e szándékukat és értesítette őket. Ezek tehát egy csütörtöki napon utánuk nyargaltak s még e nap estéjén közelükbe jutottak. A rengeteg rabbal, jószággal terhelt kun sereg nem vette észre vagy legalább is rögtön nem támadta meg őket. Másnap korán reggel a magyarok szentmisét hallgattak s élet-halál-küzdelemre készülve megáldoztak. Így megindulva sikerült utolérniük a visszavonuló kunokat.

Ezek meglátván a nagy magyar sereget, a Kerlés felett álló és előbb Cserhelm, utóbb Cserhalom nevű magas helyre vonultak fel rabjaikkal együtt.

Minek beszéljem el újra azt a nagy diadalt, amelyet a magyarok ekkor a kunokon arattak s amelyet már Vörösmarty oly gyö-

* 1068-ban egy közös besenyő-úz/oguz támadás érte az országot. Karácsonyi „kunjai" itt úzok. Az úzok, ma használatos nevükön *oguz*ok (bizánci forrásokban *uzoi*) a 9. század végén egy perzsa számánida támadás következtében űzték el a Volga és a Jajik (Urál) folyók mentén élő besenyőket. Bíborbanszületett Konstantin ezt egy kazár-oguz szövetség következményének tartja. A 10. században áttértek az iszlám hitre, egy jelentős csoportjuk a 11. századra délre húzódva létrehozta a szeldzsuk v. szeldzsük birodalmat. Másik részük a kunok elől menekült a délorosz sztyeppére. Nem 1061-ben, hanem 1047-ben rontottak a kunok a Kaszpi-tengertől északra élő úzokra, s az úzok először 1047–48-ban támadtak a besenyőkre. Az oguzok gyakran az orosz fejedelmek szövetségeseiként szerepelnek a kunok ellen. A kunok (kumánok) a kipcsakokkal és a kimekekkel rokon nép 1054-től nyugtalanította az orosz fejedelemségeket, a besenyők és az oguzok nyugatra vándorlása is csak ez utánra (1055-től), s a kunok magyarországi akciói is későbbre tehetőek. A kunok ugyanis 1070-ben megszállták Etelközt és Havasalföldet.

nyörűen megénekelt? Azt is tudja minden művelt magyar, hogy Salamon a hegy meredek oldalán támadott, Gyécse pedig, mint higgadtabb, okosabb vezér a lejtősebb oldalon.

Épen itt volt azután alkalma a fiatal, akkor mintegy 22 éves Szent Lászlónak kitüntetni nem csupán testi erejét, ügyességét és bátorságát, hanem lelkének nagyságát is.

Ő az egyik csapat élére állva személyesen vívott meg egymásután négy reárohanó kunnal s azokat az első összecsapásnál mind leszúrta lándzsájával. Az ötödik kunnal való küzdelem már tovább tartott, ebben maga Szent László is megsebesült, de azért ezt is leszúrta.

Mindez azonban csak nemzeti hőssé tette volna Szent Lászlót. Ezt és egyéb tetteit elfeledték volna, mint ezernyi sok másét, de azt, amit a kun sereg felbomlása és futása után tett egy keresztény lélek, egy magyar leány megmentéséért, nem feledték el soha. Ezt magasztaló szavakkal hirdették a papok az oltárnál, ezt megénekelték a költők, ezt nem győzték a sok kérésre, megrendelésre eleget a templomok falain képekben megörökíteni a képírók!

Látván egy erős, kun vitéz, hogy az ütközet rájuk nézve elveszett, legkedvesebb zsákmányát, egy szép magyar leányt lovára emelte, magához kötötte és elvágtatott vele. De Szent László ezt észrevevén, bár meg volt sebesülve, mégis utána rohant. Fáradt lova azonban nem bírt sebesebben menni, mint a kunnak még jobban szorított lova, úgy hogy sokáig csak egykarnyi távolság volt Szent László lándzsája és a kun teste között. Ezért Szent László rákiáltott a leányra: Szép húgom! Fogd meg a kun övét és vesd le magad a földre! A leány megtette és természetesen magával rántotta kun vitézt is. De a kunban dolgozott az életösztön, talpra állott s kardot rántott. Szent László kénytelen volt lováról leszállani s harcra kelt vele. Sokáig küzdöttek, míg végre Szent László elvágta a kun inait s így a földre ejtve levágta fejét is.[19]

Ez a hősi tette mint valami fényes sugár világít be a fiatal, magyar vitéz lelkébe s mutatja annak lángoló szeretetét Isten és keresztény embertársai iránt. Egy keresztény lélekért, egy leányért

kockára teszi életét! Ezt csak olyan lélek tehette, aki megvetve a földieket, Isten saját életénél is jobban szerette.

Mi lett e keresztény jócselekedet jutalma Istennél, azt csak sejthetjük. Mi lett jutalma mint vitézi tettnek, azt látjuk abból, hogy Szent László ezentúl külön sereg vezére lőn.

Bizonyos, hogy már 1071-ben mint ilyen seregvezére vesz részt Nándorfejérvár ostromában s annál szívesebben vezette ide csapatát, mert ezzel is a keresztény katholikus vallást vélte oltalmazni.

Mint említők, Nándorfejérvártól délkeletre a kunoktól elűzött, rabló természetű besenyők tanyáztak. Mivel 1064 óta Gyécse vigyázása, Keve és Haram várak ispánjainak szorgoskodása miatt nem mehettek a Temesközre, 1071-ben a nándorfejérvári görög helytartó engedélyével vagy legalább is tudtával átvonultak Nándorfejérvár megyéjén, azután pedig átúsztattak a Száván és a régi Valkómegyének gazdag lakosait fosztották ki.

Nagyon közelről érintette a besenyő betörés az akkori bácsi ispánt, Salamon királynak mindenható, de gonosz tanácsadóját, Videt, mert neki is voltak családi birtokai a kifosztott Valkómegyében. Ezért Vid rábírta Salamon királyt, hogy indítson háborút a kelet-római vagy akkor már inkább görög birodalom ellen, mert hiszen névleg a besenyők annak alattvalói voltak. Hogy a besenyők további betöréseit lehetetlenné tegyék, céljuk volt először is bevinni Nándorfejérvárt.*

Salamon király tehát magához hívta Gécse és Szent László vezéreket az ő seregeikkel együtt. Hiábavaló volt a görög tűz, hiá-

* 1067-ben Salamon és Géza a trónkövetelő Romanos Diogenést támogatta Bizáncban, aki összeesküvést szőtt X. Konstantinos császár (1059–67) ellen. Ezzel függhet össze az adat, hogy 1067-ben magyar segítséggel harcolt a szintén Romanost pártoló horvát király a dalmát városok visszaszerzéséért. IV. Romanos Diogenés (császár, 1068–71) már 1067-ben Horvátország és Dalmácia királyaként ismerte el IV. Krešimir Pétert. Romanos bukása után történt a belgrádi incidens.

való volt a sok magyar hajónak felégetése, a magyarok átkeltek a Száván s ostrom alá vették Nándorfejérvárt.

A görög helytartó és társai most természetesen követelték a besenyőktől, hogy mentsék fel őket az ostrom alól. Biztatták is őket, hogy a magyarok kevesen vannak és gyávák. De a besenyők támadása a magyarok ellen kudarcot vallott s a besenyők sok halottat és foglyot vesztettek. A győztes magyar vitézek ellenfeleik levágott fejeit, továbbá az élve elfogott besenyőket, a fegyvereket s egyéb diadaljeleket olyan dombon mutatták be a királynak, továbbá Gyécse és Szent László hercegnek, hogy azt az ostromlottak jól láthatták s egész nap nézhették.

Háromhónapi ostrom után sikerült a magyaroknak Nándorfejérvár városát bevenniük. Erre a felsővárbeliek is megadták magukat. A görög katonák és lakosok kivonulása alkalmával a görög helytartó, Nikota [Nikétas] és kísérete Gécse herceg oltalma alá helyezte magát, mert hiszen ennek hercegségéhez tartozván Keve vára, Gyécsével már az ostrom előtt sokszor kellett neki érintkeznie s így annak kegyes, jóságos lelkét jól ismerhette. Salamon királlyal ő közvetlenül nem érintkezett, hanem csak annak tanácsadójával, Viddel, mint Bács várának ispánjával. Ez pedig a helytartót inkább elriasztotta, mint a királyhoz vonta.[20]

Gyécse természetesen nem volt hibás abban, hogy Nikota helytartó őbenne jobban bízott. De Salamon király sértve érezte ezzel magát és a gőgös ember szívében a vélt vagy képzelt sértés is iszonyú gyűlöletet támaszt. A gyűlölet pedig minden rosszra képes, kivált ha azt olyan nagyravágyó szív táplálja, mint aminő volt Vidé. Már pedig ez legalább is a hercegi hatalmat óhajtá s utána esetleg a királyt is. Így tehát Gyécse, bár teljesen ártatlanul, nagy veszedelembe került, mert hiszen e gonosz tanácsadó az ifjú királyt az ő megmérgezésére vagy meggyilkolására is rávehette.

Észrevette, úgyszólván megérezte ezt Szent Lászlónak bátyját szerető, életéért aggódó lelke. Azért tehát a következő évben, bár hírnév, dicsőség és sok földi kincs is kecsegtette, ő nem ment a magyar seregekkel, amidőn ezek 1072-ben újra a kelet-római birodalomba nyomultak, hogy a besenyőket még jobban vissza-

szorítsák, kedvüket a magyarok megtámadásától elvegyék.* Ő inkább otthon maradt Bihar várában, mert tudta, hogy nem mernek az ő bátyjának ártani, ha ő mint valami őrangyal tovább is él és a gonosztevőket kérdőre vonhatja.[21]

Ekkortájt neki már családja is volt, mert ha előbb nem, a kerlési diadal után megnősült s e házasságából származott legalább is 1072-ben első, névleg nem ismert leánya.

Nincs semmi nyoma annak, hogy ő ezen első házassága alkalmával királyleányokra vagy politikai összeköttetésekre vadászott volna. Ő csupán szerető szívet keresett. De őszinte örömmel közreműködött azon házasság létrejövetelén, melyet legfiatalabb testvérhúga, Eufemia és Morvaország felső felének hercege, Otho** között 1070–72 táján kötöttek.[22]

A kunok ellen vívott harc barátságba, ismeretségbe hozta őt az orosz fejedelmekkel, mert ezek országai épen úgy ki voltak téve a kunok betöréseinek, mint hazánk keleti része. Bizonyára segítséget küldött vagy maga is elment egy-egy kun betörés visszaverése végett Oroszországba s viszont az orosz fejedelmek viszszaadták a látogatást.

Az 1072-i háborúban Gyécsét Salamon és gonosz tanácsosai nem ölték ugyan meg, de ejtettek rajta olyan sértést, hogy Gyécse inkább fogadta volna a halált. A zsákmány elosztásánál Salamon király őt Viddel és ennek vejével, Illye ispánnal, egysorba állította.[23]

Ebből látta Gyécse, hogy most már atyja sorsa vár reá. Vagy küzd a maga és családja megmentéséért, vagy mind elvesznek. Tudata, hogy Salamon mellett ott áll az ő sógora, tehát neki is ide-

* Belgrád ugyan kevéssel utóbb ismét görög kézre került, így egy újabb hadjárat indult, de nem a besenyők – igaz, ők görög zsoldban álltak –, hanem Bizánc ellen, s nemcsak visszavette Belgrádot, de feldúlta Ništ és magyar kézre juttatta (1072) az al-dunai várakat is.

** II. Vratislav cseh herceg fivére, I. Ottó (Ota, †1087) morva herceg és Eufémia házassága 1066 körül köttetett.

gen segítség után kellett néznie. Elküldötte tehát öccsét oroszországi barátaikhoz. Tudvalevő azonban, hogy az 1054-ben meghalt Jaroszló nagyfejedelem szétosztotta országát fiai és unokái között s így ott sokan uralkodtak, sokan veszekedtek. Szent László tehát segítség nélkül jött vissza Oroszországból.[24] Eközben a békeszerető, testvérharctól irtózó püspökök, főurak addig kérlelték a királyt és a herceget, hogy ezek fegyverszünetre léptek s ennek tartania kellett volna 1073. november 11-től, szent Márton napjától kezdve 1074. április 24-ig, szent György napig.

De Szent László testvérszerető, aggódó lelke nem bízott Salamonban. Ő tehát maga mellé vette az ő hű bihari vitézeit és elment velük Felső-Magyarországba, Olmüc (Alamóc) várába. Itt lakott az ő sógora, Eufemia ura, Oto herceg.[25] Ennek előadta a maga és testvérei veszedelmes helyzetét. Oto hallgatott kérésére, összegyűjté seregét és 1074. február végén megindultak, hogy amikor a fegyverszünet letelik, ők is Gyécse mellett legyenek. Útközben a nyitrai, barsi és honti várakhoz tartozó vitézek (várjobbágyok) örömmel csatlakoztak hozzájuk, mert Szent Lászlót már akkor nagyon szerették és az ő kedvéért szívesen rohantak minden veszedelembe.

Szent László aggodalma nem volt oktalan. Salamon pártja csak azért kötötte a fegyverszünetet, hogy azzal Gyécse elámítsa. Ez valóban hitt neki és nyugodtan ült Biharon vagy vadászgatott a Bihartól keletre eső Igfan nevű rengetegben. Salamon pedig addig összegyűjtötte a dunántúli várakhoz tartozó csapatokat és 1074 január végén már elhatározta, hogy a félrevezetett és egyedül álló Gyécsét mindjárt az Igfan erdőben meglepi.

Gyécse szerencséjére az erre vonatkozó döntő tanácskozást a szekszárdi monostorban tartották meg. E monostornak apátja, a vallon-olasz Vilmos nem felejtette el, hogy az ő alapítójuk Gyécsének atyja, I. Béla volt. Vigyázott tehát alapítójuk családjára s kihallgatta Salamon tanácskozását. Rögtön lovaslegényt küldött Gyécséhez, majd abban nem bízván, maga is lórakapott és személyesen sietett Gyécséhez és előadván a fenyegető veszedelmet, kérte, hogy meneküljön.

Gyécse tehát Morvaország felé indult, de hirtelenében nem bírt több ispánt egybegyűjteni, mint négyet. Útközben azonban a mai Nagyiván környékén utolérte a király és serege és február 26-án ütközetre kényszerítette. Mivel a király serege 30 zászlóaljból állott, Gyécséé pedig csak négyből s ezekből három ütközet közben elpártolt tőle, természetes, hogy a herceg nagy vereséget szenvedett és alig bírt a mai Sarud tájékán, Tiszafüred alatt átkelni a Tiszán.

A vereség szomorú hírével küldötte Gyécse herceg Fekete György nevű káplárját László testvére elé s kérte, hogy siettesse útját. Február 26-án történt Gyécse veresége és március 12-én Szent László seregével együtt már Vácnál állott. Ide sietett most Gyécse is annál is inkább, mert Salamon is átkelt a Tiszán és csak azon igyekezett, hogy őt elfogja.

Ez események ismét alkalmat adtak arra, hogy 1074. március 12–14. napjain Szent László nemes lelkének gyöngyei: önfeláldozó, testvéri szeretete és a magyar nemzet veszteségén érzett őszinte fájdalma minden hazafi előtt tündököljenek.

Gyécse bátyjának különben is érzékeny lelkét a kiállott rettentő csalódások, veszteségek, aggodalmak egészen megrendítették. Amikor tehát március 12-én Gyécse és László Vác mellett egymással szembe lőnek, az idősb bátya sírva borult öccsének széles, erős mellére. A fiatalabb volt ekkor az erősebb lelkű, ő vigasztalta bátyját, ő törölte le annak könnyeit. Későbbi hagyomány szerint az emberek sorsát intéző isteni bölcsesség látomást is nyújtott akkor a szerető szívű Szent Lászlónak s ebből győzelmüket, sorsuk jobbrafordultát bátyjának megjövendölhette, őt megnyugtathatta. Úgy tetszett neki, mintha Isten angyalát látta volna, amint a királyi koronát bátyja fejére teszi.

Vácról tehát mindjárt másnap (csütörtöki napon) a Duna mentén délfelé indultak s még e napon az atyafiak seregei oly közel értek egymáshoz, hogy csupán a Cinkota felett emelkedő akkor Monyorós (Mogyorós), most csömöri nevű dombsor választotta el őket egymástól. Talán mindjárt ütközetre is indultak volna, ha a hirtelen támadt nagy köd azt lehetetlenné nem tette volna.

Az irgalmas Isten rendelte ezt így, mert ekként Szent Lászlónak, mint ez alkalommal fővezérnek, volt ideje jól elrendeznie seregüket. Sógorát, Othot, állította a jobbszárnyra, bátyját egy pár várnak zászlóaljával a középre, maga pedig a bihari zászlóaljjal a balszárnyon foglalt helyet. Hátuk megé vetve a Dunát, körülbelül a mai Fót és Alag közt állottak föl. Volt ideje még azt is megfontolni, hogy jobb lesz, ha nem ők támadnak, mert a támadó sereg hadirendje könnyebben megbomlik.

De minden okosság hiába lett volna a nagyobb erővel s az előző győzelemben bizakodó ellenféllel szemben, ha előzőleg Szent László nemes lelkében meg nem érlelődik az a nagy elhatározás, hogy ő feláldozza életét bátyjáért. Evégből tehát magára öltötte bátyja sisakdíszét, kezébe vette annak paizsát és egyéb hadijeleit, maga elé állította bátyja zászlait, hogy messziről mindenki azt vélje: Gyécse a balszárnyon áll.

Március 14-én, pénteki napon, az idő kiderült és Szent László szépen rendezett serege elé lovagolt. Ott buzdította az ő vezéreit és egyúttal gyakorolta karja izmait nagy lándzsájának forgatásával. Amint így lándzsaemelgetés közben egy bokrot megütött, onnan egy fehér menyét hirtelen a lándzsára ugrott, majd a lándzsa nyelén Szent László kebeléig futott. A győzelem jelének vették ezt a vitézek s annál jobban bizakodtak. De Szent László nem ilyenben bízott, hanem amint Salamon csapatai leereszkedtek a dombsorról és feléjük közeledtek, leugrott lováról, leborult a földre, még egyszer Isten segítségét kérve és fogadást téve, hogyha Isten őket győzelemre segíti, e tájékon a sárkányölő szent György lovag tiszteletére egyházat épít.

Az önfeláldozó testvéri szeretet nem maradt jutalmazatlanul. Salamon azt vélte, hogy Gyécse a balszárnyon áll. Ezt a szárnyat támadta meg tehát s csak midőn egész közel ért, vette észre, hogy László áll vele szemben. Erre annyira megrémült, hogy csapatait rögtön megfordíttatta s a sereg közepe ellen indult. Azt persze 20 éves fejével nem is gondolta, hogy így seregét majd oldalba és hátba támadhatják. Pedig ez történt meg. Amint Salamon csapatai oldalt fordultak, Szent László rögön előre nyomult és hátba tá-

madta meg azokat. Gyécse zászlóaljai is erősen tartották magukat, Vid bácsi ispán rohama a morvák ellenállásán tört meg és így Salamon serege csakhamar teljesen felbomlott, Szent László csapatai pedig iszonyú pusztítást vittek végbe benne. A Salamon testőrségét képező, erősen felfegyverzett német és vallon-olasz (francia) lovagok is hiába küzdöttek, a nagy zűr-zavarban nem tudták fegyvereiket kellőképen használni.* Elesett a király oldala mellett a híres s a magyar vérontástól irtózó Ernye [Erney] ispán, elesett a gonosz tanácsadó, Vid és Salamon fejevesztetten menekült délfelé. Szigetfőnél átkelt a Dunán és jóformán meg se állott az előzőleg megerősített, úgyszólván bevehetetlenné tett mosoni várig.

Bár ez ütközet Szent László családjára örvendetes eredménnyel végződött, mégis Szent László nemes szívét a diadalérzet helyett nagy szomorúság töltötte el. Valamelyik udvari káplán, talán épen Fekete György, ott volt mellette, amint a csatatéren még egyszer végig lovagolt és az elesetteket szemlélte. Csakis szemtanú véshette oly erősen emlékébe azon fájdalmas fohászkodásokat, amelyek ekkor Szent László szívéből fakadtak.

Látván László herceg annyi ezer ember véres holttetemeit, bár azok neki ellenfelei voltak, mégis nagyon fájt a szíve és megsiratta azokat. Véresre karcolta arcát, szaggatta haját, mint az édesanya gyermekei temetésekor. Amint meglátta Ernye ispán holttestét, leugrott lováról, még egyszer megölelte a testet és sírva mondá: „Téged is sajnállak, ámbár nekünk mindig nagy ellenségünk voltál. Vajha éltél és megtértél volna és közöttünk a békét megerősítetted volna! Csodálom, hogy bár nem voltál a fejedelmi család tagja, mégis a hercegséget óhajtottad! Nem származtál királyi vérből, miért kívántad tehát a koronát? Íme, amint látom, hercegségre vágyó szívedet lándzsa szúrta át, koronára áhítozó

* Markward karantán herceg csapatain és más német egységeken kívül nem igazolható, hogy francia-vallon lovagok is álltak Salamon szolgálatában.

fejedet kard hasította szét". De azért elrendelte, hogy Videt is temessék el.

Mennyire másként gondolkoztak a többi emberek, mint az igaz keresztény hitből élő Szent László, Vid holttestének további sorsa is mutatja. Alig haladt tovább innen Szent László, a magyar vitézekben feltámadt az elkeseredett bosszú érzése. Eszükbe jutott, hogy Vid gonosz tanácsai, féktelen nagyravágyása miatt annyi testvérük, gyermekük, atyafiúk veszett el. Leszállottak tehát lovaikról, felhasították Vidnek mellét, kivájták szemeit és teletömték azokat földdel, mondván: „Soha se tudott szemed megtelni vagyonnal, fénnyel, most lakjék jól szemed, szíved földdel".[26]

A Rákostól északra kivívott nagy diadal egyszerre felszabadította a magyar nemzetet Salamon kényurasága alól s a magyarok roppant örömmel vitték Gyécsét Székesfehérvárra. A nemzet színejava idesietett és 1074. április 24-én, szent György napján a királyi trónra Gyécsét ültette.[27]

E diadal következtében Moson és Pozsony várak kivételével az ország területe I. Béla fiainak kezére került. Ők tehát most megint helyreállították az I. András korabeli állapotot. Ennélfogva az ország közepét és nyugati részét közvetetlenül az új király kormányozta, ellenben a Tiszántúlt és Erdély északi részét Szent László és öccse, Lampért kapták.

Az 1074–75. években tehát Szent László saját országrészének védelme és kormányzása végett Tiszántúl lakott.

Ekkor történt, hogy egy alkalommal vadászgatás közben, épen ott, ahol a Sebes-Körös völgye a nagyalföldi síksággal érintkezik, gyönyörű, kis szigetet talált. A Körös tiszta vize vette körül, könynyű volt azt bekeríteni s így a tolvajoktól, rablóktól megoltalmazni. Bátran lehetett ott egyházat építeni, a mellé jámbor, Istent-dicsérő, az ifjakat jó erkölcsökre szoktató papokat rendelni.

Szent László e helyet annyira megszerette, hogy elhatározta itt a Boldogságos Szűz tiszteletére egyház építését s a mellé állandó papi lakás, vagy mint akkor hívták, káptalan emelését.[28] Így fordította ő még a pihenés, a vadászat idejét is Isten dicsőségének, embertársai javának előmozdítására.

Mily híven teljesítette Szent László már akkor nemzetvédői kötelességét, látszik azon csodálatos eseményből, amelynek emléke másfél évszázadon át fennmaradt a tiszántúli magyarok ajkán, míg végre azt írásba foglalták.

Mint említők, lent a Duna mellett a régi Keve és Haram vármegyékkel szemben abban az időben a besenyők tanyáztak.[29] Minden vigyázat dacára kis besenyő csapatok gyakran átszöktek a Dunán s elrabolták a lakosságot vagy legalább is elhajtották annak jószágait. Viszont Szent László és katonái, ahol csak látták vagy hallották, üldözték, kergették őket. Ilyen üldözés hevében a régi illancsi (később alibunári) mocsaraktól délnyugatra a gerebenci és maszondi (most grebenáci és delibláti) homoksivatagon eltévedtek és már napokon át nem volt élelmük. A legnagyobb aggodalom és éhség idején Szent László kissé félrevonult a seregtől és teljes szívéből Istenhez fohászkodott segedelemért. Amint visszatért, a Krassó-menti hegyekből és erdőkből nagy csapat bölény és szarvas rohant el a sereg mellett úgy, hogy Szent László és vitézei azok egy részét elfoghatták, megölhették és így az éhhaláltól meg voltak mentve.[30]

E csodálatos eseménnyel végződik Szent László hősi ifjúsága.

III. fejezet

Szent László Magyarország királya és gyarapítója

Mindjárt I. Gyécse uralkodása elején tudta, hogy IV. Henrik császár mindent el fog követni sógorának, Salamonnak visszahelyezésére s azért, nehogy két tűz közé kerüljön, a kelet-római császársággal békét kötött. Visszaadta a görögök nagy örömére a magyaroktól 1072-ben elfoglalt várakat, viszont ezért Dukasz Mihály császár koronát küldött neki. A béke megerősítésére Gyécsének, mivel akkor úgyis özvegy vala, el kellett vennie a császár rokonát, Botanias Nikifor [III. Niképhoros Botaneiatés] görög vezér unokahúgát, Szünadinát [Synadéné].[31]

Így felkészülve, 1074 őszén Gyécse és testvérei minden erejüket IV. Henrik és Salamon támadásának visszaverésére fordíthatták. Atyjuk hadimódját követve, nem ereszkedtek nyílt ütközetbe, hanem csak csipkedték, éhség és ínség elé vitték a német sereget. Talán Szent Lászlónak került ez legnagyobb önmegtagadásába, de bátyja szeretetéért ezt is megtette. A német sereg eredménytelenül vonult vissza.[32]

1075-ben és 1076-ban mind Gyécse, mind Salamon várakoztak, hogy mi történik majd Németországban, mert ott a szászok IV. Henrik császár ellen fellázadtak, majd utóbb IV. Henriket gonosz tettei miatt is püspökök és hercegek kérdőre vonták.

1076 végén már Magyarországon is tudták, hogy IV. Henrik bajosan segítheti meg többbi Salamont. Gyécse tehát rajta üthetett

volna Salamon várain és csapatain. Előbb azonban Gyécse elment az atyjától alapított szekszárdi monostorba, hogy karácsony ünnepén ott ájtatoskodhassék udvarával együtt. Itt azonban oly gyönyörű beszédet mondott az ünnepi mise idején Dezső kalocsai érsek a szeretetről, kiengesztelődésről, a békéről, hogy Gyécsét könnyekig meghatotta. Mindjárt utána tanácsot tartott Gyécse és kijelentette, hogy hajlandó lemondani Salamon javára, ha ez őt és testvéreit az ország harmadának birtokában hagyja.

Megindultak tehát a tárgyalások. Sokan azonban, nagyon természetesen, biztosítékokat kívántak arra nézve, hogy Salamon egyrészt a multat teljesen feledve minden bosszúállásról lemond, másrészt Magyarország függetlenségét a német birodalommal szemben megóvja. A tárgyalások kellő közepén, megkoronáztatásának harmadik évfordulóján, 1077. április 25-én I. Gyécse – Magnus meghalt.[33]

Ekkorára megint nagyot változott a világ sora.

IV. Henrik 1077 elején kénytelen volt Canossát megjárni s bár ezzel a pápát pár napra kiengesztelte, német ellenfeleit annál jobban felbosszantotta. Ezek tehát, hogy IV. Henriket végleg megbuktassák, 1077. március 14-én Forchheimban méltóságáról letették, helyébe Rheinfelden Rudolf sváb herceget német királlyá választották s március 20-án Mainzban már meg is koronázták.

Lehetetlen, hogy ennek híre április 25-éig hazánkba meg ne érkezett volna, annál kevésbé, mert IV. Henrik leghevesebb ellenfeleinek, a salzburgi érseknek és a passaui püspöknek egyházmegyéi egészen Magyarország széléig értek.

A Gyécse-Magnus temetésére Vácra érkező magyar főurak és nemesek természetesen nem látták be, hogy ilyen körülmények között, miért kellene Salamonnak engedményeket adni. Ők Magyarország egységéért, függetlenségéért rajongtak s ez csak úgy volt biztosítható, ha se nem Salamon, se nem Gyécse kiskorú fia, hanem olyan férfiú áll a nemzet élére, aki az ország védelmére legalkalmasabb, annak oltalmazásáért addig is annyi áldozatot hozott s ez volt Szent László.

Óriási lelkesedéssel Szent Lászlót kiáltották tehát ki királyuknak és rákényszerítették, hogy e választást elfogadja.[34]

Szent László épen nem óhajtotta, nem kereste a királyságot! Ő csak meghajolt a magyar nemzet parancsolata előtt s átvette az uralkodást azzal az utasítással, hogy Magyarország egységét, függetlenségét megóvja és fenntartsa.

Egyébként, ha az 1220 táján feljegyzett és a váradi káptalanból, tehát elég biztos helyről származó tudósításnak hihetünk, Szent László egész addig, míg Salamon meg nem tört s a királyságról le nem mondott, nem koronáztatta meg magát, hanem itéletmondás vagy az egyházakba való ünnepies bevonulások alkalmával maga előtt vitte a királyi jelvényeket.[35] Eszerint Szent Lászlónak királlyá való felkenése és megkoronázása csak 1080-ban vagy 1081-ben ment végbe.*

Hogy Magyarország egységét fenntartsa, Szent László nem adta át öccsének, Lampértnak az ország egyharmadát kormányzás végett, hanem annak hercegei megélhetéséről másképen gondoskodott. Salamonnal szintén úgy akart megegyezni, hogy az ország belsejében kapott volna biztos és kényelmes lakást és királyi udvartartáshoz elégséges szolganépeket, jövedelmeket. Mivel Salamon ezt egyelőre büszkén visszautasította, kénytelen volt ellene hadat indítani és őt Pozsony várába visszaszorítani. Egyideig Pozsony várát is ostrom alá fogta s ekkor történt, hogy egy alkalommal Szent László valamelyik vitézének hadijeleit öltvén magára, egyedül lovagolt a vár alá, bizonyára annak kikémlelése végett. Salamon azt gondolván, hogy valamelyik egyszerű lovag akarja őt bosszantani s ezért szintén felcserélvén hadijeleit, kilovagolt, úgy hogy Szent László meg sem ismerte. De mielőtt összeroppantak volna, Salamon hirtelen megfordult és a várba visszafutott. Kérdezték őt a vár sáncairól szemlélő katonák: „Uram, mi ez, amit most láttunk? Sohasem láttuk, hogy te két-három ember elől megfutamodtál volna, mi történt most?” Salamon erre azt

* Egyes nézettek szerint Lászlót már 1077-ben megkoronázták a Géza-féle diadémmal, majd 1081-ben újra a Salamontól visszakapott koronával.

felelé: „Tudjátok, hogy ember elől meg nem futok, de ez nem ember, mert az angyalok tüzes karddal védik őt".[36]

Egyéb, fontosabb események azonban Szent Lászlót másfelé szólították. Egyelőre tehát megelégedett azzal, hogy Pozsonyt távolból ostromzár alá vette de máskülönben oly kegyes volt Salamon vitézeihez, hogy ha ezek élelmiszereket kértek, adatott nekik s visszatérhettek urukhoz.

Magyarország függetlenségét a német birodalomtól azáltal mutatta meg Szent László, hogy trónralépését nem IV. Henriknek, hanem ellenfelének, VII. Gergely római pápának jelentette be. Ezt természetesen VII. Gergely örömmel fogadta és 1077. június 9-én kelt levelében utasítja Nehemiás esztergomi érseket, hogy püspöktársaival együtt menjen el az új királyhoz és tanácsolja neki, hogy alkalmatos követek által világosabban jelentesse ki a pápa előtt hódolatát és az apostoli szék iránt való ájtatos tiszteletét. Igérte a pápa, hogy akkor azután a Mindenható Isten és Szent Péter apostol dicsőségére ős is kegyesen fog felelni ő Nagyméltóságának a királynak és az apostoli szék pártfogását mind az ő, mind az ország javára igaz szeretettel és jóakarattal fogja neki nyújtani.[37]

Nincs kétség benne, hogy Szent László a magyar püspöki kar tanácsát megfogadta, ünnepies követséget küldött és VII. Gergelynek hódolatát, engedelmességét bejelentette. Hiszen ugyanaz a VII. Gergely, aki 1077. június 9-i levelében még, mint láttuk, meglehetősen hidegen nyilatkozik „a magyarok közt akkor választott királyról", tehát Szent Lászlóról, 1079. március 21-én már így magasztalja ugyanőt a neki írt levélben: „Híveid gyakori követjárásából megismertük s ezt a mi követeink bizonyságtételeiből is biztosan tudjuk, hogy Nagyméltóságod teljes buzgalommal és szívének szándékával kész szolgálni Szent Péternek, mint az a vallásos fejedelem kötelessége és kész engedelmeskedni nekünk, amint ez a nagylelkű fiúhoz illik".[38]

Természetesen még nagyobb örömmel fogadták Szent László megválasztását és állásfoglalását a Rheinfelden Rudolfot IV. Henrik ellenében megválasztó német fejedelmek, különösen pedig

Szent László unokaöccsei: Zsófia nénjének fiai, Weimar Uldrik és Poppo, a karantál hercegséghez tartozó Krajna és Istria grófjai. Volt immár üldöztetés esetén legalább is hova menekülniük. Már pedig IV. Henrik ugyancsak üldözte őket és az istriai grófságot, valamint a krajnai határgrófságot is 1077 májusban tőlük elvévén, az aquilejai pátriárkának, Eppenstein Zsigárdnak (Sieghardnak) ajándékozta.[39] 1077 végén vagy 1078 elején pedig Neuburg Ekbert gróf, a würzburgi püspök sógora, a Passautól délre eső Neuburg vár valamint a Bácsujhelytől délre eső pitteni grófság ura volt kénytelen IV. Henrik üldöző hadai elől a magyar királyhoz menekülnie. VII. Gergely pápa leveléből tudjuk, hogy 1078-ban még egy másik száműzött gróf is Szent Lászlóhoz futott és tőle nyert védelmet.[40]

Ezekután magától érthető volt, hogy Szent László, az üldözöttek védője, egész erejével a német ellenkirály, Rheinfelden Rudolf mellé állott. 1078 pünkösd ünnepén (május 27.) megjelentek követei Goslarban, Rudolf udvarában és ott kijelentették, hogy királyuk Isten és Szent Péter szeretetéért segítséget fog nyújtani az elűzött német püspököknek s egész Németországnak.[41] E szövetség megerősítésére az akkoriban megözvegyült Szent László megkérte Rheinfelden Rudolf leányának, az alig 16 éves Adelhaidnak kezét. A fiatal menyasszony csakugyan eljött Magyarországra és élte fogytáig hűséges támogatója lőn urának.[42]

Így azután legalább is 1078 végén nyílt háború tört ki Magyarország és IV. Henrik császár között. 1079 április havában IV. Henrik előbb az akkori osztrák határgrófot, II. Lipótot kényszerítette meghódolásra, azután pedig hazánkba tört be. De a magyar nemzet fiai oly lelkesedéssel és vitézséggel küzdöttek Szent László mellett, hogy IV. Henrik csakhamar kénytelen volt visszavonulni. 1079. május 12-én, pünkösd ünnepére már Regensburgig vonult vissza s nem mert többé magyar földre lépni.[43]

Most tehát, már csak viszonzásul is, Szent László bátran megtámadhatta volna a német birodalom területét s abból gyarapíthatta volna országát, de a jó Isten úgy akarta, hogy először ne nyugat, hanem dél felé terjessze a magyar nemzet uralmát s így szerezze meg magának az *augustus, országgyarapító* nevet.

A béke, melyet I. Gyécse 1074-ben Dukasz VII. Mihály kelet-római (görög) császárral kötött, épen nem Szent László hibájából 1078 elején már bomlófélben volt. 1077 végén ugyanis fellázadt Dukasz VII. Mihály ellen egyik hadvezére, Botanias Nikifor, épen az, akinek unokahúgát a görög császári udvar az 1074-iki béke megerősítése végett I. Gyécse királyhoz adta. E Nikifor azután 1078. március 21-én csakugyan megfosztotta VII. Mihály császárt trónjától. Ezt hallván az ő unokahúga, Szünadini, I. Gyécse özvegye, itt hagyta hazánkban az ő mostohafiait és elment, hogy a fényes császári udvarban hozzáillő méltóságot nyerjen.[44] Nemsokára azután Nikifor éles ellentétbe kerül a keresztény világ minden baját orvosolni kívánó VII. Gergely pápával, mert elődjének feleségét (bár Dukasz Mihály még élt) a katholikus egyház törvényei és a pápa tilalma ellenére nőül vette. Ezért őt VII. Gergely pápa a katholikus egyházból újra és nyíltan kiközösítette.

Még jobban összeveszett Nikifor császár ugyanekkor Guiskard [Guiscard] Róberttel, Apulia (Itália délkeleti csúcsa) hatalmas urával, mert ennek kiskorú, de VII. Mihály császár fiával már eljegyzett leányát elfogatta és börtönben tartotta. Guiskard Róbert tehát elhatározta, hogy háborút indít a kelet-római birodalom ellen. Ehhez természetesen szövetségeseket keresett és VII. Gergely pápa közvetítésével többek közt Szent Lászlót is felszólította a kelet-római birodalom megtámadására.

A katholikus egyház szeretete és a törvényes pápához való ragaszkodás Szent Lászlót csakugyan rávitte, hogy Guiskard Róberttel szövetkezzék. Velük tartott még a raguzai köztársaság és ha 1076-iki esküjét megtartotta, Szvinimir Dömötör horvát király is. Ellenben a velencei köztársaság és IV. Henrik császár, a kelet-rómaiak pénzére áhítozva, azok mellé állottak.[45]

Így tehát 1080-ban Guiskard Róbert nyugat felől, Szent László pedig észak felől támadták meg a kelet-római birodalmat, még pedig Szent László oly sikerrel, hogy nem csupán a Száva-menti Szirmium (utóbb Száva-Szentdemeter) és Bolgár- (utóbb Nándor-) Fejérvár várakat ejtette hatalmába, hanem a Száván túl a Morava és Drina közt eső területet is meghódította.[46] Mivel pedig

ugyanekkor már Komnen Elek [Alexios Komnénos] görög vezér is nagyon mozgolódott Nikifor császár megbuktatására s 1081 elején őt csakugyan meg is fosztotta trónjától, a kelet-római birodalom ezen, különben is szlávoktól és böszörményeknek hívott törököktől lakott részével senki sem törődött. Szent László tehát e területet országához csatolta. Mivel pedig e részt a régi római császárok Moesia superiornak, azaz Felső-Méziának nevezték el s e hivatalos elnevezés a kelet-római birodalomban már csak jogfenntartás kedvéért századokon át fennmaradt, Szent László is egyszerűen Moesia-nak, Méziának nevezte el országának ezen új részét s magát hivatalosan is „*Dei gratia rex Moesiae*"-nek „Isten kegyelméből Mézia királyának" íratta,* amint ez a montecassinói apáthoz 1091-ben írt leveléből nyilván kitűnik.[47] Ez okiraton kívül még a későbbi magyar királyi kancellárián is élt emléke annak, hogy a magyar király hatalma valaha a Száván-túlra kiterjedt. Itt tudták azt is, hogy onnan Magyarország felső részeire egyidőben „moesiani"-kat, vagyis a régi Felső-Moesiából származó szlávokat telepítettek. Az egyik királyi jegyző utólag még azt is beletoldotta a magyar krónikába, hogy az északi Szentepolkkal (Szvatoplukkal) összezavart déli Szentepolk elfoglalván Barancs (Boronch, Broncs, Bracta) városát (most Branicsevo a Mlava folyócskának Dunába való torkolásánál), a bolgárokon és moesianikon uralkodott.[48]

De, bár talán Szent László idejében az ország e gyarapodását örömmel üdvözölték, mégis az idők folyamán a magyar nemzetre sokkal áldásosabb lett Szent László azon hódítása, amelyet a német birodalomból szerzett. Ez volt a régi Szlavónia, vagyis a mai Körös-Varasd-és Zágráb megyék területe.

E területet a frankok még a 796-ik évben elfoglalták az avaroktól. Utódaik, a németek, ezt a 976-ban felállított karantán vagy

*Csak 1091-től, s igen rövid ideig használta a „*Messi*'" királya címet, Sirmium és Nándorfehérvár elfoglalása után. Nem tudjuk azonban mekkora területeket vett birtokba az Al-Duna–Száva környékén.

magyarosan – korontál hercegséghez csatolva szívósan kezükben tartották, mert így közvetetlenül érintkeztek a kelet-római birodalommal, kivált a bolgár császárság [második bolgár cárság] bukása, 1025 után.*

IV. Henrik császárnak VII. Gergely pápa ellen engesztelhetetlen gyűlölettel folytatott háborúi rákényszerítették Szent Lászlót, hogy a német birodalom ezen délkeleti, kiugró csücskét sereggel támadja meg és azt a német birodalomtól elvéve hazánkhoz csatolja.

Említettük feljebb, hogy IV. Henrik 1079-ben Magyarországba próbált betörni, de sikertelenül. Ezután nagyobb részt Bajorországban tartózkodott és sereget gyűjtött, hogy Rheinfelden Rudolfot, Szent László apósát megsemmisítse. 1080. október 15-én a szászországi Elster folyó mellett Mölsen városkánál végre ütközetre került a sor. IV. Henrik nagy vereséget szenvedett, de az ütközetben – sajnos – Rheinfelden Rudolf ellenkirály is elesett.

IV. Henrik már most itáliai ellenfeleivel, különösen pedig VII. Gergely pápával akart végezni. 1080. május 19. már ellenpápát is választatott Guibert ravennai érsek személyében. 1081. március 18-án összegyűjté tehát IV. Henrik seregét Regensburgba, ott Lipót osztrák határgrófot megfosztotta határgrófságától és azt legerősebb párthívének, Vratiszlav (magyarosan Rászló) cseh hercegnek adta. Azután elindult dél felé Itáliába, úgy hogy átlag napi 30 kilométert haladva, április 4-én már Veronában volt.

IV. Henrik távozása új bátorságot öntött az ő németországi ellenfeleibe. Megválasztották Luxemburgi Hermant ellenkirálynak s 1081. augusztus 11-én Höchstädtnél IV. Henrik párthíveit szétverték. 1082 augusztus havában Luxemburgi Herman már Bajorországba nyomult, hogy az Alpokon átkelve VII. Gergely pápa segítségére siessen.

*A második bolgár cárság bukása az 1014-es venelicai csata után 1018-ban következett be.

Ekkor tehát Szent Lászlónak is, ha adott szavát megtartani, ha Magyarország függetlenségét a magyar nemzet kinyilvánított akarata szerint biztosítani akarta, ha nemzetének németektől okozott károkért elégtételt óhajtott szerezni, egybe kellett gyűjtenie seregét s meg kellett támadnia IV. Henrik párthíveit.

De melyik ponton támadja meg őket? Északnyugaton nem ronthatott a német birodalomba, mert Morvaországban az ő sógora, Eufémia nevű húgának ura és Salamon ellen vívott küzdelmeiben hű segítőtársa, Otho kormányzott. Nyugaton a vele szövetségben lévő és Vratiszláv cseh hercegnek még ellenálló II. Lipót osztrák határgróf területét sem bánthatta. Az osztrák határgrófságtól délre eső korontáli határgrófságot (a mai Stájerországot) szintén az ő hozzá menekült szövetségestársnak, Neuburg Ekbert grófnak rokona birta.*

Csak Regedén (Radkersburg) alul a korontáli (karantán) hercegség volt olyan része a német birodalomnak, ahol akkor IV. Henriknek erős párthívei, az Eppensteinek kormányoztak s épen ezek voltak azok, akik Szent László unokaöccseit, Weimar Uldrikot és Poppót a nagybátyjuk és atyjuk után örökölt főtisztségekből, a krajnai határgrófságból és isztriai grófságból kizavarták.**

Itt kellett tehát Szent Lászlónak támadnia. Magyarország állapotai is olyanok voltak 1082 őszén, hogy Szent László az ország belsejéből hosszabb időre távozhatott.

* Karintia ekkor hercegség volt, s nem foglalta magában a már 1050-ben őrgrófsággá szervezett Stájerországot, igaz, az még többnyire csupán a Steyr vár körüli földekre s nem a mai teljes Stájerországra terjedt ki, s annak bizonyos területei a karantán hercegséghez tartoztak.

** Zsófia először (1062) a Krajnát és Isztriát is kormányzó Ulrich-Udalrik karantán főúrhoz ment nőül. Ulrich is az Eppenstein famíliából származott, akik a 11. század elején viselték az őrgrófi címet, ez időben azonban, a szász Liudolfinger-házból származó III. Konrád herceg halála (1061) után, a császár Zähringeni (Szakállas) Berchtoldnak adta hűbérbe a hercegséget (1072-ig). Az Eppensteinek másik ága a császár híve volt, majd a pápapárti Zähringeni Berchtold leváltása után nyerik el (újból) Karinthiát. Tehát Ulrik és Poppo maguk is Eppensteinek.

1081-ben ugyanis látván Salamon,* hogy sógora, IV. Henrik másodszor is kudarcot vallott Magyarország ellen indított hadjáratával s megtudván, hogy 1081 tavaszán hosszú időre Itáliába indult, nem merte kitenni oszladozó táborát a teljes elzüllésnek, hanem egy időre meghajolt a kényszerűség előtt s kibékült Szent Lászlóval.

Szent László kegyes szíve bizonyosan szívesen megbocsátott Salamonnak a multakért és királyi udvartartáshoz elégséges jövedelmet engedett át neki, csak egy dologban nem engedett. Nem osztotta meg az uralkodást, nem adott át Salamonnak egy vármegyét sem kormányzás végett. Nem tehette ezt, mert az ország főemberei nem egyeztek bele az ország felosztásába, már pedig Szent László alkotmányos király volt, ő mindig a nemzet törvényesen nyilatkozó akaratát kutatta s azt hajtotta végre.

Ezt azonban Salamonnak kényúri, gőgös lelke nem értette meg. Minél több időt töltött parancsolgatás nélkül, annál elkeseredettebb lőn, annál szörnyűbb gyűlölet szállta meg nagyravágyó lelkét. Ez azután bűnös szándékot csepegtetett szívébe s csak alkalomra várt, hogy Szent Lászlót meglephesse s annak ártatlan vérét kiontsa.

A sötét szándék azonban kiderült és Szent László 1082-ben Salamont Visegrádon börtönbe csukatta. Nem tett úgy vele, mint az ő nagyatyjával vagy Péter királlyal tettek. Még csak meg sem csonkíttatta, mint az ezidőtájt annyi fejedelmi udvarnál szokásban volt. Ő nem követte a világ bölcseit, hanem követte az Úr Jézus tanítását. Megfékezte ellenségét, de azért várta annak jobbrafordulását, megtérését.

Az ország egy kézben, Salamon biztos őrizet alatt lévén, Szent László rászánta magát a nagy és veszedelmes hadjáratra. Tél közelgett már, de azért megindult. Egyik véletlenül fennmaradt végrendelet világosan mondja, hogy, midőn Szent László a dömösi királyi udvarból a németek pusztítására elindult, már téli idő volt.

Nagyon is ideje volt, hogy télvíz idején is támadjon, mert ugyanakkor IV. Henrik császár minden erejét összeszedve immár harmadszor Róma ellen indult, hogy ott VII. Gergely pápát elfogja.

*Salamon már 1080 ősze óta tárgyalásokat folytatott Lászlóval.

Szent László tehát 1082 végén átlépte a Drávát, megverte és kiűzte a korontáli herceg csapatait a Dráva-Szávaközéről. Majd a Száván is átkelve, a Kulpa folyó mentén behatolt a krajnai határgrófságba, onnan az isztriai grófságba és e határgrófságot, valamint a grófságot visszaadta unokaöccseinek, Weimar Uldriknak és Poppónak.*[49]

Már most, hogy unokaöccseinek mindig és akadály nélkül segítségére lehessen s hogy nemzetét a németektől okozott károkért némileg kárpótolja, a Kulpa és Száva-, valamint a Száva- és Drávaközét a Muraközzel együtt Magyarországhoz csatolta és ez új, elfoglalt rész biztosítására ott három vármegyét szervezett: Zágrábot, Köröst és Varasdot. Ezek védelmére és rendezésére a szomszéd Szala és Somogy vármegyékből küldött tisztviselőket, az elnyomott, elvadult szlavón nép előtt megnyitotta a békés haladás, a rendes igazságszolgáltatás útját.[50] Hogy egyházi tekintetben miként forrasztotta e részt Magyarországhoz, látni fogjuk.

IV. Henrik császár ezalatt hét hónapig állandóan ostromolta Rómát. Az egész világ szeme akkor erre a rettenetes erőfeszítésre volt irányítva, azért nem írnak semmit a német vagy olasz írók szent László sikereiről. Csak 130 év múlva a zágrábi káptalan emlékezik meg róla.[51] Ámde, e káptalan biztosan emlékezett Szent László cselekedeteiről, hiszen az ő alapítója volt. E hadjáratnak végső célja az lett volna, hogy VII. Gergelyt az ostrom alól felmentse, de Luxemburgi Herman nem bírt átkelni az Alpokon. Emiatt Szent László se bírt vele egyesülni, hanem visszatért.

Növelte a magyar nemzet örömét Szent László diadalmas visszatérése fölött az az örvendetes hír, hogy Székesfehérvárott Szent István sírjánál csodás meghallgatások történnek. Szent László, mintha nagyatyjával semmi sem történt volna, összehívta országa püspökeit, főembereit és elhatározták, hogyha az Isten úgy mutatja, úgy bizonyítja, megadják Szent Istvánnak az egyház szentjeit megillető tiszteletet, dicséretet. Szent László tehát – mint

* Ulrik és Poppo kibékültek a császárral, s nem László segítette vissza őket Isztria és Krajna birtokába.

alább előadjuk – mindenkép előmozdította Szent István szentté-avatását.[52]

De Szent László ekkor nem csupán régmúlt bántalmakra vonta rá a feledés fátyolát, hanem újra megkísérlette az akkor még égő, sajgó sebek gyógyítását is.

A pannonhalmi monostorban utóbb, mintegy szász évvel Szent László halála után úgy tudták, hogy 1083-ban a Székesfehérvártól délre fekvő bökény-somlyai monostor mellett élt egy jámbor, nagy tiszteletben álló Charitas nevű apáca. Ez Szent István sírjának felbontása előtt állítólag azt jelentette volna ki, hogy nem bírják felemelni Szent István sírjáról a nagy fedőkövet, ha a királyi családban harag, gyűlölség uralkodik és Salamon tovább is a börtönben marad.[53]

Lehet, hogy e kijelentés is megtörtént, de ha nem történt volna is, akkor se kellett a kegyes szívű Szent Lászlónak nagy biztatás, hogy újra megbocsásson lelkileg annyira nyomorék unokaöccsének. A nagy örömben, a magyar nemzet dicsőséges ünnepén keblére ölelte tehát Salamont s visszaadta szabadságát, előbb kijelölt jövedelmeit.[54]

Salamonon azonban ez se segített. Féktelen nagyravágyása, engesztelhetetlen gyűlölete, lelkiismeretlensége csakhamar hazájának, nemzetének, családjának árulójává tették őt. 1084-ben, segítve egy pár újra hozzácsatlakozó vitézétől, kiszökött Magyarországból. Elment ő is, mint egykor atyja, Oroszországba s mivel ott segítséget nem kapott, megfeledkezve keresztény voltáról, elment a pogányokhoz, a mai Oroszország déli részén, valamint Moldovában lakó kunokhoz s azoknak hatalmas akkori kánjától Kötecsk- (Kútesk vagy talán Kücsük)-től kért segítséget. Odaígérte neki örökös birtokul Erdélyt, nőül vette (pedig törvényes hitestársa élt) a kán leányát, csakhogy sereg élére álljon és Szent Lászlót megbuktassa.*

*A moldvai besenyőkről van szó. A házasság nem bizonyított. Felajánlotta ugyan, hogy feleségül veszi a besenyő vezér leányát, de csak akkor, ha visszasegítik trónjára.

Ez okozta aztán, hogy Szent László hazánk határait kelet felé is kénytelen volt kiterjeszteni és így ez oldalon is Magyarország gyarapítójává (*augustus*ává) vált.

1085-ben ugyanis a kunok a Salamonnak igért nagy sereget egybegyűjtötték s megindultak Magyarország felé. Hogy Szent Lászlót megcsalják, felkerültek az akkori Gálcs (Galics, Halics) országba és a Sztri vagy – magyarosan – Szeret patak mentén egyrészt az uzsoki, másrészt a vereckei hágóhoz értek. ezeken átkelve, mintegy hátba akarták támadni az őket Erdély felől váró magyar sereget. De Szent László éber volt. Őrei, kémei gyorsan hírt adtak és visszafordulván a Meszes tájékáról, állítólag már Kisvárdánál elibük állott a betörőknek. Az ő rendezett, lelkes, halálrakész csapatai elől azután úgy elfutottak a kunok, mint a vadrucák a sólyom elől.

Nagy örömmel és nagy hálával fogadta Szent László népével együtt Istentől ezen szép győzelmet a pogányok felett. Szívükből zengték el az ütközet helyén a hálaadó éneket, de hogy e hála ne legyen csupán elhangzó szó, Szent László egyházat is emeltetett ott Isten dicsőségére.[55]

Salamon azonban továbbra is a kunoknál marad. Iszonyú nyakassága, gőgje nem engedte, hogy megalázza magát s még egyszer békejobbot nyújtson Szent Lászlónak. Ki tudta, minő hiú ábrándokat forralt?

Ez természetesen nagy aggodalmat keltett mind a magyar nemzet főuraiban, mind Szent Lászlóban. Három teljes éven át nem tudták, mikor, hol fog Salamon újra betörni az ő szövetségeseivel, a kunokkal. Új meg új megfigyelőhelyeket, új meg új várakat kellett létesíteni hazánk keleti részein, jobban el kellett zárni azon hágókat és völgyeket, amelyeken át a kunok a már megtelepedett földmíves lakosságot megközelíthették és rabszíjra fűzhették volna. Addig az a terület, amely a Bodrog és Szamos folyóktól keletre esett, továbbá Erdély délkeleti része csak gyepűelve, gyepel volt. Ehhez a magyar nemzet jogot tartott ugyan, de állandóan még nem ülte meg, hanem kietlennek, országválasztóköznek hagyta, hogy kisebb rablócsapatok ott se utat, se élelmet ne tálálhas-

sanak s így hazánk megszállt területeire hirtelen be ne ütközhessenek. Időnként bevonultak ugyan az ilyen gyepűelvékre egyes vadászó vagy sótbányászó magyar csapatok, de ezek dolgukat végezvén, visszavonultak az állandóan lakott területek szélein emelt akadályok, régiesen gyepűk mögé.

Az 1085–95. években azonban Szent László biztatására a magyar nemzet megszállotta a Bodrog, Laborc, Latorca, Borsova folyócskák és a Felső-Tisza völgyeit egész a nagy hegyek aljáig. Ezek védelmére és a betörő kunok [besenyők] gyors visszaverése végett azután a Bodrog és Latorca összefolyásánál, továbbá feljebb Ungvárnál, odább keletre a Borsovánál és a Tisza mellett Sásvárnál várakat építettek, ide e várak megyéiben élő katonaságot rendeltek.* A Szamos mentén pedig a régi Sásvárról a katonaságot a Szamos szigetén épített szatmári várba helyezték át, hogy a Szamos völgyén esetleg beütő ellenséggel hamarabb szembe szállhassanak.[56]

Ekkora nagy terület gyors benépesítésére a Tisza jobbparti magyarság nem volt elég. Szent László tehát azok kiegészítésére, főleg pedig a várakhoz szükséges élelmiszerek és takarmányfélék előteremtése végett hozatott az 1080–81-ben meghódított Moesiából (a mai Szerbiából) délszláv népeket várszolgáknak.** E délszláv népek azelőtt századokon át bolgár, török, azután görög uralom alatt éltek s azért ezek nyelvéből sok személy- és hivatalnevet átvettek, lehetőleg persze az ő kiejtésükhöz átalakítva. Így pl. a bolgár-török Alpbarszból (magyarul annyi, mint hős párduc) ők Laborcot alakítotak épúgy, mint Albonából Labint, Almusból

* Más vélemények szerint Borsova már Géza vagy Szent István korában állott, esetleg a 11. század közepén építették. Sásvár létezése nem igazolható bizonyossággal László korában. Ungvár építése is csak feltehető e korban.

** Nem tudjuk, mennyi a 11. századi szláv népességből a 9–10. században a Kárpát-medencében élő szláv csoport, s mennyien költöztek, vagy költöztek-e László közvetítésével délszlávok Magyarországra. A peremterületeken is tömbökben éltek szlávok már László uralkodása előtt is.

Lomot csináltak s csapatvezéreiket görögösen duka-nak hívták. Hozzá lévén ekként ezek szokva, hogy uraik parancsoltak nekik, megfogadták Szent László szavát is és meglehetős sűrű, nagy csoportban átköltöztek a Bodrog, Latorca közére. Ismeretlenek lévén azonban ő előttük e táj ék régi helynevei, új neveket adtak a folyóknak, falvaknak. Így nevezték el Bodrognak, Topolynak, Laborcnak, Latorcának a folyókat, Zemlyánnak a Bodrog és Latorca torkolatánál épült földvárat s ebből lett később a magyarok ajkán Zemlyén és végre Zemplén.[57] Ők ülték meg e vidéken először Palóc, Merkóc (most Bajánháza), Veskóc, Kerestóc (most Budaháza), Mátyóc, Sislóc, Pinkóc, Császlóc csaknem egymás mellett eső falvakat is, mert ezeknek így, egy csomóban sehol hazánkban párjuk nincs s ennélfogva csakis egy külön tájszólású szláv nép alkotásai lehetnek. A Zemplén megyébe települtek már kissé szétszórtan kaptak helyet, mint azt a Dámóc, Ladamóc, Szomotor helynevek igazolják. Szent László mindjárt gondoskodott arról is, hogy e délszlávok római katholikus papokat kapjanak lelkészekül s ezek buzgóságának köszönhető, hogy, bár még egy század múlva is élt köztük az a tudat, hogy ők valaha messze délen a görög császár hatalma alatt laktak, mégis idővel a magyar nemzetbe olvadtak.[58]

Még nagyobb gondot kellett fordítania szent Lászlónak Erdélyre, mert ez még közelebb esett a kunokhoz s még gyakrabban ki volt téve azok becsapásainak. Szent László tehát áthelyezte a gyepüket a Maros és Küküllő balpartjára és az így állandó megtelepülésre szánt területen négy várat építtetett. Az elsőt Tordán, a régi Potaissa helyén, a Maros felső völgyének;* a máso-

*A 11. században létesült – vagy, más nézetek szerint a 12. vagy a 13. században létrejött – Torda megye vára nem a római *castrum* falai között, hanem attól délnyugatra épült fel. Potaissa romjai fölött azonban már az államalapítás korában volt település. Sem Torda, sem Küküllővár erődítése nem köthető egyértelműen Lászlóhoz. Gyulafehérvár vára is már a 11. század első évtizedeiben állott. A várak közül némelyek a besenyő-úz-kun támadások következtében károkat szenvedhettek, ezért Karácsonyi itt csu-

dikat, Küküllővárat a Kisküküllő völgyének; a harmadikat, Gyulafehérvárt, a Nagyküküllő völgyének és a negyediket Vajdahunyadon a Sztigy völgyének védelmére, illetőleg gyepükkel való elzárására.[59]

Mivel akkor már Erdély felső részén, különösen Kolozsvárt és környékén sokan laktak a Belgium déli részéből származó vallon-olaszok (latinok) közül, ezek pedig értettek a kövek rakásához, Tordát és Gyulafehérvárt magas helyen, a régi Potaissa, illetőleg Apulum romjaiból építteté fel. Küküllő- és Hunyadvárát ellenben csak régi magyarosan, folyóvíztől körülvett helyen földből és fából készítteté el.

Ezen áldott termény völgyekbe szívesen költöztek át a temesközi magyarok és egész sor színmagyar falut alkottak ott. De ezeken kívül megnyitotta e vidéket a más ajkú lakosságnak is. Nevezetesen megengedte az ideköltözést a vallon-olaszoknak és orosz-szlávoknak. De különösen nagy jót tett Erdéllyel azáltal, hogy először Szászváros környékére, azután pedig a Kisküküllő felső völgyébe áttelepítette a Tiszántúlról a régi gepidák vagy* – mint ők magukat akkor hívták – székelyek nagyobb részét és kötelességükké tette, hogy a határokat őrizzék, a határ mentén a gyepüket elkészítsék és fenntartsák.[60]

Hogy a legjobban veszélyeztetett Gyulafehérvár minden ellenséges meglepetéstől óva legyen, vele szemben, de már a Maros balpartján helyezte el az őröket, épített számukra egyházat is, úgy azt századokon át Őregyháznak hívták. (Most Sztrása [Strázsa].)[61]

---

pán arra gondolhat, hogy László helyreállított több erdélyi várat. Hunyad megye létrejöttét többen a 12–13. századra teszik, a vajdahunyadi földvár mellett már Szent István-kori temetőt is tártak fel, a földvár építése László előttre (is) tehető.

*Anélkül, hogy a székelyek eredetéről vallott igen bonyolult vitákat bemutatnám, elég legyen annyit megjegyezni, hogy a székelyek nem voltak a gepidák leszármazottai. (Igaz, vannak olyan nézetek, amelyek a székelyeket és magát a népnevet is germán eredetűnek tartják.)

E nagy, de áldásos munka több éven át tartott és azért Szent Lászlónak sokszor kellett e vidékeken megfordulnia részint a betörő kunok visszaverésére, részint az odaköltöző s a kezdet nehézségeivel küzdő lakosok bátorítására, vigasztalására. Ilyen látogatások alkalmával történtek azon kedves és csodás események, amelyeket tudós papok nem írtak fel ugyan mindjárt, de a magyar nemzet ott forgolódó fiai maguk közt annyiszor emlegettek, gyermekeiknek annyiszor elmondogattak.

Így, ha nem is épen a tordai hasadéknál (a régi magyarok ajkán hasadatnál vagy összerántva, hasadatnál), de bizonyára e vidéken történt, hogy Szent László egyik megfigyelő útján társaitól kissé félrevonulva imádságba mélyedt. Eközben egyik kóborgó, préda után leselkedő kun csapat oly közel ért hozzá, hogy őt majdnem elfogta. De Szent László Istenhez fohászkodva és Istenben bízva, merészen keresztül ugratott lovával egy hegynyiláson. Ezáltal egyszerre kimenekült a kunok kezéből, mert azok őt e merész ugratásban követni nem merték.

Még kedvesebb jelenet volt az, hogy más alkalommal a tordai vártól keletre eső fátlan, sósvizű Mezőségen kergetett vitézeivel együtt egy betörő kun csapatot. A nagy melegben már egészen eltikkadtak, mert sehol iható vizet nem találtak. Szent László sajnálván kínlódó vitézeit, félrevonult, imádkozott és azután nagy lándzsájával vagy lova lábának kaparással jelölte meg azt a helyet, ahol iható vizet találtak.[62] A XIII. században, amidőn Szent László tiszteletére egyházakat, kápolnákat emeltek, hazánk keleti részein még több helyütt mutogatták Szent László lándzsájának szúrását vagy lova lábanyomát. Természetesen az esemény színhelyének biztos pontja az elbeszélők emlékezetében elhomályosodott, de a csodás jótétemény emléke élénken élt a hálás szívekben.[62]

Hazánk északnyugati részén a mai Trencsénmegye és a Kis-Kárpátok északi lejtője volt olyan gyepűelve, amely még nem volt állandóan megszállva. Szent László azonban jóbarátságban lévén sógorával, Oto olmüci herceggel, továbbá annak bátyjával, Konrád brünni herceggel, fölöslegesnek tartotta az ilyen országválasztó-

köz további fenntartását. Ennélfogva Trencsénből rendes magyar vármegyét szervezett, megengedvén, hogy ott magyarok, németek s főként a szomszédos felső-morva és sziléz tartományokból az egykor fehérhorvát néven ismert szlovák-tótok állandóan letelepedjenek.* A Kis-Kárpátok és a Morva folyó közt eső kerületet pedig részben Pozsony, részben Nyitra megyéhez csatolta, így adván e várak népeinek bőséges földeket a gyarapodásra. Emiatt azután azon székelyeket is, akiket még Szent István a Mátra hegység aljáról határvédelem céljából a Vág mentén helyezett el, részben a Morva folyó mellé telepítette át s ezért a mai Szekula falu a középkorban Székely-Boldogasszony nevet viselt. Így azután e részén meglehetős pontos és állandó határt biztosított a magyar nemzet számára.[63]

Ekként Szent László gondoskodása, fáradhatatlan küzdelmei által a magyar nemzet majdnem mindenütt eljutott hazájának természetes határaihoz. Unokaöccseinek szeretete és a katholikus egyház érdeke azonban még tovább vitte őt. Rábírta, hogy vigye el a magyar fegyver, a magyar kormányzás dicsőségét egész a tengerig és csatolja testvérnemzetként a magyarhoz a sokat hányatott, egymagában azonban annyi veszéllyel megküzdeni nem bíró horvát nemzetet.

Ennek megértése végett tudnunk kell, hogy az 1056–1073. években Horvátországban III. Kreczimir Péter nevű király uralkodott.** Ennek sikerült a dalmát városokat is egyesíteni Horvátországgal s ekként nemzetét szorosabban hozzákapcsolni a nyugati kereszténységhez. Ő már rendes, katholikus püspököt tartott udvarában, országában nyugalmat teremtett s így aránylag elég hosszú ideig, mintegy 15–16 évig uralkodott.

Az 1061. évben, mint tudjuk, Szent László atyja, I. Béla, kénytelen volt szembeszállni bátyjával, I. Andrással s bár ő győzött,

* A vármegyét többen Szent István alapításának tartják, s magát a várat is a 11. század első felére datálja egy vélemény.

** IV. Krešimir Péter (1056–1073/74).

mégis nagyon félnie kellett Németország támadásától, mert I. András fia, Salamon, IV. Henrik császár sógora, a császári udvarban tartózkodott s őt a császár Magyarország trónjára akarta ültetni. I. Bélának tehát szövetségesek után kellett néznie. A rokon lengyel hercegen kívül jó szövetségesnek igérkezett Kreczimir Péter horvát király, mert délnyugat felől ő fenyegethette legjobban a hazánkra törő német sereget, ha Karinthia ellen vonul.* I. Béla tehát evégből szövetségre lépett Kreczimir Péter horvát királlyal s hogy őt még jobban sarkalja családjának védelmére, idősebb fiával, I. Gyécsével elvétette a horvát király hugát.**

I. Béla halála és Salamon trónralépte után e szövetség csak Kreczimir Péternek vált hasznára, mert határvillongásba keveredvén a hatalmas korontáli urakkal, sógora, Gyécse kérésére, Salamon segítségére sietett és őt a korontálokkal kibékítette.[64] 1074-ben pedig, midőn Gyécsének annyira szüksége lett volna a horvát segítségre, Kreczimir Péter vagy nem élt már vagy megbukott. Az bizonyos, hogy utána nem unokaöccse következett, hanem a horvátok egy Szlavic, magyarosan Szlavóc nevű főurat választottak maguk közül királynak.*** Ez azonban, talán Salamon magyar király 1072-iki győzelmeinek hatása alatt, független akart

* 1062-ben (más adatok szerint 1067-ben) a velencei *doge*, Domenico Contarini/Contareno támadta meg a dalmát területeket, válaszul 1064-ben nem a horvát király, hanem Zvonimir (Zelemér/Zolomér) Demeter likakorbáviai bán tüntette ki magát a védekezésben, magyar segítséget is igénybe véve. (Ekkor nem valószínű, hogy a karantánok ellen harcolt volna magyar sereg.) Ez időben Ilona hercegnő valószínűleg már Zvonimir jegyese vagy felesége volt. Karintia ellen csak 1068-ban került sor magyar támadásra: a horvátokat zaklató karantán csapatok ellen nyújtott segítséget Salamon és Géza.

** Ez a házasság nem igazolható, igaz, Géza első feleségét sem sikerült egyértelműen azonosítani (többen Loozi Zsófiát vélik Géza hitvesének).

*** Meghalt, s az őt követő Slavac ragadta magához a hatalmat, a király törvényes utódja kolostorba vonult.

lenni, megtagadta az engedelmességet a kelet-római császárnak s azért ennek apuliai helytartója 1075-ben átkelt az Adriai-tengeren, megverte és fogságba vitte Szlavicot.[65] Erre a horvátok VII. Gergely pápa pártjára állván, megválasztották és a pápa követével királlyá koronáztatták Szvinimir Demetert, volt bánjukat. Ez kormányozta őket 1078-ig.* Ekkor a kelet-római császár hívei felülkerekedvén, nagybátyja székébe ültették Kreczimir Péter unokaöccsét, Istvánt. Ez 1090-ben elhalván, szent László részint azért, hogy VII. Gergely utódjának, II. Orbánnak segítségére siessen, részint azért, mert az volt a meggyőződése, hogy a horvát királyi család fiúágon kihalván, ez az ország női ágon az ő unokaöccseit illeti, elhatározta annak meghódítását.

Mindenképen jogosnak gondolván Szent László a horvát ügyekbe való beleavatkozását, nem is álmodta, milyen darázsfészekbe nyúl bele s milyen rettentő veszedelemnek teszi ki ezzel magát és nemzetét. Azonban, mint említők, a horvát királyság 1073-ig a kelet-római (görög) császár felsősége alatt állott. Ennek keze pedig messzire elért. 1085-ben Komnen Elek kelet-római császár, hogy a normannok ellen folytatott küzdelemben a velencei köztársaságot végleg maga pártjára vonja, a dalmát és horvát hercegségeket (ő nem ismerte el királyságnak) Falieri Vitalis velencei dogenak ajándékozza, megengedvén azt is, hogy a doge ezentúl magát „dalmát és horvát herceg"-nek írathassa a hivatalos levelekben.[66] Természetesen a velenceiek, amint az utolsó horvát király meghalt és Szent László szándékáról valamit hallottak, mindjárt értesítették az akkor Szilisztria vidékén tartózkodó és harcoló Komnen Elek kelet-római császárt.[67] Ez pedig, hogy Szent Lászlót Horvátország elfoglalásától visszatartsa, rábírta a közelben lakó kunokat, hogy Magyarországot támadják meg.

Szent László minderről semmit sem tudva, 1091 tavaszán a magyar sereg színével-javával Horvátországba vonult, azt elfog-

* Zvonimir Demeter 1089-ig uralkodott, s csak ezután követte a trónon III. István, az utolsó Trpimir.

lalta és unokaöccsének, Álmosnak, királyságul átadta.[68] Különösen örült Szent László e hódításnak azért, mert így a tengeren* könnyen, úgyszólván mint szomszéd érintkezhetett VII. Gergely utódjának, II. Orbánnak híveivel, a dél-itáliai normannokkal és olaszokkal, holott azelőtt ez az érintkezés – IV. Henrik megszállva tartván Felső-Itáliát – csak nagy kerülő úton történhetett vagy egyáltalában nem.[69]

E nagy örömben érte őt a lesújtó hír, hogy a kunok Erdélybe törtek és a meszesi kapu felé haladnak. Vezérük Kurulfia Kapolcs nevű, kun főember volt.

Szent László e hír hallatára természetesen rögtön visszaindult hazánkba, de a megteendő út hosszú volt s legalább 600 kilométert tett ki. Ezt még lovashadsereg se tehette meg még erőltetett menetben sem hamarább 15 napnál. De ehhez hozzátéve a vasárnapokat és a Dunán való átkelés lassúságát, kellett legalább 20 nap a kunok táborának felkeresésére. Tegyük fel, hogy Erdélyből a gyula (helyettes fővezér) híradója váltott lovakon nyargalt Horvátországba a királynak jelentést tenni, ehhez is kellett legalább 10 nap.

Az akkori közlekedés mellett tehát legalább egy hónapba került, míg Szent László seregével Horvátországból visszaérkezve a kunok seregének elébe került.

A kunok ezalatt, tudva, hogy Szent László távol van, egész nyugodtan raboltak, pusztítottak hazánkban. Erdélyből a meszesi kapun átkelve megrohanták a bihari várat. Ennek vitézei, őrei is

* László egészen a tengerig hatolt, tehát meghódította Horvátországot. Azt viszont nem tudjuk biztosan, hol ért ki a tengerre s délen meddig foglalta el a térséget; feltehetően Záráig már nem jutott el (Tengerfehérvár-Biograd viszont a kezére került). Az viszont bizonyos, hogy a területet magáévá tette, megtette Álmost, az unokaöccsét Horvátország királyának, akinek azonban 1095-ben vissza kellett térnie, valószínűleg Szlavóniába. Álmos 1096-ban még viseli a horvát királyi címet, de az ország már nincs a kezén.

messze, távol voltak a királlyal, az idemenekült vidéki népet tehát könnyen megriasztották, legyőzték, az életben maradtak rabszíjra fűzték és az egész várat iszonyúan megrongálták. Innen a Tisza felé haladva, egy részük Sarudnál (Tiszafüred alatt) átkelt a Tiszán és a homokos vidék, tehát Cegléd, Nagykőrös felé rabolt el mindent, embert és jószágot egyaránt. A másik része pedig a Tisza balpartján lefelé indulván, ugyanezt cselekvé. Semmi komoly akadályra nem találva, mint maguk dicsekedtek, csak úgy vadászgatva mentek le a Tisza mentén egész Bácsig. Innen azután a Böge mentén kelet felé indulva haladtak a Temes felső völgye felé, hogy azon s a teregovai szoroson át elérjék a régi Kunországhoz tartozó Haváselyt. (Havasalföld, később, a XVI. századtál kezdve, Oláhország.) A letarolt gazdag vidéken oly sok rabot ejtettek, mint talán soha. Ezek közt voltak a nemes magyar urak feleségei és gyermekei, mert azok is követvén királyukat Horvátországba, nem volt, aki őket védelmezze vagy legalább elrejtse.

Szent László tehát a rémhírre összeszedte legjobb, leghívebb vitézeit és lehetőleg egyenes úton, az Unna, Száva mentén haladva, Szalánkemén tájékán pedig a Dunán átkelve, valahol a Temes mentén, későbbi hozzávetés szerint Temesvártól délkeletre, ott, ahol a Pogáncs (most Poganis) patak a Temesbe folyik, elébe került a kunok seregének. A kun sereg a tömérdek elrabolt jószággal és a rengetek hadifogollyal csak lassan haladhatott és rémítő sírás, jajgatás tette hallhatóvá közeledését.

Szent László ezt hallva, egész lelkében megrendelt és elhatározta, hogy inkább feláldozza földi életét, de a keresztényeket fogságban nem hagyja. Vitézeinek élére állva, a nagy, piros királyi zászlót maga előtt vitette, személyesen rohant a kunok táborára. Vitézei is haláltvetve követték és így csakhamar teljes győzelmet arattak a magukat dőzsölésnek adott s a sok prédával megterhelt kunokon.

Az Istentől adott győzelem végén mint tündöklő napsugár tört elő megint Szent László kegyes szívéből az Isten szeretete. Vitézei elkeseredve a felségeiken, gyermekeiken esett bántalmak mi-

att s bosszútól lihegve kezdtek öldösni a már legyőzött, irgalomért esdeklő, fegyverüket elhányó kunokat. De Szent László felkiáltott: Vitézek, ne öljük meg ezeket az embereket, hanem csak fogjuk el, hogy megtérjenek és éljenek."[3]

Nem csoda, ha vitézei az ily kegyes szív imádságának oly erőt tulajdonítottak, hogy az az aranyat is kavicsokká változtatta. E győzelem csak azáltal lett teljes, hogy a magyar vitézek a menekülő, futó kunokat is állhatatosan üldözték. A kunok, hogy a magyar vitézeket lovaikról való leszállásra és így az üldözés abbahagyására bírják, az elrabolt aranytárgyakat az úton elszórták. De Szent László szavára a magyar vitézek mindezeket hitvány köveknek látták[71] s az üldözést oly keményen folytatták, hogy mindössze egy, Eszembe nevű kun tudott elmenekülni s hírül adni az otthonmaradottaknak, hogy Kurulfia Kapolcs összes társai kapzsiságuk, gonosztetteik miatt mind ott vesztek Magyarországban a Temes mentén és így hiába várják vissza.

E fényes diadalnak Szent Lászlóra nézve az a súlyos következménye lőn, hogy még egyszer kellett személyes párviadalban kockára tennie életét hitéért, nemzetéért.

A kunok fejedelmei hallván Kapolcs elestét, serege megsemmisülését, követeket küldött Szent Lászlóhoz és követelték tőle a foglyul esett kunok kiadását. Szent László azonban vallásos buzgóságtól indíttatva, nem akarta ezeket visszaadni, mert azt remélte, hogy megtérítheti őket a keresztény vallásra. A tagadó válaszra a kunok követei büszke és gyalázó szavakba törtek ki, kinevették Szent Lászlót és megjelölték azt a napot, amelyen újra Magyarországba törnek. Szent László erre csak mosolygott és 1092 tavaszán gyorsan összegyűjtvén hadait, elhatározta, hogy megelőzi a kunokat, annál is inkább, mert nem akarta, hogy újra kirabolják Magyarországot. Nekiindult tehát a Temes felső völgyének és a teregovai hágón átkelve, túl Orsován, túl még a későbbi Szörénytornyán (Turnu-Severin) is, a Duna mellett szembetalálkozott a kunok seregével.* Itt egyik szombati napon Szent

*Közös kun-besenyő támadás volt.

László serege reárontott a kunokra. Mindjárt az első összecsapáskor Szent László összetalálkozott a kunok új hadvezérével, Ákossal (= fehér sólyom) és megvíván vele, őt megölte. Ez anynyira megrémítette a kunokat, hogy megfutottak, Szent László pedig diadallal visszatért. Növelte örömét, hogy egyik Öcsény nevű főúr ez ütközetben nagyon vitézül forgolódott és ezáltal a kegyes király szívéből azt a gyanút, hogy őt el akarja árulni, kitépte.[72]

Vérének ontásával, életének kockára vetésével is igyekezett tehát Szent László a magyar nemzetet a rátörő ellenségtől megvédelmezni és neki a megélhetésre, terjeszkedésre új meg új területeket szerezni s egyúttal a keresztény katholikus hit fenntartásával, terjesztésével Isten előtt magát is kedvessé tenni.

IV. fejezet

Szent László a magyarok igaz bírája

Mit ér a földnek egy-egy, bár kedves és termékeny pontján való letelepülés, ha ott életünk minden nap, sőt a napnak minden órájában veszedelemben forog?

Ki fogja a földet mívelni vagy míveltetni, ki fogja azt bevetni vagy bevettetni, ha nem biztos, hogy a földnek gyümölcse az övé lesz? ha attól retteghet, hogy aratáskor vagy szüretkor eljön az, aki se nem dolgozott, se nem kockáztatott semmit és erőszakkal elvisz mindent?

Élet- és vagyonbiztonság nélkül, legyen bár az a földterület tele szépségekkel, tele kincsekkel, nem ország, nem haza az, hanem rablófészek, nyomorúság, veszedelem tanyája.

Hogy a Kárpátok alja és a négy folyó tájéka Szent László idejében állandó hazája és megszeretett otthona lett a magyarnak, azt főleg Szent Lászlónak, úgyis mint hadvezérnek, úgyis mint igaz bírónak köszönhetjük. A külső ellenségtől mint hadvezér mentette meg honfitársait, ámde a belső ellenségtől, az élet és vagyonbiztonság megrontóitól mint a magyarok igaz bírája szabadította meg hazánkat. Szent Lászlónak az élet- és vagyonbiztonságért folytatott küzdelmeit és így a magyarság belső megerősödésére irányított fáradozásait akarom most röviden ismertetni, hogy e szent királyunk emléke előttünk annál élénkebb, annál kedvesebb legyen.

* * *

Szent László roppant kedvezőtlen körülmények közt vette át hazánk kormányzását. Különösen az igazságszolgáltatás volt szomorú állapotban. 1074-től kezdve 1077-ig három éven át kegyetlen testvérharc, súlyos belháború dúlta az országot.

Bár az ország nagyobb része Szent László bátyjának, I. Gyécse királynak kezében volt, mégis a nyugati vármegyében ott lézengett Salamon, ott tartogatta híveit biztatásokkal, odacsalogatta a könnyenhívőket hiú igéretekkel. Ennek következménye volt, hogy aki valami rossz fát tett a tűzre, pl. ha egy pár szép lovat elkötött vagy szomszéd haragosát felgyújtotta, mindjárt Salamon országrészébe futott, ott mint ártatlanul üldözött bujdosó mutatkozván be, nemcsak büntetlenül maradt, hanem még jutalomban részesült.

Ha az urak, ha a katonák úgy tettek, mennyivel inkább hajlandók voltak a lopásra és gyújtogatásra a szolgák, akik vagyonilag semmit sem veszthettek.

Ez irtóztató állapotokon egyes ember, még ha király is, még haválltól kezdve mindenkinél magasabb is, egymagában nem segíthetett.

Azért Szent László azzal kezdte uralkodását, hogy összehívatta az ország főurait a szenthegyre, vagyis Pannonhalmára és ott rábírta őket, hogy mindnyájan erős szövetségre lépjenek a gonosz emberek szándékainak megakadályozására, a közbiztonság helyreállítására. Önmagukon kezdték a vagyonbiztonság helyreállítására szükséges törvények szerzését. Abban az időben minden főúrnak udvarháza olyan volt, hogy oda az igazságszolgáltatás emberei, a bíró és a poroszló be nem léphettek. Szent Lászlónak óriási tekintélye és a lelkekre gyakorolt hatalma abban nyilvánult, hogy rábírta őket e kiváltságról való lemondásra. Kész voltak kiszolgáltatni legközelebbi atyjafiúkat is az igazságszolgáltatásnak. Meg is esküdtek ott a szenthegyen, hogyha akármelyik atyjafiuk

egy tyúknál többet érőt lopott, se el nem rejtik, se meg nem védik a büntetés elől. (II. 1.)*

A főurak és nemesek fölött a bíró maga a király, Szent László lett, még pedig személyesen, annyira, hogyha akkor fogtak el valakit, mikor a király háborúban volt, erősen őrizni kellett addig, míg a király visszajött. (III. 14.)

A várkatonák és szolgák felett az ország közbírái itéltek. Ezeket Szent Lászlónak nagy büntetésekkel kellett szorítania a törvények végrehajtására, itéletek tartására. Annyira ment a rablóktól, tolvajoktól való félelem, hogy a bírák sem mertek fellépni. Tehát Szent László olyan törvényt alkotott, hogyha valamelyik bíró elnéző volt a gonosztevők iránt, akkor feldúlták mindenét és eladták őt rabszolgának, de – s ebben már Szent László kegyessége és igazságossága mutatkozik – gyermekeit nem volt szabad bántani. Viszont, ha bírói jogával visszaélve, ártatlan embert akasztatott fel, az összes elfoglalt javakat vissza kellett adni és még 110 pénz büntetést is kellett fizetnie, ami körülbelül mai 300 forintot, 600 (arany) koronát tett ki. Kifogásolhatta valaki a bírónak itéletét az időnként egybegyűlt részleges országgyűlés előtt is, de ha az tűnt ki, hogy a bíró helyesen járt el, akkor a kifogásoló fizetett 110 pénzt s ha nem volt annyija, eladták őt rabszolgának s úgy elégítették ki a bírót.

Később a bírói illetékességet is meghatározta a király.

Minden gonosztevőt azon megye bírája itélte meg, ahol elfogták.

A bíró pecsétküldéssel idézett, de a papság és főurak ki voltak véve hatósága alól. Megyéjén kívül a bíró nem itélhetett.

Nagy dolog ma is, de még nagyobb volt akkor a gonosztevők fölfedezése. Hogy ez mégis megtörténhessék, Szent László az

* László II. és III. számú törvénykönyveinek keletkezése és részeinek eredete vitatott. Feltehetően több törvényhozás eredményeképpen jöttek létre, későbbi számozásukkal ellentétes sorrendben. Az I. törvénykönyv a legkésőbbi, az 1092-es szabolcsi zsinat határozatait tartalmazza. A III. és a II. uralkodása első éveire tehető.

akkori állapotokhoz mért intézkedéseket tett. Mivel akkoriban a lakosság vagyona nagyobbrészt állatokból állott s a ló, szarvasmarha stb. tolvajlások voltak a leggyakoriabbak, a lábnyomok és egyéb ily jelek nagyon fontosak voltak a lopott jószágok megtalálására. Ha tehát valakinek valami jószágát ellopták, joga volt híradót küldeni abba a faluba, amely felé a nyomok vezettek s akkor a falusiaknak nem volt szabad kihajtaniok a legelőre jószágaikat, mert különben széjjeltaposták volna a friss nyomokat. Két-három tanú jelenlétében minden kárvallott kereshette jószágát a gyanúsított helyeken s ha valaki ezt megakadályozta, 55 pénzt, tehát mintegy 150 forintnyi büntetést fizetett.

Másik és gyakoribb módja volt a gonosztevők fölfedezésének, hogy egyes falvak az időnkint kiküldött bíróság előtt tolvajoknak kiáltották az előttük ismert gonosztevőket. Legritkább eset volt, mikor a kárvallott tetten érte a tolvajt és rögtön ő maga elfogta. Mivel akkoriban nem voltak az országnak csendőrei és rendőrei, joga volt a károsultnak a gonosztevőt megkötöznie s ha valaki őt ebben akadályozta, 55 pénz bírságot fizetett.

Szent László uralkodásának első évtizede alatt kitűnt, hogy e módok egyike sem volt elégséges az összes gonosztevők fölfedezésére s az országnak az összes rablóktól való gyökeres megtisztítására. Egyszerűen egész falvak állottak össze s a köztük levő vagy hozzájuk futott tolvajokat nem jelentették fel, hanem a nyereségen osztoztak velük.

Azért 1087 táján új országgyűlést hívott össze s azon a rablók megfékezésére új módokat keresett és új törvényeket szerzett.

Elhatározták, hogy a király országos nyomozást rendeljen el és a rendes bíróságokon kívül hívja segítségül a vármegyék csőszeit, a főurakat és a szabad társadalmi osztályokat is. Királyi követ, vagy mint ma mondanók, királyi biztos ment minden vármegyébe s először is az abban lakó csőszök századosait, tizedeseit, azután magukat a csőszöket hívta elő s felszólította őket, hogy mutassák meg a tolvajokat.

Aztán a főuraktól kérdezte meg a királyi követ, melyik falu híres a tolvajlásokról s akkor a királyi követ odament s fölszólította

először általában, hogy adják ki a tolvajokat, aztán pedig tizenként vetette őket vizsgálat alá.

Végül faluról-falura járt a királyi követ. Összehívta a lakosságot és előadta nekik, hogy Magyarország főurai ilyen esküvel erősített fogadalmat tettek: se nem kímélik, se nem titkolják a tolvajt. Felszólítá aztán őket, akarnak-e ők is hasonló esküt tenni? Ha letették az esküt, meg kellett mutatniok a tolvajokat, ha nem akarták letenni az esküt, azzal mindjárt elárulták, hogy bűnösök és így egyenként vizsgálat alá vettettek.

Sajnos, legkevesebbet tudunk arról, hogyan történt Szent László idejében a bűntett bizonyítása. A nyomok s tanúk akkoriban teljes bizonyítékot egy-egy ember bűnössége mellett bajosan nyújtottak, kivéve a tettenérés esetét. Ekkor tanúkon kívül egyéb bizonyítékot nem is kívántak. Egyéb esetekben tehát Szent László és kortársai megnyugodtak az istenitélet útmutatásában. Szent István törvényeiben még hiába keressük az istenitéletek alkalmazását, ellenben Szent László törvényeiben minduntalan arra akadunk. Az 1087 táján elrendelt országos nyomozáskor a tolvajlásról vádolt falu lakosait tizedekbe osztották és úgy vitték valamelyik nagyobb egyházhoz. Itt aztán minden tizedből egy tüzes vasat hordozott. Ha a tüzes vaspróba őt ártatlannak mutatta, akkor a többi kilenc is felmentett a lopás gyanúja alól. De nem úgy történt a dolog, megfordítva s épen ebben látszik Szent László igazságossága. Ha a tüzes vaspróba a vizsgálat alá vetett tíz ember egyikét bűnösnek mutatta, a többi kilencet nem tartották rögtön gonosztevőknek, hanem ezek megint egyenkint hordozták a tüzes vasat s így, ha köztük ártatlanok voltak, ezek megmenekülhettek.

Egy tekintetben látszólag igazságtalanok és kérlelhetetlenek Szent László törvényei: a lopás irtóztató büntetésében. Szent István is roppant szigorúan tiltja törvényeiben a lopást.

A szabadember rabszolgasorsra jutott; a szolgának pedig orrát, fülét levágták vagy pedig a szabadember 50 tinóval, a szolga öt tinóval váltotta meg magát. Csakhogy épen ez a váltság volt Szent István törvényeinek sarkalatos hibája. Minden tolvaj elő-

ször is abban bízott, hogy nem csípik rajta, aztán pedig, ha mégis rajta csípték, nem sajnálta azt a pár tinót orráért, füléért. Így aztán annál bátrabban áradt el a rablás, lopás hazánkban egész Szent László koráig.

De Szent László útját állotta ezen váltságnak. A tettenért nagyobb tolvajt, akár szabad, akár szolga volt, irgalmatlanul fel kellett akasztani. Ha pedig csak ludat vagy tyúkot lopott, félszemét vesztette.

Az utóbb rábizonyított bűntett esetében, ha a kár tíz dénárnál, tehát körülbelül egy forintnál többet ért, akkor a szabad embert fel kellett akasztani, de ha a kár kisebb volt, akkor tizenkétszeres kárpótlással és egy ökör átadásával megmenthette magát.

Tíz év múlva azonban Szent László ezt a váltságot is eltörölte és kimondotta, hogy ha szabadember tíz dénárnál kevesebbet érőt lop, félszemének elvesztésével bűnhődjön. A szolgát már nem oly könnyen büntették halállal, mert akkor ártatlan urának is kárt okoztak volna, de az orrát okvetlenül levágták. Külön cikkely tiltotta az uraknak, hogy tolvaj szolgáik orrának levágását váltságdíj megajánlásával vagy másképen megakadályozzák. (II. 10.) Később a szolgákra vonatkozó törvényt is szigorította Szent László akként, hogy, ha kevesebb értékűt lop, félszemét veszítse. A tolvaj férjes asszony orrát és hozományát veszítette, az özvegyasszony félszemét.

Nem kerülte el az igazságos király figyelmét az akkor papi ruhában járó deákok tolvajlása sem. Hacsak egy libát, tyúkot vagy egy kis gyümölcsöt loptak, a mestereknek kellett őket megvirgácsolniok; ha nagyobb bűnt követtek el, a püspök lehúzatta róluk a papi ruhát és átadta őket a világi bírónak megbüntetés végett.

Csak egy dolog volt, ami e törvények borzasztóságát enyhítette. S ez volt az egyházaknak, királyi palotának és a püspöki udvaroknak menedékjoga.

Aki e helyekre menekült, életét megmentette. Ide menekültek először a csupán gyanúsítottak. Ezek aztán ártatlanságukat hangoztatták s ha azt a bíró előtt is bebizonyították, megmenekültek. (III. 17.)

Az igazi bűnösök azonban a menedékhelyeken sem kerülték el büntetésüket. Ha a tettenért és bíróhoz kísért tolvaj útközben kiszabadult és az egyház kerítésébe szökött, nem halt ugyan meg, de kivezették és megvakították. Ha még meg nem fogott és meg nem kötözött tolvaj előre az egyházba menekült, életét, szemét megmentette, de örökös szolgája lőn annak az egyháznak.

A papnak nem volt szabad könyörülnie az ilyen önként rabszolgasorsra jutott emberen, mert ha szabadon bocsátotta, ő maga került rabszolgaságra, a tolvajt pedig eladták külföldre.

És még egy irgalmas vonás vegyül bele Szent László bíráskodásába: az ártatlan gyermekekről való gondoskodás. Még a tettenért, legkegyetlenebbül sújtott tolvajnak gyermekei is szabadon maradtak, ha tíz éven alul voltak és így atyjuk bűnéről nem is tudhattak. A tolvaj özvegyasszony gyermekeinek részét nem volt szabad elvenni. A gyilkos vagyonának kétharmadát odaitéli ugyan a meggyilkolt családjának, de egyharmadot mégis visszatartat a gyilkos gyermekeinek.

Hanem azért ezek után is nagyon különösnek tetszik, hogy Szent Lászlót, ily borzasztó szigorú törvények szerzőjét és végrehajtóját a törvénykönyv írója és később egy bakonybéli szerzetes „piissimus"-nak, „igen kegyes"-nek nevezgetik.

Ámde ez csak a mai kor finnyás gyermeke előtt lehet helytelen vagy visszatetsző. Ma menekülni engedik a nagy gonosztevőket Amerikába, a csirketolvajokat pedig meleg szobában tartogatják. Ily állapotokból bizony bajos visszazökkenteni az értelmet azon korba, mikor még nem voltak rendőrök, nem voltak börtönök, mikor telefon, telegramm útján nem lehetett intézkedni egy-egy gonosztevő kézrekerítése után.

Pedig ha Szent Lászlót igazán akarjuk ismerni, ha az ő érdemeit helyesen akarjuk értékelni, azon korba kell magunkat képzelni. Akkor látjuk, hogy Szent László rablóbandáktól és tolvajszövetkezetektől elárasztott országból igazi, biztos, áldott hazát teremtett igazi bíróságával, a gonoszok üldözésével és jók megvédésével.

Jogosan mondhatjuk, hogy „piissimus rex Ladislaus", „nagyon kegyes volt László király", de csak a jók iránt, ellenben az akkori körülményektől kívánt szigorú bíró volt a rablók, tolvajok, erőszakosak iránt.

Így érte el, hogy züllött országot vett át s olyat hagyott utódára, amelyben halála után öt évre már enyhíteni kellett a szigorú törvényeken.[73]

V. fejezet

Szent László egyházi alkotásai

Előrebocsátjuk, hogy Szent László egyházi alkotásai nem számosak. De nem is lehetett neki például új püspökségeket egykönnyen alapítani, mert ez abban az időben a régi püspökök sérelmével járt volna. Szent László korában a püspökök jövedelmei nem annyira az ingatlanok szolgálmányaiból, mint inkább a tizedszedésből állottak. Ennélfogva, ha valamelyik püspöktől megyéje egy részét elvették, mindjárt kevesebb ember fizetett neki tizedet s ennélfogva híveiért, papjaiért kevesebbet tehetett, királyának kevésbé szolgálhatott.

Szent László tehát már nem rendelkezhetett úgy, mint Szent István. Neki a szerzett jogokat megsérteni vagy elvenni nem volt illő, épen akkor, mikor a béke és szeretet hirdetőinek akart új lakot emelni. Ennélfogva Szent László egészen új püspökséget csak egyet alapított s ez volt a zágrábi.

A régi Szlavónia (Tótország), vagyis a mai Zágráb, Varasd és Körös vármegyék területe 811-től kezdve Szent László koráig a nyugati császárság egyik hatalmas hűbéresének, a közönséges püspöknél magasabb rangú és hatalmú aquilejai pátriárkának joghatósága alá tartozott. Ez, hogy császárjának annál több fegyverest tudjon kiállítani, nem épített új székesegyházakat rengeteg terjedelmű egyházmegyéjében, hanem mindenütt a maga számára szedette a tizedeket és még csak arról sem gondoskodott, hogy a

Dráva-Szávaközén lakó szlavon (szlovén) nép számára szlavon nyelven beszélő papokat neveljenek. Ennélfogva ez a nép csak névleg volt keresztény, valójában pedig ragaszkodott régi bálványaihoz s így mindenféle ostoba babonába volt elmerülve.

Szent László, mint magyar király nem tűrhette, hogy a vele ellenséges lábon álló német császár egyik hűbérese, mint katholikus keresztény hívő pedig nem tűrhette, hogy a törvényes pápának, VII. Gergelynek engedetlen, pártütő pátriárka országa területén joghatóságot gyakoroljon s azért 1084-ben vagy legalább is 1085-ben a Szávától nem messzire eső Zágráb városában kellemes és alkalmas helyen székesegyház építéséhez fogott és ott új püspökséget alapított.* Mivel a magyar papság soraiban akkor nem volt olyan, aki a szlavon nép nyelvén folyékonyan beszélt volna, sógorához, Otho olmützi herceghez fordul s ettől kért püspöknek alkalmas papot. Ez Duh nevű papját ajánlotta neki s azért ezt felszentelteté és Zágrábba küldé. Azt akarta azonban, hogy e zágrábi püspökség mindig a magyar katholikus egyháznak legyen tagja s azért a székesegyház védőszentéül az előző évben szentek sorába iktatott Szent István magyar királyt (röviden a szent királyt) választotta és a püspök egyházi felügyelőjévé a közelebb lakó kalocsai érseket tette.

Ez új püspökség első tisztviselőit, birtokainak igazgatóit Szala- és Somogymegyékből rendelte ki, sőt a régi Szlavónia akkor még meglehetősen néptelen és szegény lévén, a püspök könnyebb megélhetése kedvéért az új püspökséghez csatolta a szorosan vett Magyarországból Muraközt és az ország nyugati részén hagyott gyepűelvét, vagyis Lendva és Bekcsiny (most Becsehely) környékét.

VII. Gergely máskor talán nehezen egyezett volna bele az új, zágrábi püspökség alapításába, máskor talán megkérdezte volna előbb az aquilejai pátriárkát és a szomszéd püspököket, de most

* Az alapítás pontos dátuma ismeretlen, de az bizonyos, hogy nem ekkor, hanem 1090 és 1095 között történt (1091–94 a legvalószínűbb intervallum).

örült, hogy az őt ostromló német császár párthívének hatalma kisebbedik, annak pedig mindenesetre nagyon örült, hogy az eddig tudatlanságban élő, szegény szlavon nép jó és buzgó lelkipásztorokat nyert. Ennélfogva a pápa szívesen megerősítette a zágrábi püspökség alapítását, úgy hogy annak jogosságát később soha senki sem vonta kétségbe.[74]

Ha nem is külön püspökséget, de mégis külön székesegyházat létesített Szent László a gazdag és hajdanában annyira népes Bács vármegye székhelyén, Bácson. Elfoglalván ugyanis Szent László az 1080–81. években Felső-Moesiát, a Szerémség keleti felét állandóan Magyarországhoz csatolta, egyházi tekintetben a kalocsai érsek joghatósága alá rendelte. E részen 1018-tól kezdve egészen addig a nándorfejérvári (belgrádi) császári helytartó parancsolt, mert hiszen e várnak úgyszólván torkában feküdt.*

Mivel ettől kezdve a kalocsai érsek joghatósága Kalocsától és Szegedtől kezdve egészen le Nándorfejérvárig terjedt, az ügyes-bajos feleknek nagyon nehéz lett volna az egyházmegye északnyugati csücskén fekvő Kalocsára járni, magának az érseknek is sok idejébe és fáradságába került volna Kalocsáról utazni le a Szerémségbe, pedig, kivált eleintén, ez elkerülhetetlenül szükséges volt, olyan középpontot keresett és talált is Szent László Bácson, ahol az érsek és hívei hamarább, könnyebben is egymásra találtak. Épített tehát Szent László Bácson hatalmas székesegyházat, ezt épen úgy Szent Pál tiszteletére avattatta fel, mint Szent István a kalocsait, azután átköltöztette ide az érseket és káptalana egy részét, úgy hogy ezzel a kibővített egyházmegye kormányzását egészen megkönnyítette. Vigasztalásul a kalocsaiaknak megmaradt a régi székesegyház és a káptalan egy része. Így lett ezentúl a kalocsai-bácsi érseknek két székesegyháza, két káptalana, de csupán egy egyházmegyéje. Mivel pedig ezentúl az érsek rendesen Bácson lakott, nem csoda, ha őt sokszor csak bácsi érseknek írták.[75]

*Kivéve az 1071-es magyar hódítást, lásd fentebb.

Hasonló székhelyáthelyezést hajtott végre Szent László Erdélyben 1085–91. közt.

Az erdélyi püspökség székhelyét már Szent István az egyházmegye déli részén szemelte ki, mert az óhajtotta, hogy a püspök a leginkább veszélyben forgó hívek segedelmére és vigasztalására legyen. Ezért ő székhelyül Kolozsvárt, mint legjobban megerősített várat választotta. Itt a határ védelmére rendelt ispán és a püspök egymást kölcsönösen támogathatták.*

Mint említők, 1085 után Szent László áthelyezte az országvédő gyepűket a Maros és Küküllő balpartján emelkedő hegységekre és azt a nagy, termékeny vidéket hazánk állandóan megszállt és védett részeihez csatolta, szervezvén annak védelmére Torda, Küküllő, Fehérvár és Hunyad vármegyéket. A kunok támadásai azonban arra kényszerítették, hogy e négy vár, valamint a Szent Istvántól szervezett három vár, tehát összesen hét vár igazgatását egy kézben egyesítse. Azért e hét vármegye katonáinak vezetésére iderendelte a magyar seregek helyettes fővezérét, a gyulát.** E gyulának természetesen a legnyíltabb helyen fekvő s azért leginkább veszélyben forgó, de egyszersmind legjobban megerősített Fejérvárt kellett laknia. Szent László tehát azt óhajtotta, hogy az új szerzemény egyházi feje, a püspök is ide költözzék. Azért tehát a régi Apulum romjaiból nem csupán a vár kőfalait rakatta fel, hanem a széthányt kövekből erős, kőszékesegyház építéséhez is hozzáfoghatott, felhasználván az esetleg ott volt régebbi templomocska egyes alkatrészeit is. Így lett a gyulának ott lakásáról Gyulafehérvárnak elnevezett marosmenti Fehérvár az erdélyi püspök székhelye.[76]

* Az erdélyi püspök székhelye Gyulafehérvár, a kutatás döntő többsége Szent István alapításának tartja, s a 11. század első évtizedére helyezi. Az új háromhajós bazilika építése viszont a 11. század végére tehető.

** Az erdélyi gyula leverése után már vajdára kell gondolnunk, bár vannak vélemények, amelyek szerint csak a 13. század végén beszélhetünk a tisztségről.

Kisebb távolságra székhelyváltozás történt a régi bihari püspökség területén is.

Mikor Szent László 1075 táján a nagyváradi káptalani egyház helyét fölfedezte és ott az egyházat felépítette, nem sejtette, nem is óhajtotta, hogy ezen alapítására később más szempontból is szüksége legyen. De 1091-ben, mint említők, a kunok a bihari várat a püspökség benne lévő épületeivel együtt annyira megrongálták, elpusztították, hogy mindent újra kellett volna építeni. Szent László azonban ezen, az annyi támadásra alkalmas, nehezen védhető, bár gyermekkori emlékeivel megszentelt helyen nem akarta a püspököt és papjait új veszedelmeknek kitenni s azért a püspöknek lakóhelyéül Nagyváradot jelölte ki. Így emelkedett a volt káptalani egyház székesegyházi rangra és püspökeit ezentúl már csak szórványosan nevezik biharinak, mert az új székhely neve elhomályosította a régit.[77]

Szándéka volt Szent Lászlónak hazánk északi részén is püspökséget felállítani. Ez nem ütközött szerzett jogok sérelmébe, mert a mai Trencsén, Zsólyom stb. megyék akkoriban még néptelen gyepüelvék lévén, az esztergomi érsek onnan úgy sem kapott tizedet. Nem volt tehát nehéz neki beleegyeznie abba, hogy e tájékon külön püspökség alapíttassék. Ámde mégis veszedelmes lett volna olyan véghelyre és ellenséges betöréseknek minduntalan kitett vidékre, mint Trencsén, a béke és szeretet hirdetőit elhelyezni. Azért Szent László arra gondolt, hogy maga a püspök és központi papsága lakjék a határtól távolabb eső, erős nyitrai várban és csak joghatósága terjedjen ki az akkor népesedő Trencsénmegyére. 1271-ben a királytól kiküldött bizottságnak azok, akiknek legjobban tudniok illett, azt jelentették, hogy a nyitrai püspökségnek ép azon birtokai, amelyek a székhelyhez, Nyitrához legközelebb estek, nevezetesen Szkacsán, Bélic, Kresnye, továbbá Pozsonymegyében a modori és szeli-i birtokrészek mind a kegyes király, Szent László adományai. Tehát bár a nyitrai püspökség felállítását meg nem érhette, az alapításhoz szükséges adományokat már életében megtette.[78]

Nem kerülte ki Szent László figyelmét az az áldásos működés sem, melyet a katholikus szerzetesek az Isten imádása, az erkölcsök szelidítése, a tudomány és művészet előmozdítása terein kifejtettek s azért teljes szívéből pártolta őket, régi monostoraikat gazdagítván és részükre alkalmas helyeken új monostorokat építvén. E szerzetesek mind benedekrendűek voltak, mert az ő korában a nyugati katholikus egyház még más szerzeteseket nem ismert.

Erdélyben Kolozsvártól nyugatra alapította a később oly nagyhírű és nagyhatású kolosmonostori apátságot. Ezzel talán a kolozsváriakat is akarta vigasztalni azért, mert a püspöki székhelyet máshová tétette át.[79]

A megbocsátás s a jócselekedetek megbecsülésének jeléül fogott hozzá Szent László a Berettyó völgyében a szentjobbi apátság létesítéséhez. Félreeső, erdős vidéken fekvő, kis szigetet választottak ki e célra, mert a benedekrendűek akkor még távol a városoktól „egyedül" és zavartalanul akartak Istennek szolgálni.

1083-ban, Szent István ereklyéinek felemelésekor és oltárra való elhelyezésekor történt, hogy az ereklyék közül Szent István jobbkarja vagy legalább is annak tekintélyes része eltűnt. Mivel ez időben az emberek annyira vágyódtak a szent ereklyék után s mindenki igyekezett néha még lopás útján is egyháza, lakása számára ereklyét szerezni, ez az egykorúaknak nem nagyon tűnt fel. Csak később tudódott ki, hogy e drága kincset tulajdonképen egy tiszántúli főúr, Mérk [Merkúr], Katapánnak, az 1130 táján székesfejérvári prépostnak atyja vitette el és rejtette el az említett szigeten.

Midőn Szent László ezt megtudta, elhatározta, hogy a szent jobbkart visszaviszi Székesfehérvárra és a székesfejérvári egyházat még jobban felékesíti. Sok nemes úrtól környékezve elment tehát a Berettyó kis völgyébe. De itt Márk úr annyira könyörgött neki, annyira magyarázta, milyen nagy szüksége van e vidéknek a védelmezőre, pártfogóra, annyira kérte a bocsánatot, hogy Szent László megváltoztatta szándékát. Ott hagyta a szent jobbkart, de

annak őrizetére, tiszteletére, az ide zarándokló népnek tanítására és vigasztalására benedekrendű szerzeteseket rendelt. Maga Mérk úr annyira megörült Szent László ezen új elhatározásának, hogy maga is beállott a benedekrendűek közé és megtartván köztük a próbaévet, a pár év alatt felépült szentjobbi monostornak első apátja lett.

Hozzáfogtak tehát először egy egyháznak építéséhez, még pedig, hogy az gyorsabban menjen, egyelőre csak fából. A szerzetesek első lakásai is először csak fából készültek, mert az volt e vidéken bőven. Még halálos ágyán is gondolt Szent László a Berettyó völgyében épülő monostorra és meghagyta unokaöccsének, Álmos hercegnek, hogy azt kőből építtesse fel. Kellő számú szolgáló népet is rendelt a szerzetesek rendelkezésére, hogy e jámbor férfiak nyugodtan imádhassák az Istent, zenghessék a Boldogságos Szűz és Szent István király dicséretét.[80]

Legnevezetesebb, a tudomány és művészet haladására nézve legáldásosabb alkotása volt Szent Lászlónak a somogyvári szent Egyed-apátság.

Mint a katholikus egyház hű lovagja és pártfogója, Szent László sokszor hallotta emlegetni a clunyi egyesületet, kongregációt, vagyis azon benedekrendűek társulatát, akik egymással összeköttetésben élve a szabályokat pontosabban megtartották, az istentisztelet fényének emelésére törekedtek s a katholikus papságot a papi nőtlenség és a pápához való ragaszkodás által a világiak hatalmától függetleníteni akarták.

Ez egyesülethez tartozott a Franciaországban, Arlestől nyugatra, Saint-Gilles város mellett épült saintgillesi régi, híres apátság is. Szent Lászlónak az volt az óhajtása, hogy egyenesen innen kapjon a clunyi szokásokat, szabályokat már ismerő szerzeteseket s ezek tanítsák azután meg a magyar szerzeteseket a szigorúbb, buzgóbb szerzetesi életre. Tetszett ez óhajtás II. Orbán pápának, mert hiszen egy ideig ő is a clunyi egyesület tagja volt és maga a saintgillesi apátság az ő közvetlen hatósága és pártfogása alatt állott.

A somogyvári monostor építése megkezdődött már 1091 előtt, de csak 1091-ben, ebben az annyira mozgalmas évben érkeztek meg a szerzetesek Saint-Gillesből hazánkba a nekik épült monostor átvételére, illetőleg átadására.

E nevezetes átadásra maga a pápa is elküldötte az ő követét, Teuzo kardinálist Szent László királyhoz. A követtel jött két káplán, két segédpap, továbbá az ő kamarása és dékánja. Eljött az új monostor átvételére maga a saintgillesi monostor akkori apátja, Odilo is. Ez pedig hozta magával a somogyvári monostor részére kiszemelt új apátot, Pétert, 5–6 szerzetessel együtt. Jöttek velük még más francia papok és főurak is.

Mily nagy tisztelettel várta és fogadta Szent László a pápa követét és Odilo apátot, látszik abból, hogy nem csupán személyesen megjelent új alkotásának átadására, hanem rábirta az odajövetelre visszahúzódó öccsét, Lampértet, unokaöccsét, Dávid herceget (I. Andrásnak második, békés természetű fiát) és vejét, Jaroszló orosz herceget is. Ezekhez csatlakoztak a veszprémi püspök, Almár, a nádor, Péter s az ispánok közül Atya. Természetesen a királlyal jöttek az udvari káplánjai: Mihály, Kopán és Szerafin, magyarosan Serfely, az ő kardhordója, Goslari Róbert és egyik bizalmasa, Anulsus nevű tanult férfiú, előbb a királynak a pápához küldött követe. Az ünnepies felavatáskor feljegyezték azt is, hogy Szent László mintegy 300 családot rendelt a monostor és szerzetesei szolgálatára, 100 katonát (lovas jobbágyot) pedig azok őrzésére.[82]

Némelyek Szent Lászlónak tulajdonítják a mogyoródi monostor alapítását is. De ha az 1335 táján készült Budai Krónikát az 1358-ban írt Képes Krónikával összehasonlítjuk, kitűnik, hogy a Budai Krónika szerkesztője nem tulajdonítja e monostor keletkezését határozottan Szent Lászlónak, a Képes Krónika szerkesztője pedig mind a mogyoródi monostor védőszentjére nézve, mind a dunamelléki ütközet színhelyére nézve oly súlyos tévedésekben leledzik, hogy őt hiteles tanúnak nem fogadhatjuk el. Az a kivételes jogi helyzet, hogy a mogyoródi apátság 13 körülötte eső falu tizedét kapta, régebbi keletkezésre, Szent István idejére mutat.[83]

De bár nem sok püspökséget és apátságot alapított Szent László, mégis az egész magyar katholikus egyház végtelenül sokat köszönhet neki, mert hiszen ő szedte rendbe és ő gazdagította valamennyit, amint ezt már 1220 táján élt életírója észrevette és megjegyezte. Az eredetiben meglevő pannonhalmi és az átiratban látható bakonybéli összeírások mutatják, hogy ő megerősítette az egyes egyházakat szolganépeik, földjeik és ingóságaik birtokában[84] és századokon át ezek a megerősítések biztosították az egyházak, monostorok, iskolák fennmaradását. Még csak a Péter királytól alapított s az ő bukásával félbemaradt budai (később óbudai) préposti egyház kanonokjain is könyörült Szent László és 360 pénzt utalt ki az ő élelmezésükre a királyi kincstárból.[85]

Egyházak, monostorok építése, adományok és kedvezmények azonban mind csekélységek Szent László azon érdeméhez képest, hogy ő kedveltette, ő szerettette meg a keresztény vallást az egész magyar nemzettel. Kegyessége, jámborsága, önfeláldozása meghódította a szíveket s az ő halála után már nyoma sincs a pogányságnak a magyarok között. Ha Szent István a magyar nemzet elméjébe, akkor Szent László annak szívébe ültette a keresztény vallást.

VI. fejezet

Szent László családi élete, rokoni összeköttetései, pártváltoztatása

Ezerhatvanegy végén, midőn Szent László atyja magyar királlyá lett, midőn tehát atyjának arra kellett törekednie, hogy családi összeköttetések útján is szerezzen segítséget a német birodalom várható támadása ellen, Szent László még csak 15, legfeljebb 16 éves ifjú volt.* Őt tehát még nem kényszeríthették, hogy politikai szempontból valamelyik külföldi fejedelem leányát vegye el. Ő még várhatott.

Úgy is elég gondot adott atyja családjának akkor egyrészről bátyjának, Gyécsének, házasságra lépése Kreczimir horvát király nőtestvérével, másrészt nénjének, Zsófiának, férjhezmenetele Weimar Uldrikhoz, a krajnai határgrófhoz.[86]

Midőn Szent László már elérte húszéves korát és így neki is családot kellett alapítania, akkor ő olyan királyfi volt, akire nem nézett valami nagy örökség. Bátyja gyámsága alatt élt s legfeljebb Tiszántúl és Erdély egy részét igazgatta, védelmezte. Bátyja és ő Salamonnal akkor békében éltek és semmi sem mutatta, hogy ők majd kénytelenek lesznek átvenni egész Magyarország kormányzását. Nincsen benne tehát semmi lehetetlen, hogy őneki nem

* Több volt, 1040 körül született.

nagyon ajánlgatták a király- vagy hercegleányokat s ő maga se járt ilyenek után, hanem megszeretve valamelyik magyar főúr leányát, azt vette feleségül.*

Szent Lászlónak ezen első feleségétől született egy leánya. A neve ennek ismeretlen, csak azt tudjuk róla, hogy 1091-ben Jaroszló orosz fejedelemnek neje volt.** E Jaroszló (Gerasclavus, Irizlov) az 1054-ik évben elhalt Jaroszló nagyfejedelemnek Szentepolk ([II.] Szvatopolk [kijevi nagyfejedelem]) nevű fiától származó unokája volt és az orosz tartományokból a magyarokra később oly emlékezetes Vladimir-Volinszki, magyarosan Ladomér [a volhíniai Vlagyimir] jutott neki.[87] Ekként újra rokonság támadt az orosz nagyfejedelmi és a magyar királyi családok között. Tudta és fel is használta ezt 1094 végén vagy 1095 elején Uszevolod [Vszevolod] orosz fejedelem szerencsétlen leánya, Praxedis [Eupraxia], utóbb IV. Henrik császár második neje. De férje őt természetellenes bűnökre kényszerítette s mivel vonakodott, öt évig fogságban tartotta. Kiszabadulván tömlöcéből, egyedül rokonát, Szent László magyar királyt tartotta olyannak, aki megvédi gonosz férje boszszújától s azért Magyarországba menekült. [88]

Szent László első neje 1076 táján elhalván, 1078-ban Szent László, mint özvegy ember, kénytelen volt politikai házasságot kötni s a Rheinfelden Rudolf német ellenkirállyal kötött szövetség megerősítésére, mint említők, ennek mintegy 16 éves, Adelhaid (Olhait) nevű leányát feleségül venni.[89] A hercegleány mindenesetre nagy kísérettel érkezett hazánkba s elvárta, hogy királynéi eltartásban részesüljön. Szent László tehát, ha eddig egyszerűen élt is, ettől kezdve sok udvari tisztviselővel és megfelelő szolgáló személlyel vétette magát körül. Udvari káplánokul néha négyet is alkalmazott a legjelesebb magyar és német papok közül.[90] Ezekre annál is inkább szüksége volt, mert unokaöccseinek, szeretett bátyja, Gyécse fiainak, Kálmánnak és Álmosnak

* Erre nincs bizonyíték, első felesége ismeretlen.

** Jaroszláv volhíniai fejedelem (1100–1118).

nevelése is ő reá maradt. Ezek akkortájt mintegy 12–14 évesek voltak.

Második feleségétől adott neki a jó Isten 1085 táján egy másik leányt. Ezt a magyarok kedveskedve Pirisknek (azaz pirosasnak) nevezték el, később pedig a görögök, mivel békeszerző lett közöttük és a magyarok közt, Irénének.[91]

1090. május 3-án Adelhaid is itthagyta Szent Lászlót és jobb hazába költözött. Szent Lászlóra azonban ez évben oly súlyos gondok zúdultak, hogy harmadik házasságra nem is gondolhatott. Kis leánya nevelését talán öccsének, Lampértnak nejére vagy első nejének valamelyik rokonára bizta s ő maga ezentúl egyedül unokaöccseinek s rokonainak boldogulásáért élt és küzdött.

Unokaöccsei voltak – mint az előadottakból kitűnik – Gyécse bátyjának fiai, Kálmán és Álmos; Zsófia nénjének fiai, Weimar Uldrik és Poppo, Eufemia hugának fiai, Szentepolk (Szvatopluk) és Otik (kis [II.] Ottó). Ezek közül Kálmánra Magyarország trónja várt, Álmost, mint láttuk, horvát királlyá tette. Weimar Uldrik és Poppo a krajnai határgrófságot és az isztriai grófságot birták, de helyzetük nagyon bizonytalan volt.[92] Szentepolk és Otik még csak 11–12 éves fiúk voltak[93] és máris elkergették őket az ölmützi hercegségből.

Szent László feleségének elhunytával csaknem egyidejűleg egymásután szakadoztak el azok a szálak, amelyek Szent Lászlót IV. Henrik ellenfeleihez csatolták.

Két héttel felesége halála után, 1090. május 18-án meghalt Rheinfelden Bertót, az ő sógora, a sváb herceg. Ennélfogva a családi összeköttetés megszakadt. Az osztrák határgrófság részéről Szent László nem nyerhetett többé biztatást, mert ott egymásután dőltek ki VII. Gergely pápa, majd II. Orbán állhatatos hívei: Gebhard, a salzburgi érsek (†1088), Adalbero, a száműzött és Lambachban élő würzburgi püspök (†1090 okt. 6.) s végül 1091. augusztus 8-án Altmann híres passaui püspök, VII. Gergely Németország helytartója is bevégezte küzdelmes életét Zeiselmauerben. Így azután II. Lipót osztrák határgróf is inkább a kibékülést kereste IV. Henrikkel, mint az ellenségeskedést.

Egyrészről tehát a IV. Henrikkel való kibékülést ellenzők mind meghaltak, másrészről a kibékülést keresők nagyon megszaporodtak. Zsófia nénjének fiai, Weimar I. Uldrik és Poppo, a IV. Henriktől hazánk ellen indítandó háborúban elsősorban veszítették volna el határgrófságukat. Másik nőtestvérének, Eufemiának fiai, olmützi Szentepolk és Otik, 1087 óta itt lézengtek hazánkban s a német császár beleegyezése nélkül bajosan juthattak hozzá atyjuk országához. 1091. júniusban unokaöccse, Álmos számára elfoglalván Szent László Horvátországot, ezzel az összeköttetést csak úgy lehetett fenntartani, ha a tótországi (szlavóniai) terület magyar kézben marad. Hozzá még 1091-ben, mint előadtuk, megújult a kun veszedelem.

Másrészt pedig 1091-ben Németország felől is úgy állottak a dolgok, hogy IV. Henrik hadjárata Magyarország ellen egyenesen a tótországi részek visszaszerzésére, nem volt lehetetlen.

1090 tavaszán ugyanis IV. Henrik megint Olaszországba ment s egyelőre Veronában ütötte fel székhelyét. Azután ostrom alá vette mantova várát és 11 havi elzárás után 1091. április 10-én azt elfoglalta. Ezután több kisebb vár bevétele után keletre, Pádova s Vicenza felé fordult. Az ő pápája, Guibert ravennai érsek pedig Róma alá ment s az Angyalvárat elfoglalván, a várost hatalmába ejtette.

IV. Henrik már előzőleg 1086-ban az aquilejai pátriárkaságot Eppenstein Uldriknak adta, úgy hogy Magyarország délnyugati sarkán három Eppenstein-testvér támogatta egymást és terjesztette IV. Henrik uralmát: Liutold, a korontáli herceg, Henrik, a kinevezett istriai gróf és Uldrik, az aquilejai pátriárka.

Győzelmei következtében 1091 őszén annyira hatalmas volt IV. Henrik, hogy maga az öreg Welf bajor herceg és Matild határgrófnénak, (a VII. Gergely-pártiak rendíthetetlen és végül is győzedelmeskedő pártfogójának) apósa is kisérletet tett a IV. Henrikkel való kibékülésre.

1091 őszén tehát három súlyos gond nehezedett Szent László vállaira. Félnie kellett a kunok bosszújától, tartania kellett IV. Henrik támadásától és aggódnia kellett unokaöccsei sorsáról.

Viszont IV. Henrik ügyei 1091 őszén úgy állottak, hogy jöhetett volna ugyan Korontálba az elvesztett terület visszahódítására, de akkor kockára teszi vagy legalább is elhalasztja azt a célt, amiért tulajdonképen Itáliába jött: Matild határgrófné saját országának, Toscanának megtámadását. Nem fordulhatott minden erejével nyugatra, ha keletről, Magyarország részéről őt és híveit veszedelem fenyegette.

A kölcsönös nagy érdekek tehát annyira sürgették a kibékülést, hogy Szent László elhagyta régi álláspontját és hajlandó volt IV. Henrikkel bizonyos feltételek alatt békét kötni. Szorosan egyházi szempontból természetesen nem lett volna szabad a kiközösített császárral szóba állni, de úgy látszik, hazánk főpapjai már 1090-ben sem helyezkedtek VII. Gergely és II. Orbán pápák hajthatatlan álláspontjára, mert Gibárt prágai püspököt hazánkban elfogadták s meghalván, Esztergomban eltemették, pedig e püspök Guibertnek, az ellenpápának híve volt.

Ennélfogva 1091. októberben megindultak a kölcsönös tárgyalások a békekötésre s ezek novemberben már annyira előrehaladtak, hogy kitűzték a császár és király közt való találkozás idejét. Azonban Welf bajor herceg bosszúságában, hogy neki a császárral való kibékülés nem sikerült, a Veronából Tirolon keresztül Korontálba vezető utat elzárta, úgy hogy a császárnak nagy szégyennel vissza kellett térnie.

De IV. Henrik nem olyan ember volt, akit akadályok elriasztanak céljától. Ha nem sikerült Tirolon keresztül a Dráva völgyébe mennie, elindult Friaulnak és átment a Száva völgyébe. Itt már semmi hatalma nem volt Welfnek, itt minden az Eppensteinek kezében volt. Itt történt tehát a találkozás és békekötés IV. Henrik és Szent László között 1092. január vagy február havában.*

*A német szövetségben része volt annak is, hogy Orbán pápa nem ismerte el a horvátországi hódítást. 1091-ben Teuzo bíborost küldte legátusként az országba. László ennek ellenére nem ismerte el a pápa igényét. Valószínűleg László maga át is tért III. Kelemen ellenpápa hűségére.

IV. Henrik útjait és tartózkodási helyeit ugyanis meglehetősen ismerjük és abból látjuk, hogy a találkozás csakis 1092. január 4. és március 28. közt történhetett, mert IV. Henrik 1092. január 4-én még Veronában tartózkodik, azután eltünik és csak március 28-án jelenik meg Mantovában. A közbeeső idő nagyon elég volt a találkozásra és békekötésre.

Hogy e találkozás és békekötés vagy, ami még több, szövetségkötés (*foedus*) megtörtént, az kétségtelen. Maga IV. Henrik tesz róla bizonyságot 1096-ban. De elismerik II. Orbán pápa párthívei is ugyancsak 1096-ban.

Azonban a békekötésről fölvett okirat nem maradt napjainkra. Csak az 1092-ben vagy azután történt változásokból vonhatunk tehát következtetést a békekötés tartalmára. Látjuk, hogy 1093-ban Eppenstein Henrik a korontáli herceg (Liutold már előbb meghalt), Weimar Ulrik és Poppo pedig istriai és krajnai határgrófok. Szent László unokaöccsei tehát most már a császártól is elismerten bírják atyjuk hivatalát. Olmützi Szentopolk és Otho is visszatértek hercegségükbe. 1177-ben a német hivatalos iratok a Gurk-folyó mentét Marchia Ungaricá-nak nevezik s a Szutla pataktól nyugatra eső Pillstein-Peillensteint is 1186-ban Marchia Ungaricában fekvőnek írják.

Mindezzel maguk a németek bizonyítják, hogy Magyarország egész odáig nyúlt s így a német birodalom 1092-ben a tótországi területről végleg lemondott. Ez volt területileg az 1092-iki békekötés legfontosabb feltétele.[94]

E békekötés, illetőleg szövetség után 1092. május 20-ára hívta össze Szent László Magyarország főpapjait, apátjait és főurait. A gyülekezés helyéül a Felső-Tisza partján eső Szabolcsvárát jelölte ki, talán azért, hogyha a kunok Ung- vagy Beregmegyékbe törnének vagy akár a Szamos mentén rohannának be, minden irányban gyorsan szembeszállhasson velük. Itt tehát Szent László vezetése alatt a magyar főurak és főpapok zsinatot tartottak. A kunokon aratott 1091-iki diadal, a IV. Henrikkel kötött megegyezés nagyon bizakodókká és szigorúakká tették a zsinat tagjait s ez a tőlük itt szerzett törvényeken meg is látszik. Az állam és egyház

jogköre e zsinaton úgyszólván összefolyt s azért a zsinat nem ismert semmi kíméletet a pogányságba visszaeső magyarok, a Moesiából Magyarországba átköltöztetett izmaeliták vagy – magyarosan – böszörmények és a zsidók iránt.* Nagy hatalmat ad a zsinat a király és főleg a püspökök kezébe, ellenben az apátokat, szerzeteseket, espereseket egészen a püspökök itélete alá veti. Két törvényen épen meglátszik, hogy e zsinat II. Orbán pápa hívei ellen irányult. Az egyik a vallon-olaszokat (északi franciákat) azért a csekélységért, mert ők farsanghétfőn meg farsangkedden még megették a húst, száműzetéssel bünteti, de pénzüket elvéteti. Persze a zsinat püspökei, valamint a tanúkként egybegyűlt papok tudták, hogy e vallon-olaszok VII. Gergely pápának és törvényes utódainak törhetetlen hívei. Ürügyet kerestek tehát e csekély eltérésben arra, hogy őket megbüntessék s esetleg hazánkból kiszorítsák. Még nevezetesebb volt a papok házasságának rendezése. A kétnejű vagy özvegy és elvált nőkkel házasságra lépő papokat büntették ugyan, de viszont azoknak, akik hajadon leányt vettek nőül, a házasélet folytatását megengedték, míg e felől az apostoli atya (pápa) tanácsot nem ad.[95] Már pedig VII. Gergely utódaitól fölösleges volt tanácsot várni. Ők annyiszor kimondották, hogy nős papokat nem tűrnek az Isten szolgálatában, hogy ezen nem változtathattak és nem is változtattak. Utoljára az 1089. szeptember 11-én Melfiben II. Orbán pápa vezetése alatt tartott zsinat 2., 3. és 12. kánonjai mondották ki, hogy a nagyobb egyházi rendben levő pap házassága érvénytelen. Ellenben III. Kelemen ellenpápáról tudták, hogy engedékeny, tehát a papok házaséletét megengedi.[95]

Így keletkezett tehát a jelek szerint inkább a magyar püspöki kar gyengesége és engedékenysége miatt, mint Szent László akaratával az a szomorú pártváltoztatás, amely a magyar nemzetet

*Az izmaeliták nem kizárólag Moesiából érkezhettek, így neveztek minden mohamedánt a magyar források; a legtöbbjük viszont valóban a Balkán vagy a Fekete-tenger térsége felől érkezhetett.

egyideig a nyugati katholikus nemzetektől elválasztotta és Szent Lászlóra is árnyékot vetett. Maga II. Orbán 1096-ban nem Szent Lászlónak, hanem az egész magyar népnek tesz szemrehányást az elpártolásáért. Szent László maga a vallon olaszokra (latinokra) vonatkozó részt nem hajtotta végre s a francia benedekrendűeket a somogyvári monostorból nem űzte el. A pártváltoztatás a magyar nemzet részéről is[96] csak egyideig tartott, mert 1106-ban a magyar nemzet visszatért VII. Gergely törvényes utódainak hűségére s ez alkalommal a szabolcsi zsinatnak a katholikus egyház egyetemes törvényeivel ellenkező rendelkezéseit eltörölték.[97]

VII. fejezet

Szent László utolsó küzdelmei és halála

Szent László veje, Jaroszló orosz fejedelem 1091 őszén azért jött apósához, hogy nyújtson neki segítséget, mert abban az időben az orosz fejedelmek örökösen torzsalkodtak egymással és egyik a másikat kiszorította a neki jutott országrészből.

Szent László azonban 1092-ben részint a IV. Henrik császárral folytatott béketárgyalásokkal, részint az ezután a kunok ellen vezetett hadjárattal annyira el volt foglalva, hogy ebben az évben olyan messze tájékra, mint Jaroszló országrésze, vagyis a régi Ladomér, most Wladimir Volinszki környéke, el nem mehetett.

Biztosítván azonban hazánk határait mind délnyugat, mind délkelet felől, 1093-ban csakugyan elment Oroszországba igazságot tenni és vejének visszaszerezte az ő fejedelemségét.[98]

Látván ezt Wladiszlav Herman lengyel herceg, Szent Lászlónak unokaöccse, szintén ő hozzá fordult segítségért.

Szent László egész eddig tartózkodott a lengyel ügyekbe való beleavatkozástól annál is inkább, mert őt Wladiszlav Herman bátyja, merész vagy inkább vakmerő (Smialy) Bogyoszló (Bolesław) 1082-ben nagyon elkedvetlenítette. E féktelen, gőgös és tisztázatlan életű ember semmi intést, semmi jóra való figyelmeztetést, vagy kérést nem tűrt, sőt, mint ismeretes, a krakai püspököt, Szent Szaniszlót, csupán azért, mert őt fejedelmi kötelességeire intette és erkölcstelen életéért őt hivatala szerint megdor-

gálta, az Isten házában, az oltárnál felkoncolta. Emiatt azután alattvalói elidegenedtek tőle, gőgössége miatt még cinkostársai is elhagyták, úgy, hogy utoljára már egy paraszt se hallgatott reá, hanem mindenki kerülte. Végső szükségében Magyarországba jött, de gőgös magaviseletével Szent Lászlót is nagyon megsértette.* Mindamellett Szent László gondoskodott az ő élelméről s midőn e merész Bogyoszló 1084-ben meghalt,** fiát, Meskót, Szent László pártfogásába vette s bizonyára felnevelte volna, ha utóbb Wladiszlav Herman a fiút mint nagybátyja magához nem viteti Lengyelországba [1086-ban].[99]

Ettől kezdve nem volt közelebbi érintkezés a magyar királyi és a lengyel fejedelmi házak között, de 1093-ban Wladiszlav Hermant egyik bűnének büntetése készteté, hogy Szent Lászlóhoz forduljon. Volt neki egy Zbignew (magyarosan Zebegnyő) nevű törvénytelen fia. Ez felnevelkedvén, ügyes, bátor hadvezérré lőn s emiatt sokan nagyon szerették őt. Ezt persze később mind Wladiszlav Herman, mind pedig neje, Judit (előbb Salamon magyar király özvegye, III. Henrik császár leánya), rossz szemmel nézték, mert attól féltek, hogy a Zbignew majd később az ő törvényes gyermeküket elűzi az országból. Igyekeztek tehát Zbignewet az országból eltávolítani s ez igyekezetükben Siecieh [Sieciech] (magyarosan Szecse) nevű nádor (udvari ispán) segített nekik. Ez persze nem ment erőszakoskodás, fenyegetés nélkül, hozzá még Siecieh is igyekezett a herceg és hercegnő bizalmát felhasználva pénzt, vagyont gyűjteni. A nagy kitüntetés és a sok vagyon viszont sok ellenséget szerzett neki. Ezeket Siecieh igyekezett volna büntetni, de azok Wladiszlav törvénytelen fiához, Zbignewhez futottak oltalomért.

Az így keletkezett hatalmas párt azután az akkori Lengyelország nyugati részén fekvő, gazdag és népes Boroszló városát is a maga részére vonta. Wladiszlav tehát arra kérte Szent Lászlót,

* 1079-ben.

** 1081-ben.

segítsen neki e város elfoglalásában, mert akkor Zbignewet is meg tudja büntetni.

Szent László tehát 1094 nyarán* elment Lengyelországba. De mielőtt támadásba kezdett volna, feltámadt benne az igazságérzet és meghallgatta az elégedetlenek követeit is. A kihallgatáskor kitűnt, hogy az elégedetlenek nem törnek Wladiszlav Herman vagy annak törvényes fia ellen, ők csupán Siecieh nádor gonoszságait akarják megakadályozni és megszüntetni.

Erre Szent László Boroszló helyett Krakó ellen indult és ott akarta Wladiszlav Hermant fiával, alattvalóival kibékíteni. De Krakó akkor Siecieh katonái kezében volt. Ostrom alá kellett tehát azt fogni. Siecieh nem mert sokáig ellenállni a nagy felzúdulásnak és attól is félt, hogyha őt Szent László elfogja, mindjárt törvényszék elé állíttatja s ezért pár nap múlva Siecieh Wladiszlavnak kezei közt levő törvényes fiával, Bogyoszlóval Csehországba szökött. Szent László utána akart menni, de az ott korán beállni szokott tél őt és seregét visszatérésre kényszerítette. Útközben katonái az akkori vad szokás szerint sok embert fogtak el és hoztak rabul Magyarországba.[100]

Midőn Szent László 1094-ben Boroszló felé ment, lehetetlen, hogy ne találkozott volna Eufemia hugával és annak fiaival. Ezeket ugyan ő 1091-ben visszahelyezte atyai örökségüknek, az ölmützi hercegségnek birtokába,** de 1094-ben már megint bajban voltak, mert unokabátyjuk, Bretiszló [Břetislav] cseh herceg, az örökösödés rendjét rájuk nézve sérelmesen akarta rendezni, illetőleg felforgatni. Szent László nem feledkezhetett meg azon nagy segítségről, melyet vele, de még inkább bátyjával, Gyécsével, e her-

* A hadjárat 1093 második felére tehető.

** László 1091-ben nem vezetett cseh hadjáratot. II. Vratislav cseh herceg fia, Břetislav menekült Magyarországra, majd atyja halála (1092) után is itt maradt, mert nagybátyja, Konrád brnói herceg foglalta el a trónt. Feltehetőleg László támogatásával foglalta el a trónt Břetislav, még ugyanebben az évben.

cegek atyja, Otho, az olmützi herceg, 1074-ben ott a Duna mentén, Mogyoródtól nyugatra vívott ütközetben nyújtott s azért elhatározta, hogy 1095 nyarán a cseh herceget kényszeríti unokaöccsei jogainak épségben tartására.

Nem is gondolta, hogy, midőn huga gyermekein akar segíteni, bátyja fia majd ellene támad.

Kálmán, Gyécse fia, 1095-ben már mintegy 30 éves fiatalember volt.* Tizenegyéves kora óta nagybátyja, Szent László neveltette. Adott mellé okos, művelt mestereket s ezek beleoltották a tudományok szeretetét úgy, hogy a korabeli fejedelmek között egy se volt tudósabb nála.[101]

Szent László azonban országos ügyekkel lévén rettentően elfoglalva, unokaöccse, Kálmán lelkébe nem nézhetett. Nem tudhatta, nem is gondolta, hogy e lélekben mekkora hatalomvágy s annak ki nem elégítése miatt szívében Szent László iránt mekkora gyűlölet lakozik. Az bizonyos, hogy Szent László maga is okulván az ország elosztásával járó bajokból, de meg az ország főurai is folyton arra intvén őt, Magyarország és a magyar sereg feldarabolásába bele nem egyezett s ha netalán Kálmán öccse erre tett célzásokat vagy nyilvánított óhajtásokat, azokat épen úgy visszautasította, mint ahogy visszavetette a főurak sürgetésére, tehát mindig alkotmányos módon Salamon ilyetén követeléseit.[102] Szent László saját öccsének, Lampértnak se adott át kormányzás végett egyes vármegyéket, még kevésbé tette ezt unokaöccsének, I. Endre második fiának, az 1091-ben még élő Dávid hercegnek kedvéért. Hogy 1091-ben Álmost horvát királlyá tette, az csak azt mutatja, hogy Szent László véleménye szerint az ifjabb királyfinak más országban kell uralkodást keresnie és nem szabad Magyarország egységét megbontania.

Mindezeket azonban Kálmán nem vette figyelembe, mert a hatalomvágy okokat nem ismer. Környezetében bizonyosan akadt olyan hízelgő is, aki azt sugallotta fülében, hogy tulajdonkép már

* Nem volt annyi, 1070 körül született.

1077-ben, atyja halála után mindjárt neki kellett volna következnie az uralkodásban s ez őt még jobban elkeserítette.

Midőn tehát 1095 nyarán a magyar sereg újból elindult a Nyitra és a Vág völgyei felé, hogy Morva- s onnan Csehországba törjön, Kálmán elérkezettnek látta a pillanatot arra, hogy Szent Lászlót az uralkodás megosztása kényszerítse. Tudta, hogy Wladiszlav Herman lengyel herceg az 1094-iki igazságos itélet miatt haragszik Szent Lászlóra s amint nagyatyját merész Bogyoszló, akként őt Wladiszlav Herman támogatni fogja. Elhatározta tehát, hogy ehhez menekül és segítséget kér tőle nagybátyja ellen. Mint minden fiatal, jövendőbeli uralkodónak, neki is voltak ifjúkori pajtásai, párthívei. Tehát ezekkel, nevezetesen Márk és Sima nevű főurakkal talán Eger környékéről hirtelen Lengyelországba szökött.

E rút hálátlanság nem bírt ugyan Szent László nemes lelkével, nem vette rá őt a bosszúra és Kálmán megbüntetésére, az örökösödésből való kizárásra, de testi egészségét tönkretette. Szent László akkor mintegy 50 éves, óriás termetű, hatalmas férfiú volt s nem csoda tehát, hogy a nagy erőfeszítés, amelyet haragjának megfékezése kívánt, továbbá a nyári hőség, amely július hónapban ott a Nyitra és a Vág völgyében uralkodik, akkora vértolulást idézett elő nála, hogy szélütés érte.

* Ez a negatív kép Kálmánról az Álmos-ági királyok idején keletkezett. Tény, hogy László halála után a trónbetöltés kérdésében vita keletkezett, s még azelőtt, a valószínűleg a lengyel ügyekben való nézeteltérésük következtében Kálmán Lengyelországba menekült. Fia nem lévén, László az unokaöccsei közül hozzá közelebb eső, katonás Álmost szánta utódjának és annak bátyját, Kálmánt papnak neveltette. Álmos horvátországi politikája, fenntartás nélküli császárbarátsága csak rontott a horvát és dalmát helyzeten, s ez is közrehatott abban, hogy László eredeti elhatározását megmásította és Kálmánt tette meg örökösévé. Ezzel visszatért eredeti külpolitikájához, mert kétségtelen volt, hogy az egyháziasan nevelt Kálmán herceg híve lesz a Szentszéknek. Tény, hogy halálát érezvén, László Lengyelországba küldetett Kálmánért, s ha egy időre ellentétbe is kerültek, László Kálmánt akarta utódjának.

Még volt annyi ereje és ideje, hogy gyorsan elküldötte kedvelt udvari papját, Marcell prépostot, továbbá Pétert, a nádorispánt Kálmán után a megbocsátás igéivel.[103] De mielőtt ezek Kálmánnal visszajöhettek volna, Szent László a székesfehérvári káptalannak 1192 táján feljegyzett tudomása szerint bűnbánatot tartott, Istentől bocsánatot nyert és magához véve annak az Úr Jézusnak szent testét, akit teljes erejével keresett és akit teljes szívéből szeretett, 1095. július 29-én, épen vasárnapi napon visszaadta nemes lelkét Teremtőjének.[104]

VIII. fejezet

Szent László lelki élete

Szent Lászlónak életében véghezvitt jócselekedeteiből nem sokat tudunk. Van több olyan esztendő, a valóságban nagyon mozgalmas, esetleg zivataros, amelyről senki nem jegyzett fel semmit. Az ő belső lelki életét pedig akkoriban még kevésbé kísérték figyelemmel s még kevésbé jegyezték föl.

De mégis, látszólag véletlenül, valójában Isten gondviseléséből reánk maradt az ő lelki életéből is két villámlásnak az emléke s e villámlások fényénél mégis csak megláthatunk egyet-mást az ő benső érzelmeiből, lelki életéből. Mivel pedig a lelki jóságok erős láncszemekként összefüggnek egymással, a két felismert lelki jóságból következtethetünk az ő lelkében végbemenő többi érzelmekre és elhatározásokra is.

Az egyik villámlás fényénél felismerjük az ő lelkének lángoló buzgalmát az emberi lelkek megmentéséért.

Mikor a kerlési nagy ütközetben kiállt rettentő fáradtság és életveszedelem után újra lóra kap, hogy egy leányt a rabló kun kezéből kiszabadítson,[105] csakis a lelkek megmentéséért lángoló buzgalom adott fáradt testének új erőt. Mindent kockára vetni egy lélekért, ez olyan lelki és hősi cselekedet volt, aminőt a földi okosság soha meg nem enged. Ezt csak az teheti meg, aki élte minden percében követni akarja azt az Úr Jézust, aki őt ilyenre tanította, buzdította e szavaival: „Aki életét veszti én érettem, megtalálja azt!”

Ugyanez a lángoló buzgalom szólaltatta meg őt a temesmenti csatában az ellenség legyőzése után a céltalan öldöklés megakadályozására. „Atyámfiai – kiáltott fel ő ekkor – ne öljük meg ezeket az embereket! Hadd éljenek és térjenek meg!”[106] A rettentő élet-halálküzdelem idején csak olyan lélek felejti a bosszút, csak olyam ember veszi semmibe a kapott iszonyú sérelmeket, aki az örök életre hivatott emberi lelkeket mindennél többre becsüli, mindig szemelőtt tartván, hogy az ő Üdvözítője, példaképe nem azért jött a földre, hogy a lelkeket elveszítse, hanem, hogy megmentse.

Még nehezebb talán az Úr Jézust azon az úton követni, ahol ő a személyes sértések, megbántások megbocsátását követeli, mondván: „Mennyei Atyám sem bocsát meg nektek, ha ti is meg nem bocsátotok szívetekből”.

Szent László azok közé tartozott, akik az Úr Jézust e tekintetben is híven követték.

1082-ben Merész Bogyoszló [Bolesław] lengyel herceg akkor, amikor őt már az utolsó paraszt is megvetette, Magyarországba menekült. Tulajdonkép nem lett volna köteles Szent László őt fogadni, még kevésbé elébe menni, mert Merész Bogyoszló Szent Szaniszlónak megölése miatt ki volt közösítve a katholikus egyházból s az ilyen embereket azzal akarták észretéríteni, hogy mindenki visszahúzódott tőle. De Szent László nem akart az 1061-ben nyújtott segítségért hálátlannak mutatkozni, ő nem csupán beengedte Bogyoszlót az országba, hanem elébe is ment és lováról leszállva, fejedelmet illető tisztelettel óhajtotta őt fogadni. De Bogyoszló e találkozáskor fennhéjázóan azt forgatta elméjében, hogy Szent Lászlót növendékkorában (1058–61) ő nevelte, atyját és így őt is uralkodásra segítette, ennélfogva ő nagyobb úr, mint Szent László s nem szállott le lováról unokatestvérének üdvözlésére. Szent László azonban megbocsátotta e sértést, fejedelmi udvartartást rendelt Bogyoszló számára, fiát pedig neveltette.[107]

A megbocsátás nemes érzése tűnt elő Szent László lelkéből akkor is, midőn Szent Istvánnak szentté avatásán és oltárra emelésén közreműködött, mert, ha ő maga személyesen nem is érez-

te Szent István udvarának üldözését, családjának és hív embereinek élénk emlékezetében volt az.

Azonban 1083 elején valami rendkívüli, nagyszerű és a jelenlevőktől csodának hirdetett esemény történt Szent István sírjánál és Szent László mindent feledve, a régi, bosszút hirdetőkre nem hallgatva, összehívta ez ügyben Magyarország főpapjait, apátjait.

Akkoriban még nem volt arra törvény, hogy a csodákkal tündöklő keresztények tiszteletének ügyét okvetlenül az apostoli szék elé terjesszék. Egyes országok vagy tartományok püspökei maguk is megvizsgálhatták, történtek-e a szentek sorába fölvevendő jámbor keresztények közbenjárására csodák, természeti erőkből meg nem magyarázható események. Ha erről meggyőződtek, a püspökök maguk is elrendelhették, hogy a kitüntetett keresztényt azontúl szentként tiszteljék, segítségül hívják, maradványait pedig az oltárra emeljék, hogy azokat mindenki láthassa és tisztelhesse. Az ily rendelet azonban nem kötelezte a többi országok keresztényeit, míg csak utólag esetleg a római pápa az ilyen szenttéavatást jóvá nem hagyta és a többi keresztény országokra is ki nem terjesztette.

De ha óhajtották volna is az akkori magyarok, hogy az első, szent királyukat a római pápa egyenesen az összes keresztényeket kötelező rendelettel vegye föl a szentek sorába, 1083-ban ezen óhajtásuk teljesítésére nem is gondolhattak. Mint már feljebb előadtuk, 1080-tól 1084-ig VII. Gergely pápa és IV. Henrik császár között engesztelhetetlen háború dühöngött. 1082. november hótól kezdve VII. Gergely hét hónapon át állandóan körül volt kerítve IV. Henrik ostromló hadaitól s e hadak 1083-ban Róma város nagyobb részét elfoglalták s a pápát az Angyalvárba szorították. Azt 1083. január–július hónapjaiban Magyarországon senki se tudta, hogyan és mikor lehet a pápával érintkezni.

Ennélfogva a Szent Lászlótól egybehívott magyar püspöki karnak egyedül, magában kellett határoznia. Ez pedig az eléje terjesztett bizonyítékokból azt állapította meg, hogy Szent István a magyar keresztényektől szentként tisztelendő s a királlyal egyetértőleg megtette a készületet Szent István maradványainak sír-

ból való felemelésére. A sír felbontását Nagy-Boldogasszony nyolcada alatt előforduló vasárnapra, 1083. augusztus 20-ra tűzte ki. Felhívta a püspöki kar a magyar nemzet tagjait arra is, hogy ezt előzőleg augusztus 17., 18. és 19. napjain Isten akaratának kijelentése végett bőjtöljenek és imádkozzanak.

Így felbuzdulva és előkészülve 1083. augusztus 19-én (szombaton) a székesfehérvári főegyházban a délutáni ájtatosságra (vecsernyére) megjelentek a király, a püspökök, továbbá a papság és hívősereg kiválasztott tagjai. Ezek s így Szent László is az istentisztelet végeztével továbbra is a templomban maradtak imádkozva és kérve Istent, hogy az ott nyugvó István király segítségül hívására velük rendkívüli jótetteket gyakoroljon s így az ő akaratát megtudhassák.

Bőjtölésüknek, egyesült forró imádságuknak foganatja is lőn. Odahoztak ugyanis István sírjához szülei egy 12 év óta szélütött, béna fiatalembert s ez egyszerre visszanyerte ott tagjainak használatát és gyorsan a nagy oltárhoz futott.

Más szülők hétéves, születésétől fogva összezsugorodott kezű és lábú gyermeküket tették István király sírjára és élő hittel leborulva esedeztek ott gyermekük meggyógyulásáért. Nem is hiába! Mert szemeikkel látták ők is, a többi jelenlevők is, amint az inak kitágultak, a térdek, bokák megerősödtek, a lábak, kezek egyenesre nyúltak s a gyermek azokat mozgatni kezdé. A jelenlevők ennek láttára mindnyájan Isten magasztalásába törtek ki. Látta ezt az esetet maga Szent László is és a hatalmas nagy férfiú örömében könnyekre fakadt. Fölkapta a gyermeket, ölében vitte azt az oltárhoz s ott a jelenlevőkkel együtt hálát adott az Istennek. Elfelejtette a múltnak minden keserűségét, nem emlegette többé, hogy neki Szent István miatt idegen országban kellett születnie és tanulnia. Örvendett, hogy Szent István igaz érdemeit ő is, a magyar nemzet is felismerte és emlékezetébe véste.

Ily megbocsátó és örvendő lélekkel volt jelen másnap Szent László az első magyar szent király sírjának felbontásánál, ereklyéinek oltárra helyezésénél; sőt nem csupán a múlt sérelmeit felejtette el, hanem a jelenre nézve bocsánatot adott és mint emlí-

tők, Salamont fogságából szabadon bocsátotta, pedig, mint kisült, az minden kegyelemre csak gonosz tettel válaszolt.[108]

Még hősiesebb, még keresztényibb lélekre vall, ha valaki rágalmazóját, megsértőjét jóval halmozza el s ez Szent László életében szintén feltalálható.

Fáj a férfiúnak, ha a haza védelmében megesett, óhatatlan károk okozójának épen őt tartják, aki életét, mindenét kockára tette. S íme Szent László is, amint egyszer a váradi egyházban csendben imádkozik, hallja, hogy kívül az egyház kapuja előtt két asszony hangosan szidja, átkozza a királyt, mert az ő fiaik valamelyik ütközetben elestek. Szent László ahelyett, hogy e rövid eszű asszonyokat elkergette és megbüntette volna, megbocsátott nekik. Ő megértette az anyai szívek fájdalmát, ő tudta, hogy az ily fájdalom elvakítja a legjobb emberek elméjét is. Sőt ezenkívül kitudakolta ez asszonyok nevét, lakását és hogy fájdalmukat enyhítse, eledelt rendelt számukra.[109]

E nagy, hősies áldozatokat nem hozhatta volna meg Szent László, ha szíve-lelke nem csüng egészen Istenén, ha nem tölté el szívét egészen a jámborság. Azért mondja róla a távolban élő, de lelki tulajdonságokról épen azért talán igazabban, helyesebben itélő egykorú író, hogy amint kiemelkedett az emberek közül testének magasságával, épen úgy kitűnt lelkének jámborságával is. Amikor csak tehette, szeretett félrevonulni s imádkozni. Néha egész éjszakákat arra fordított, hogy imádkozzék és elmélkedjék az ő igazi rendeltetéséről. Egyik ilyen éjjeli imádsága közben leste meg őt kamarása, mert amint a váradi egyházban szokatlanul sok ideig egyedül bennt tartózkodott, a kamarás megunva a várást, ajtón nyílást keresett és betekintett. Akkor azután megnyugodott, mert azt látta, hogy Szent László fényességtől körülvéve, megdicsőülten felemelkedve imádkozik.[110]

Az ilyen lelkű embernek azután nehezére esik a földi ügyekbe való belemerülés. Sajnálja azt az időt, amit futó és múló földi bajok, veszekedések elintézésére kell fordítania. Mivel pedig királyi kötelességei mégis sokszor elvonták őt az ájtatosság és jámborság gyakorlataitól, 1091 tavaszán azt iratta udvari káplánjával

Oderisz [Oderisius] montecassinói apátnak, hogy ő bűnös ember és nagyon sajnálja, hogy a földi méltóság gondja igen súlyos bűnök nélkül nem viselhető.[111]

Olyan biztos jeleink vannak tehát arról a nagy, vallásos érzelmekről, amelyek Szent Lászlónak lelkét egészen betöltötték, hogy méltán tartották őt már a régi keresztények, méltán tarthatjuk mi is őt igazi keresztény lovagnak. Ő mindenben Krisztus Jézust követte, védelmezője volt a keresztény egyháznak, megmentője a pogányság veszedelmébe kerülő keresztény lelkeknek, szívből megbocsátó s így igazán szerető barátja embertársainak, igaz, de azért kegyes bírája alattvalóinak.

Ezen nagy lelki jóságok teszik őt dicséretessé és örökké emlékezetessé a magyar nemzet hű fiai előtt.

IX. fejezet

Szent László eltemetése, Váradra vitele és szenttéavatása

Szent László életében úgy rendelkezett, hogy őt halála után abban a váradi egyházban temessék el, amelyet ifjúkorában ő kezdett építeni s amelyben később is oly szívesen ájtatoskodott.

De július végén a rekkenő nyári hőségben a Vág vagy Nyitra völgyéből egész Nagyváradig szállítani a holtestet az akkori körülmények közt aggodalmasnak és lehetetlennek tetszett. Egyenes irányban is legalább 350 kilométer utat kellett volna a holttesttel tenniök, ez pedig akkoriban legkevesebb 14 napig tartott volna. Szent László hívei és tisztelői tehát nem akarták és nem merték uruk-királyuk holttestét a teljes felbomlás veszedelmének kitenni, hanem gyorsan elindultak vele Székesfehérvár felé, mert ezt a zsitvatövi réven átkelve elég hamar elérhették.[112]

De útközben eszükbe jutott, hogy nemsokára Kálmán is be fog vonulni Székesfehérvárra megkoronáztatása végett s attól féltek, hogy az új király haragudni fog gyűlölt nagybátyjának odatemetéséért. Pedig már csak Szent István szenttéavatásában való részvételért is megérdemelte volna Szent László itt a sírhelyet. Nem merték tehát urukat a székesfehérvári prépostság egyházába eltemetni, hanem egy kissé tovább mentek. Székesfehérvártól kissé délnyugatra, egynapi járásnyira ott állott a somogyvári monostor egyháza. Ebbe éppoly jogosan temetkezhetett Szent

László, mint atyja a szekszárdi, vagy I. András a tihanyi apátsági egyházakba, mert hiszen ezt ő alapította.

Hívei, tisztelői tehát bizonyára sok sírás és aggodalom között egyelőre a somogyvári monostor egyházában helyezték Szent László testét nyugalomra.[113]

Szent László halála után egy század múlva azt hitték, azt is hirdették, hogy a kegyes, jámbor királyt az akkori magyarok három évig rossz, szakadozott ruhákban gyászolták s ez idő alatt sem nem muzsikáltak, sem nem táncoltak az országban.[114]

Így illett volna s lehet, hogy az öregek így is tettek, de a fiatalok akkor is másként gondolkoztak. Kálmán király, amint megkoronáztatta magát, Szent László uralkodásával ellentétben mindjárt megosztotta az országot és annak harmadát öccsének, Álmosnak adta, azután elfoglalta s a magyar szent koronához csatolta Horvátországot, másfél év múlva pedig fényes lakodalmat tartott Buzillával [neve nem ismert, buzilla=szűz], Roger szicíliai fejedelem leányával és elrendelte, hogy alattvalói menyasszonya örömére mindenütt táncoljanak, mulassanak.[115]

Külföldi jámbor lelkek, a hazai pártküzdelmektől távolállók, inkább sajnálkoztak Szent László halálán. Ekkehard az egykorú aurachi apát így jegyezte fel elhunytának hírét: „László Pannonia királya irgalmas cselekedetekkel teljes életét az Úrban bevégezte." Más német és lengyel írók is kegyelettel nyilatkoznak róla.[116]

Kálmánnak tehát a váradiak szólani sem mertek Szent László végső óhajtásának teljesítéséről, mert csak elutasításban részesültek volna. Örülhettek, ha ez önfejű és saját testvérét is üldöző uralkodó kegyeletük tárgyát nem háborgatta.

Csak 1116. február 3-án, Kálmán király halála napja után lehetett szó arról, hogyan lehetne Szent László testét odahelyezni, ahová ő akarta. Kálmán fia, II. István heves, hirtelen természetű fiatalember volt ugyan, de voltak jó percei is és akkor meg lehetett őt közelíteni. Az ő idejebeli váradi püspök tehát egy alkalmas pillanatban előadta a nagyváradiak abbeli hő óhajtását, hogy Szent László tetemei az ő végső óhajtása szerint Váradra vitessenek és ott a székesegyházban a tőle kijelölt helyen tétessenek nyugalomra.

De mit szólnak ehhez a somogyvári szerzetesek? Szent Lászlóban ők is alapítójukat tisztelték. De nem csupán emiatt, hanem nemes lelkének fényes tulajdonságai, jó cselekedeteinek akkor még eleven híre miatt is áldva emlegették Szent Lászlót e szerzetesek és holttetemeit is oly tiszteletben tartották, mint aminőben Isten kiválasztott és kitüntetett embereinek maradványait illik tartani. Azt beszélték e somogyvári szerzetesek, hogy már a temetéskor csodás dolog történt. Az egyik jelenlevő azt hívén, hogy a nagy hőségben Szent László holtteste bizonyára feloszlásnak indult, hogy ő is mondjon valamit, felkiáltott, hogy a halott büdös. De amint kiejté e szót, mindjárt úgy érezte, hogy álla hátratekeredik és a vállához ragad. Megijed erre a könnyelmű ember és érezvén isten büntetését meggondolatlan, könnyelmű beszédjéért, nagy jajgatással és bánattal felkiált: „Vétkeztem Isten szent embere ellen!" – odarohan Szent László koporsójához és irgalomért esd. Erre álla visszafordult ugyan rendes helyére, de ott, ahol előbb a vállhoz volt forrva, a bőr leszakadt és a sebhely továbbra is emlékeztette mind őt, mind társait, hogy nem szabad kigúnyolni Isten szentjeit, hanem inkább tisztelni és szeretni.[117]

Innen van az, hogy a somogyvári szerzetesek 1106-iki előterjesztésükben, pedig azt egyenesen a pápának szánták és küldötték, Szent László testét tiszteletreméltónak (*corpus eius venarabile*) írják és dicsekszenek vele, hogy e kincs az ő egyházukban nyugszik.[118]

Nehéz dolog volt ennélfogva II. Istvánnak ez ügyben dönteni, mert a somogyvári benedekrendűek természetesen a maguk egyházának jogaihoz ragaszkodtak. A fiatal király tehát középkori szokás szerint Isten itéletére bízta a dolgot. Ismeretes volt a Szentírásból, hogy hajdan a frigyszekrény átadását vagy visszatartását is attól tették függővé, hogy az új szekérbe befogott borjas tehenek milyen irányban indulnak el vele. Egyebütt is megtörtént, hogy egyes szentek temetőhelyét is ilyen módon határozták meg.

II. István azt parancsolta tehát, hogy azt a koporsót, amely Szent László tetemeit rejté, tegyék egy szekérre és lássák, hogy az elébe fogott lovak maguktól merre indulnak el. Mikor a király paran-

csolatját teljesítve a koporsót díszes szekérre tették s a lovaknak az indulásra jelt adtak, ezek oly sebesen vitték Szent László tetemeit Nagyvárad felé, hogy a döntésre megjelent váradi papok s hívek alig bírták a szekeret utólérni.

Ezt tehát Isten intésének vették s így a somogyvári benedekrendűek is belenyugodtak, hogy Szent László holtteste Váradra vitessék. A nagyváradiak pedig mint valami nagy kincset örömmel és diadallal vitték székesegyházukba![119]

A nagyváradi egyházmegye papjai és hívei nagy meghatottsággal fogadták Szent Lászlónak mintegy számkivetésből végre céljához érő holttestét. Ez alkalommal igyekeztek tehát megadni neki többszörösen azt a kegyeletes tiszteletet, amelyet 1095-ben és még számos éven át a megsértett nagyravágyás és a félreértés miatt nem adhattak meg.

E meghatottsághoz csakhamar öröm is járult, mert hiszen minél jobban tiltották Kálmán király uralkodása alatt Szent László emlegetését, annál szívesebben beszélték az öregek a fiatalságnak, hogy Szent László kérésére sokszor csodás módon küldött az Isten segítséget az éhségtől, szomjúságtól vagy betegségtől kínzott magyar seregnek. Nem is lehetett tehát rossz néven venni, hogy ennek hallatára a keserves bajokban, betegségekben sinylődők most is tőle vártak segítséget és koporsójánál kerestek enyhülést, ott gyógyulásért könyörögtek. Egy szegény vak leány különösen nagy bizalommal járult Szent László sírjaihoz s ott meg is nyerte szemei világát. Kikérdeztetvén gyógyulása felől, oly okosan válaszolt, hogy a jelenlevők azt mondották, az Isten nem csupán testi, hanem lelki szemeit is megnyitotta e vaknak.[120]

Erre azután egy nemes leányt is odavittek szülei Szent László sírjához, mert hiszen már mindenféle orvosságot használtak és egy sem segített a baján. A szülők azután otthagyták a sírnál. Itt sirdogált tehát e nemes leány szemének kínzó fájdalmától gyötörve és látásának elvesztésén búsulva. Amint a szemeiből folyó könnyeket törülgette, egyszerre csak szemeiből két darab hús, mint valami aludt vérrel telt szemgolyó esett ki. Felsikoltott a leány, mert azt hitte, hogy valódi szemei hullottak ki s az odarohanó, bá-

mulattól meglepett népnek mutogatta a kezébe hullott húsgolyókat, ép szemeivel pedig kezdette csodálni, nézni az eddig nem ismert, nem látott személyeket és tárgyakat.[121]

Ezen nyilvánvalóan Szent László közbenjárására történt csodás gyógyulást természetesen meghallották a többi szenvedők, a siketek, bénák is. Gyakran jöttek tehát Szent László sírjához és tapasztalták, hogy az Isten ott jobban, hamarabb meghallgatja őket.

Nevezetes és II. István király figyelmét is megragadó, csodálatos esemény volt az, amely 1224 táján vagy kevéssel előbb Szent László sírjánál történt. Az egyik magyar vitéz atyja még Szent Lászlótól kapott jutalmul egy értékes ezüsttálat. Ezt a vitéz a szükségtől kényszerítve el akarta adni és először is saját ispánjának kínálta megvételre. Az ispán megszerette a tálat, óhajtotta is ezt megszerezni, de mint aféle fösvény, kapzsi ember, nem akart érte pénzt adni. Ráförmedt tehát a szegény vitézre, hogy e tálat tőle lopták el s így azt mint az ő régi jószágát minden pénz nélkül magának foglalta le.

A szegény vitéz kénytelen volt oltalomért a királyhoz folyamodni. Ez azonban nem nagyon örült annak, hogy egyik ispánját esetleg tolvajlásban kell elmarasztalnia s azért az igazság kikutatását ez ügyben Valter váradi püspökre bízta. Valter püspök úgy itélkezett, hogy a Szent Lászlótól ajándékozott tálat tegyék le Szent László sírjára s aki azt innen sértetlenül fel bírja venni, azé lesz. Az ispán gőgjében méltóságán alul valónak tartotta a bizonyítás elől visszalépni s azért vakmerően odalépett a sírhoz, hogy a tálat felemelje, de abban a pillanatban, mintha agyonütötték volna, elesett és félholtan fekve a kövezeten maradt. Ellenben a szegény vitéz minden baj nélkül felemelte a vitás ezüsttálat.[122]

A hatalmasokkal, erőszakoskodókkal szemben akkor roppant nehéz volt az igazság kiderítése, s azért a Szent László sírjánál történt igazságszolgáltatásnak nagy híre lőn. Mindenki, aki kétséges ügyében, főleg hatalmas úrral szemben az igazságot kereste, szeretett volna Szent László sírjához jönni és ellenfelét itt kérdőre vonni vagy pedig ártatlanságát itt igazolni, mert hiszen mindig voltak olyan emberek, akik azt tartották: *Fiat iustitia aut pereat*

mundus, azaz: Inkább vesszen a világ, de legyen igazság. Már 1134-ben itt tartottak olyan nevezetes zsinatot, illetőleg országgyűlést, amelyre az esztergomi érsek is megjelent és az oly messze eső, de különben Szent Lászlótól alapított zágrábi püspökségnek nagy perét ez egyház főtisztviselőinek esküjével itt Szent László sírjánál döntötték el.[123]

De bármennyire tisztelték és emlegették is Szent Lászlót Nagyváradon, mindez a kereszteshadjáratok után nem volt elégséges arra, hogy az ő tisztelete az egész országban, sőt Magyarországon kívül is elterjedjen. Ekkor már a keresztény népek annyira összeforrtak, hogy vallási ügyekben csak azt fogadták el érvényesnek, amit a keresztény nemzetek feje és összetartó kapcsa, a római apostoli szék megvizsgált és eldöntött. 1179-ben a III. lateráni egyetemes zsinaton egyenesen kimondották, hogy a szenttéavatás, vagyis annak kijelentése, hogy valakit Isten az ő választottai közé emelt s közbenjárását szívesen meghallgatja, az apostoli székhez tartozik.

Az 1189 óta Várad püspöki székén ülő és neve után itélve francia származású Elvin (Herluin, Helvin?) püspök[124] kiválóképen óhajtotta Szent László tiszteletének törvényes rendezését. III. Béla királyhoz fordult tehát s ez követei útján megkérte III. Coelestin pápát, hogy olyan követeket küldjön hazánkba, akik a megtartott vizsgálat után kimondhatják a döntő szót Szent László tiszteletének megengedéséről vagy megtagadásáról.

A pápa elküldött két kardinálist és ezek 1192 nyarán eljövén hazánkba, Szent Iván ünnepére, június 24-re Váradra érkeztek.

Itt vizsgálatot tartottak a pápai követek először is arra nézve, miként teljesítette Szent László a keresztény ember és a keresztény király kötelességeit? Vajjon hősies fokban gyakorolta-e Szent László a Krisztustól parancsolt cselekedeteket, kivált pedig az alázatosságot? Milyen volt a béketürése? Végül pedig azt kutatták, vajjon az ő közbenjárására történtek-e csodák?

Erre a tanúk elmondották, amit Szent László lelkének szépségéről, jóságairól hallottak. Arra nézve pedig, történtek-e sírjánál csodák? nem csupán a Szent László sírjánál régebben előfordult

rendkívüli eseményeket sorolták fel, hanem egyúttal bemutattak a kardinálisoknak egy kis gyermekeket, akinek karjaiban és lábaiban a csontok oly lágyak voltak, mint a hús, úgy hogy kezeit, lábait egyáltalában nem bírta használni. Szent László sírjánál azonban és az ő segítségül hívására a gyermek karjaiban és lábaiban a csontok megkeményedtek, megerősödtek úgy, hogy kezeit összefoghatta s lábaira állott. Nemsokára megérkezett egy bélpoklos is, aki a nagy ünnepek hírére a Szent László közbenjárásában bízva, Várad felé igyekezett és Szent László érdemeiért rettenetes, gyógyíthatatlan betegségétől csakugyan megszabadult.

De még fényesebb bizonyságot tett Szent László életszentségéről az a csillag, amely 1192. június 27-én, a Szent Iván ünnepét követő szombati napon déli 12 órakor a váradi székesegyház felett megjelent s úgy ragyogott, hogy a székesegyházzal szemben álló sokaság két óra hosszáig szemlélhette és csodálhatta. Ennek láttára maguk a pápai követek is felkiáltottak: Valóban nagy érdemei vannak Szent Lászlónak, hogy az Isten mindnyájunk láttára ilyen nagy bizonyságot tesz mellette.[125]

Elrendelték tehát Szent László tetemeinek felemelését. Felbontották a régi sírt és az egyház közepén az egyik oszlop mellé új oltárt raktak. Erre tettek, egyelőre bizonyára csak fából, olyan koporsót, amelynek egyik lapja felnyitható volt. Ebbe azután a kegyes szent királynak ékes szövetekbe, szép, piros kamukalepedőbe takart csontjait szépen elhelyezték s így mindenkinek tiszteletére kiállították. Mivel, mint említők, a koporsó fedőlapjai közül az egyik elmozdítható volt, nagy ünnepek, előkelő látogatások vagy eskütételek alkalmával Szent László ereklyéit, csontjait közelebbről is megmutatták s egyesek érinthették is. Még az is fel van jegyezve, hogy Dénesnek hívták azt a mestert, aki a szép, művészi koporsót elkészítette s ezért III. Béla királytól a maga és utódai számára szabadságot nyert.[126]

Régi magyar szokás szerint Szent László tetemeivel együtt temették el azt az ereklyéstokot tartó aranyláncot, amelyet életében e kegyes király a nyakában és azt a hosszúkás zafirkővel ékített aranygyűrt, amelyet ujján hordott. Koporsóján kívül, de a

sír mellett vagy az egyház sekrestyéjében őrizték azt a nagy, kétélű csatabárdot, amellyel a pogányt űzte s azt az ezüstkürtöt, amelylyel vitézeit csatára hívta.[127]

A szenttéavatás után még többen és még buzgóbban könyörögtek az ő, immár oltárra helyezett koporsójánál és az ő érdemeiért meghallgatást nyertek. Ezen esetek közül csak az 1200. május 28-án, épen pünkösd ünnepén történt csoda van följegyezve. Míg a kanonokok reggel hat óra tájban a székesegyházban a zsolozsmát végezték, egy szerencsétlen asszony, akinek kezei és karjai a melléhez voltak nőve, Szent László koporsója előtt imádkozott és hirtelen megszabadult karjainak, kezeinek lekötöttségétől.[128]

A végtelenül bölcs és igazságos Isten tehát a kellő időben mégis csak felmagasztalta már itt e földön az ő hű vitézét és elnémította ellenségeit.

X. fejezet

Szent László ereklyéinek története

Ami jámbor, békés emberek kegyeletének tárgya, azt a gonosz, békételen emberek mindig megsemmisíteni igyekeznek. Ezt látjuk Szent László ereklyéinek borzasztó viszontagságaiból is.

1241-ben, a rettenetes tatártámadás idején a tatárok közeledtére Nagyvárad akkori püspöke, Osli [Osl nembeli] Benedek Szent László koporsóját ereklyéivel együtt elvitte szülőföldjére, Dunántúlra s ott egyik várban rejtette el. Jól is tette, mert a tatárok lerombolván Várad falait, azt bevették, a székesegyházat meggyalázták, kirabolták és felégették.[129] A püspök gondoskodásából azonban Szent László ereklyéi megmenekültek.

A tatárság vad árja 1242-ben visszavonult, a nagyváradi székesegyház helyreállíttatott és Szent László ereklyéi újra az oltárra kerültek, de már nem egy darabban.

A középkorban azon városokban, amelyek nem tudták megszerezni valamelyik szentnek összes ereklyéit, hanem csupán egyes részeit, az volt szokásban, hogy ezen részt az ereklye eredeti alakjához hasonló ezüst- vagy legalább is bronztokokba, ereklyetartókba foglalták. Így keletkeztek a fej-, kéz-, kar- és lábalakú ereklyetartók. Ezek segítségével az ereklyéket meg is csókolhatták. Főleg pedig azért készítették ezeket, mert szerették az ereklyéket ünnepies körmenetekben körülhordozni s e nagyobb tisztelетnyilvánítással az illető szentnek hathatósabb közbenjárásáért könyörögni.

A váradiak is azt óhajtották, hogy Szent László ereklyéje körmeneteiken is velük legyen s ha nem az egész test, legalább annak főrésze. Evégből Szent László hagyományos alakjához lehetőleg hasonló mellszobrot készítettek és abba beletették Szent László fejének csontjait. Ezenkívül készítettek két hosszúkás emberi kart és kezet ábrázoló tokot is és ezekbe tették a kar- és kézcsontokat.[130]

Így azután maga az oltár is, a melyen Szent László ereklyéit őrizték, sokkal díszesebb és meghatóbb lőn. Úgy tetszett a híveknek, mintha a kegyes király az oltárról rájuk tekintene és két hatalmas karjával védelmezné őket. 1273-ban már nem Szent László koporsójára, hanem a fejére teszik rá kezüket a váradi egyház legrégibb, leghívebb jobbágyai (uradalmi tisztviselői) és úgy esküsznek meg, hogy csak az igazságot mondják.[131] 1345. február elején is úgy látták, úgy tudták egyes jámbor emberek, hogy addig, míg a székelyek és magyarok Laczkfy András vezérlete alatt a tatárok ellen küzdöttek, Szent László feje három napig nem volt található a székesegyházban, hanem a székely-magyar vitézeket segítette a tatárok megverésében és harmadnap múlva a székesegyház sekrestyéjében talált rá újra az ő fejére az egyház helyettesőre s e fej akkor egészen át volt izzadva, mintha valami rettenetes, nehéz küzdelemből érkezett volna vissza.[132]

Szent László érdemeiben való bizalom hozta Váradra 1403-ban, július havában Magyarország tiszántúli és erdélyi részének főpapjait és főurait. Itt Szent László sírjánál, Szent László fejére tett esküvel szövetkeztek, hogy a magyar nemzet védelmét és királyi kötelességeit elhanyagoló Zsigmond elűzése ugyan nem sikerült, de erős szövetségük miatt Zsigmond se merte őket bántani és így a kölcsönös vérontás abbamaradt, tehát a Szent László fejére tett eskü nem ment kárba.[133]

Mint ebből is látjuk, ez időtájt tetőpontját érte el Szent László ereklyéinek tisztelete. Most már nem csupán a székesegyházban, hanem a székesegyházon kívül is figyelmeztették az odazarándoklókat, hogy itt Szent László ereklyéit őrzik. 1370-ben a székesegyház homlokzatára állította Futaki Demeter váradi püspök Szent

László álló szobrát. Utóda, Zudar János ezzel meg nem elégedve, a híres kolozsvári ötvösművészek: Kolozsvári Márton és György által elkészíttette és 1390-ben a székesegyház elé felállíttatta Szent Lászlónak aranyozott, messze ragyogó lovasszobrát.[134]

Növelte e rajongó tiszteletet az a csodálatos esemény, amely 1404-ben vagy 1405-ben Szent László fej- és kézereklyéivel történt.

Mikor az istentisztelet bevégződött, a váradi őrkanonok rendelkezése szerint az ezüst ereklyetartókat a székesegyház többi kincseivel, a kelyhekkel, keresztekkel, miseruhákkal, könyvekkel, képekkel együtt bevitték nagyobb biztosság okáért a székesegyház egyik, keleti tornya alatt levő erős, bolthajtásos sekrestyébe. Egy alkalommal az egyik őrnek vigyázatlansága és lustasága miatt e kincsőrző helyiségben eltávozásakor és a helyiség bezárásakor a gyertya égve maradt. Ez tövig égvén, előbb a közelébe eső miseruhákat, azután a fatáblákra festett képeket meggyújtotta. Lett ebből azután oly szörnyű, erős tűz, hogy még a kelyheket és ereklyetartókat is megolvasztotta, de különös csodaképen Szent László csontjai el nem hamvadtak.[135] Ennek megbámulására 1406. október havában maga Zsigmond király is Váradra jött és az itt látottaktól, hallottaktól úgy meg volt hatva, hogy maga is ide akart temetkezni első neje, Mária királyné [királynő] mellé Szent László oltalma alá s ennek jeléül mind a püspökséget, mind a káptalant meggazdagítá, azt óhajtván, hogy az istentisztelet itt még fényesebb, még gyakoribb legyen.[136]

Így azután a püspök és káptalan annál inkábbköteleseknek érezték magukat, hogy a tűztől okozott károkat helyrepótolják s először Szent László fej- és karcsontjainak új ereklyetartókat készíttessenek.

Ez új ereklyetartók közül az egyik Isten különös gondviseléséből napjainkig fennmaradt, de eddig nagy zavarban voltak íróink, nem tudván helyesen meghatározni, hol és milyen minta után készült? Szent Lászlónak fejereklyetartója ez s látható rajta a mellen Magyarország Zsigmondkori címere két keresztbe fektetett bárdra helyezve.

E bárdokból és azok alakjából azt következtették régebbi íróink, hogy ez ezüst ereklyetartót, illetőleg mellszobrot Bártfa városában készítették. E miatt azonban mindjárt nagy gondba is estek, honnan tudhatta a bártfai ötvös oly messze távolságban Szent László hagyományos arcvonásait?

Azonban e mellszobron levő címer és Bártfa város címere csak hasonló, de nem egyenlő. A két keresztbefektetett bárd Bártfa város címerénél bent van a paizs mezejében. Szent László mellszobrán az egész címer rá van helyezve a két bárd nyelére, tehát ezek a paizsmezőn kívül állanak. Bártfa város címerében Magyarország címeréből csak a pólyák fordulnak elő, Szent László ezüst mellszobrán a kettőskereszt is ott van, igaz, hogy külön paizsokban a nagyobb paizs mellett jobbról és balról. De ami fő és döntő e dologban, az, hogy Bártfa városa a kétbárdos címert csak 1453-ban kapta s egész addig más címert használt.[137] A Szent László ezüstmellszobrán levő s 1400–05. években készült címer tehát nem lehet Bártfa város címere s így e szobor nem is ott készült.

De nincs is szükség a bárdos címer miatt oly messze kalandozni, hiszen Nagyvárad város címere is századokon át mindig a bárd volt s a főjel benne most is az. (Angyal az oroszlán kezébe bárdot ad.) Tehát a bárdok alkalmazása épen nem Várad ellen, hanem Várad mellett bizonyít. Azt bizonyítja, hogy Szent László ezüst mellszobra nagyváradi ötvösművész munkája és kettős, keresztbefektetett bárdon azért nyugszik Magyarország címere, azért van a két paizs a kettőskereszttel mellette, mert két testület, a püspökség és káptalan járult hozzá e szobor készítésének költségeihez. Így érthető meg az is, hogy e mellszobron Szent László arca miért oly merev nézésű, szinte fenyegető és távolba tekintő. Az az ötvös ugyanis, aki 1403–7 közt e mellszobrot készítette, elégvén a régi ereklyetartó, mintául mást nem vehetett, mint az 1390-ben felállított aranyos lovasszobrot. Már pedig mind a leírásokból, mind a régi rajzokból tudjuk, hogy Kolozsvári Márton és György művészek e lovasszobron úgy igyekeztek Szent Lászlót megörökíteni, mint aki a kelet felől betörő kunok ellen a magyar nemzetet védelmezi. Azért tartott kezében fenyegető bárdot, azért

nézett mereven és fürkészőleg előre.[138] Lehet, hogy a kolozsvári művészek a lovasszobor alkotása előtt végignézték a régi könyveket, továbbá akkor még feltalálható volt Szent László egyik-másik pecsétje s azon láthatók voltak, bár gyarló vésettel az ő főbb vonásai, de az egész fejnek és mellnek tartását s a szemek irányítását az határozta meg, hogy az alkotó művész Szent Lászlót Magyarország védelmezőjeként akarta feltüntetni.

Ennélfogva az az ezüst mellszobor, amelybe 1406 táján szent László koponyacsontját újra elhelyezték, az 1390-ben felállított aranyos lovasszobor után készült s így kettős szempontból nevezetes emléke Szent László tiszteletének.

Már az új mellszoborban őrizték Szent László koponyacsontjait, midőn a híres lengyel király, Jagello, I. Ulászló védőszentjének tiszteletére Nagyváradra zarándokolt. Mint alább részletesen előadjuk, 1412-ben történt ez s annyira meghatotta a lengyel királyt, hogy Szent László feje csontjából elkért egy kis darabot s ennek kedvéért ő is csinálhatott fejalakú ereklyetartót saját udvari kápolnája részére.[139]

Nagyváradon az új ereklyetartókat is nagyobb biztosság okáért a váradi székesegyház keleti részén, a sanctuarium (szentély) mellett levő tornyok egyike alá épített sekrestyében helyezték el és csak ünnepek alkalmával tették az oltárra vagy hordozták körül. Közönséges vasárnapokon vagy kis ünnepeken csak e sekrestyében levő oltárra tették azokat, hogy aki mégis ezek előtt akart imádkozni, láthassa azokat.

Így történt ez 1443. április 7-én, Feketevasárnapon is. Kitették az ereklyéket a sekrestyében levő oltárra és a helyettes őr délben, a templom bezárásakor még nem tette vissza az erkélyeket a rendes, ezek számára készített szekrénybe, mert arra számított, hogy délután a vecsernye alkalmával újra jönnek olyanok, akik Szent László fejét szemlélni s ájtatosságukat előtte végezni óhajtják. Azonban délután egy órakor e torony iszonyú recsegés, ropogás közt összeomlott.

Roppant ijedelem fogta el erre először a várban tartózkodókat, azután pedig egész Nagyvárad lakosságát. Az emberek rohantak

be a várba látni, mi történt s amint látták, hogy Szent László ereklyéi is veszedelembe jutottak, nagy jajgatással és lázas munkával hányták szét a beomlott torony köveit, hogy megtudják, mi történt a drága ereklyékkel. Már estére fordult az idő, amidőn kimondhatatlan örömükre észrevették, hogy ezeknek nem történt semmi bajuk, mert a nagy összedűléskor egy hosszú terméskő épen Szent László ereklyéi felé tolult és ezeket, felettük, mintegy bolthajtást képezve, a többi hulló kövektől megvédelmezte.[140]

1474. február 6-án az ereklyék megint veszedelemben forogtak, mert a törökök megtámadták, kirabolták és felégették Nagyvárad városát. Ámde a vár őrsége még idejében leverette a székesegyház és a paloták tetejét és így ezeket nem bírták felgyújtani s emiatt a várat se merték ostrom alá venni, hanem visszavonultak.[141] Ezután 1557-ig minden veszedelemtől mentve tisztelték Szent László ereklyéit a váradi székesegyházban.

De 1241 után nem csupán a fejét és karját foglalták ezüstbe Szent Lászlónak, hanem egyéb testrészeit is díszesebben helyezték el.

1300 után a régi váradi székesegyház már nagyon kicsi és szűk volt mind a fejlődő Nagyvárad város lakosságának, mind a tatárjárás után oly nagy számmal idezarándokló búcsúsoknak. Emiatt Báthori András váradi püspök 1330 táján kibővítette azt azáltal, hogy hozzá új, hosszas szentélyt (sanctuariumot) épített, 1342-ben pedig hozzáfogott olyan nagy, háromhajós székesegyház építéséhez, amely a régit magasságban is felülhaladta. De mivel Báthori András már 1345-ben meghalt, a bolthajtásokat ő már nem készíttethette el, hanem ezeket utóda, Futaki Demeter, Dénes volt bihari főispán fia rakatta fel. Mint említők, ő állíttatta fel az új székesegyház homlokzatára Szent István, Szent Imre és Szent László álló szobrait, de ezenkívül, 27 évig ülvén Várad püspöki székén, arról is gondoskodott, hogy ez új székesegyház közepén Szent László ereklyéinek méltó tisztelete végett új, nagyszerű oltárt emeltessék. Ez oltár márványból készült fedőlapjára külön (bizonyára fehér) márványból pompás koporsót faragtatott és abba helyezte Szent Lászlónak többi, ezüstbe nem foglalt csontjait. Az oltárt ékes oszlopok vették körül s tartották az oltár felett a díszes

mennyezetet. Ez oltár úgy volt elhelyezve, hogy körül lehetett járni és így ünnepnapokon körülötte körmenetet lehetett tartani.[142]

Ez új, díszes oltáron nyugodtak azután Szent Lászlónak külön tartókba nem foglalt ereklyéi 1565. június 22-ig.

A XV. század végén a művészlelkű, idős püspök, Kálmáncsehi Domonkos is ki akarta venni részét Szent László tiszteletének emelésében. Evégből a székesegyház mellé, azon a helyen, ahol a hagyomány szerint Szent László imádkozni szokott, díszes kápolnát építtetett, bizonyára már reneszánsz-módon Szent László tiszteletére. Hogy e kápolnában állandóan hangozzék Isten dicsérete, külön káptalant is alapított s azt Szent László sírja káptalanának nevezte el, már e névvel is kötelezvén e káptalan tagjait Szent László emlékének őrzésére. Hogy e káptalan tagjainak legyen miből megélniök, megszerezte számukra a volt váradelőhegyi Szent István-prépostság birtokait, kötelességükké tévén, hogy egyúttal e prépostság teendőit is végezzék. Evégből e káptalan négy tagja fent a Szentistván-hegyen, a volt prépostsági egyház mellett levő monostorban tartózkodott, az egyházban tartván az istentiszteletet, a monostorban pedig végezvén a hiteleshelyi teendőket. A káptalan többi tagjai pedig a várban az említett kápolnában gyűltek egybe, ott mondották el a zsolozsmát s annak befejeztével Szent László sírja körül körmenetet tartottak, hirdetve így is Isten dicsőségét és Szent László lelki nagyságát.[143]

Úgy illett, úgy kellett volna tehát, hogy Szent László tisztelete legalább is el ne fogyjon, hogy mind az, amit a művészet, az irodalom nagyot és szépet Szent László szeretetéért alkotott, megmaradjon. Ehelyett azonban jött a kétkedés hideg szele s ez elfagyasztotta a tisztelet virágait, jött a csúfolódás átkos süvöltése s ez elriasztotta a lelkeket. A XVI. századbeli hitújítók nagyon haragudtak Szent Lászlóra, mert az ő tisztelete nagyon sok embert visszatartott az ő tételeik elfogadásától. Azért károgta már 1449-ben Szkárosi Horváth András:

„Várad nagy kárt tész az országnak,
mert csak zabot pallasz a nagy lónak"

azért ömlött ki szíve titkos vágya ilyen szavakban: „Oly igen féltem, az török császár meg ne nyargalná Szent László lovát, fogva ne vinné sok parázna papját, az kik kerengik szép koporsóját".[144] 1551-ben már Szent László sírjánál akarja megakadályozni Lippai Kristóf Várad lakosait vallásuk gyakorlásában.[145] 1556-ban pedig a németek gyűlölete miatt régi vallását is elhagyó tiszántúli nemesség fogja ostrom alá Nagyvárad várát. Zabergyei Mátyás püspök 1556. augusztus 12-én már az ostrom alá vett várban halt meg és 1557. június 13-án a vár védői, elfogyván teljességgel eleségük, kénytelenek voltak János Zsigmond párthíveinek átadni a várat és Szent László székesegyházát.[146]

Szent László, mint láttuk, egész életében a magyar nemzet és Magyarország egységéért, Magyarország gyarapításáért dolgozott, fáradott. 1556-ban azonban az idegenek tanítása miatt olyanok voltak a magyarok lelkei, hogy készebbek voltak elválni, darabokra hullani, mint Szent László vallását követni. Nem kellett nekik Szent László példája, nem kellett tisztelete, nem kellettek ereklyéi sem!

1557. július 17-én megérkezett Nagyváradra a sziléziai eredetű Varkucs Tamás, azelőtt I. Ferdinánd zsoldos vezére, akkor pedig János Zsigmond párthíve. Megjelent mint a nagyváradi vár új kormányzója s az odahelyezett őrség kapitánya. Ő azután előhivatta a nagyváradi székesegyház őrkanonokját és annak egyik kanonoktársát s azt parancsolta nekik, hogy adják át rögtön az ő és Somlyai Báthori András megbízottjainak a székesegyház kincseit.

Az így kijelölt tisztviselők azután összeírták a székesegyház összes értékesebb felszereléseit. A külső, nagy sekrestyében levő ruhák és egyéb felszerelések feljegyzése után bementek Szent László király kápolnájába és először is szemükbe ötlött Szent Lászlónak akkor ott őrzött, ezüst fejereklyetartója. Mindjárt jegyzékbe vették. Úgy találták, hogy aranyozott ezüstből van, korona meg drágakőfüzér (sertum gemmatum) van a fején, nyakáról pedig aranyláncon csüng egy kis ereklyéket tartalmazó aranytok. Felírták továbbá az aranyozott ezüstből készült kézmutatókat. Egyikről azt írták, hogy a Szent Lászlóé s ennek ujjain négy aranygyűrű látha-

tó. A gyűrűkben egy zafir s két smaragd drágakő volt foglalva. A másik kézmutatóról ők azt tartották, hogy az Szent Istváné és ennek hüvelykujján smaragdköves aranygyűrűt találtak.

Külön őriztek itt egy hosszúkás zafirkővel ékített aranygyűrűt s azt jegyezték fel róla, hogy ezt használta Szent László. Volt ezek mellett még két ezüst gyertyatartó, két ezüstámpolna s két ezüstcsengettyű.

A belső sekrestyében többek közt felírták azt a kétélű, nagy bárdot, amelyről azt tartották, hogy valaha Szent László azzal küzdött.[147]

Ezután megkezdődött Szent László ereklyéinek vándorlása. Az így összeírt arany-ezüsttárgyak Gyulafehérvárra, a fejedelem kincstárába kerültek.

Az oszlopokkal körülvett díszes oltáron s márványkoporsóban elhelyezett maradványokra még szomorúbb sors várt.

Az erdélyi fejedelemség megalakulása (1556) után e fejedelemségben is nagy hatalomra tettek szert a magukat reformátusoknak nevező, másoktól kálvinistáknak hívott keresztények. Ezek akkor még tele lévén a kezdők rajongásával és az első támadók türelmetlenségével, nem elégedtek meg tételeik ajánlgatásával, hanem az erőszak fegyverihez nyúltak. 1565. május havában tehát betörtek a gyulafehérvári székesegyházba, kihányták onnan a szentpétereket, lerombolták az oltárokat és kiűzték a városból a katholikus papokat. Egyik Erdélyben tartózkodó talián-olasz író, János Zsigmond fejedelem volt udvari tisztje még mentegeti a fejedelmet, hogy nem akadályozhatta meg e vad rombolást, mert hiszen akkor már Kolozsvárt volt az országgyűlésen. De hát ha a fejedelem nem örült volna e cselekedetnek, akkor nem tartotta volna meg e templomrablás főokozóit, Mihályi Csáki Mihályt, az ő kancellárját és Blandrata Györgyöt, az ő udvari orvosát.

Ez eseményből már sejthették a váradi katholikusok is, mily veszedelem közeleg feléjük.

1565. június közepén János Zsigmond seregével Nagyváradra érkezett, mert Biharmegye nyugati részén akart egyesülni az ő segítségére jövő török csapatokkal. A fejedelmet felkeresték a

váradi katholikusok, védelmet kértek tőle s figyelmeztették őt, hogy Szent László sírja veszedelemben forog. De jöttek a kálvinisták is felfegyverkezve, hogy az oltárokat összetörjék és kihányják. Gromo állítása szerint azonban a fejedelem ezt nem engedte meg, hanem ellenkezőleg, lóra ült és csapatával szétverette az őrjöngő sokaságot.

De ezután nem sokára, legalább is június 17-én János Zsigmond seregével együtt elment Váradról (június 23-án már Erdődöt vette ostrom alá). De új, kötelességtudó várkormányzóról nem gondoskodott s így 1565. június 22-én, pénteki napon mégis csak bekövetkezett a váradi katholikusokra nézve borzasztó, soha nem vélt és nem várt támadás Szent László sírja ellen. Egy csapat félrevezetett, a hitújítók vezéreitől a szentek tisztelete ellen felizgatott, fejszékkel, csákányokkal felfegyverzett ember berontott a székesegyházba, feltörte és lerombolta ott Szent Lászlónak márványkoporsóját, kihányta és szétszórta a szent királynak csontjait.

Már csak művészettörténeti szempontból is örökké sajnálandó rémtett volt ez!

De ellenállni senki sem tudott, senki sem mert. Csak pár órával később Szegedi Benedek, a Szent István-káptalan kanonokja tudott a félrelökött ereklyékből egy darabot elrejteni és utóbb Ecsedre, a katholikusok akkor egyetlen pártfogójához, Báthory Andráshoz küldeni.[148]

Kövessük már most Szent László szétszórt csontjainak nyomait.

A Szegedi Benedektől 1565. június 22-én megmentett csontot – alakjáról ítélve –, Szent László egyik combcsontjának egy részét, Báthori András 1566-ban, Szulejmán szultán újra hazánk ellen indulván, biztosság okáért elküldötte Nagyszombatba az akkor ott lakó esztergomi káptalannak megőrzés végett. A káptalan 1566. június 2-án kapta kezéhez. E káptalanban már akkor két, száműzött váradi kanonok foglalt helyet, olvasókanonok pedig a biharmegyei származású és gyermekkorát Váradon töltő Telegdi Miklós volt. Képzelhető, hogy e férfiak mily szomorúsággal és

mily meghatottsággal fogadták Szent Lászlónak ezen ereklyéjét, sírja feldúlásának keserves bizonyítékát. Valamelyik volt váradi kanonok vagy talán maga Telegdi Miklós erős hártyára mindjárt fel is jegyezte az ereklye hozzájuk jutásának történetét.

Az esztergomi káptalan Nagyszombatban őrizte azután ez ereklyét s hogy szemlélhető, egyes ünnepnapokon oltárra tehető legyen, külön ereklyemutatót készíttetett számára. 1820-ban végre visszaköltözhetett a káptalan Esztergomba, idehozta a székesegyház kincsei közt Szent László ezen ereklyéjét is s azóta ott őrzi hűségesen.[149]

Szent László jobbkarjának alsórésze Zágrábbá jutott. 1443-ban, mint említők, Szent László mindkét karjának ereklyéit Váradon őrizték, azonban 1557-ben az összeírók feljegyzése szerint, pedig ezek bizonyosan a jelenlevő kanonoktól és pedig Ujlaki Máté őrkanonoktól és Bölcsi Mihálytól kérdezték meg e dolgot, az akkor ott őrzött karereklyetartók közül csak az egyik volt Szent Lászlóé, a másikban Szent István karját őrizték.[150] Mivel a középkorban az ereklyéket rendkívül nagyrabecsülték és pénzért nem, legfeljebb cserébe adták, úgy kellett történnie, hogy a zágrábi püspök, még pedig hihetőleg Szegedi Baratin Lukács (1500–1510) avégből, hogy a zágrábi püspökség alapítójának, Szent Lászlónak jelentékeny ereklyéjét a zágrábi székesegyházban is felmutathassák, elkérte az akkori váradi püspöktől Szent László egyik karját s viszonzásul felajánlotta Szent István karját.[151]

Szent László ekként Zágrábba jutott karcsontjának szemlélhetése végett Znika János zágrábi őrkanonok 1690-ben új ereklyetartót készített s ebben őrzik azt ma is.[152]

De nem csupán hazánkban szóródtak szét Szent László csontjai, hanem jutott azokból a külföldre is. Mint említők, már 1412-ben elkért a lengyel király váradi zarándoklása emlékül Szent László koponyacsontjából egy darabot s annak őrzése végett külön, fejalakú ereklyetartót készített. Ezt azután sokáig a lengyel királyi kincstárban őrizték, de mivel ott kevés tiszteletben részesült, Jagello Anna, Báthori István lengyel király neje 1584-ben a pultuszki jezsuitakollegium templomának ajándékozta, hogy ott köztiszteletre kitegyék.[153]

Szent László állkapcsának egy része s egy pár kisebb csontja Bologna városába került s azokat 1640-ben részben a bolognai székesegyházban, részben Szent Jakab egyházában őrizték. Hogyan kerültek oda, ismeretlen. De mivel tudjuk, hogy a XV–XVI. századokban sok magyar ifjú és férfi járt a bolognai egyetemre, hiszen Szondi Pál esztergomi nagyprépost még kollegiumot is alapított részükre, könnyen kitalálhatjuk, hogy ezek valamelyike vitte az erkélyeket biztos megőrzés végett Bolognába.

Nemrégiben, 1909. február havában Fraknói Vilmos jeles történettudósunk figyelmeztetésére Radnai Farkas besztercebányai püspök (de előbb a nagyváradi egyházmegye növendéke és kanonokja) fedezte fel Szent László egyik jelentékeny ereklyéjét Ragusában, az ottani székesegyház kincstárában. Szent László alsó lábszárcsontja ez. Ezüstből készült lábszáralakú ereklyetartóba van foglalva és mintegy 15 centiméter hosszú, két centiméter széles nyiláson a csont, valamint a ráírt S. Ladisl. betűk világosan láthatók.[154]

Ezek után térjünk vissza Szent László fejereklyetartójának viszontagságaihoz.

Ez, mint említők, az 1557. július 17-én összeírt, Szent Lászlótól egykor használt s addig kegyelettel őrzött ékszerekkel együtt Gyulafehérvárra, a fejedelem kincsesházába került. Meghalván Izabella királyné, könnyelmű, csélcsap fia, János Zsigmond a kincsesházból híveinek, hizelgő udvari embereinek sok mindent elajándékozott még akkor is, ha az Szent Lászlóra vonatkozott, mert a maga, háromszor változtatott vallását azzal igyekezett megerősíteni, hogy mások kegyeletének tárgyait elpusztítja. Így például tudjuk, hogy a váradi székesegyháznak Gyulafehérvárra vitt és művészi szempontból roppant értékes, filigrándíszű ezüstámpolnái a Betleni Bethlen család birtokába kerültek.[155]

Innen van, hogy Szent László zafirköves gyűrűje s ereklyéket tartó aranylánca végleg eltűnnek a történetbúvárok szemei elől. Innen van, hogy Szent László fejereklyetartóját is megcsonkították, mert a fejre helyezett ezüstkorona tíz virága közül 1600-ban már csak négy volt meg.

Végre 1597-ben a hétszeresen állhatatlan és lobbanékony Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem helyreállította az erdélyi püspökséget, kivitte, hogy a pápa kinevezte Náprágyi Demeter volt egri nagyprépostot erdélyi püspökké és elvévén a gyulafehérvári székesegyházat az unitáriusoktól, átadá azt a katholikusoknak.[156]

Ekkor azonban a 32 éven át másfelekezetűek kezén volt székesegyházat fel kellett szerelni a katholikus istentisztelethez szükséges tárgyakkal. Ennélfogva vagy Báthori Zsigmond, vagy még inkább felesége, Mária Krisztina osztrák főhercegnő a fejedelem kincsesházában még meglévő egyházi szereket, kelyheket, gyertyatartókat, ámpolnákat, miseruhákat s ezek között Szent László fejereklyetartóját is átadták a székesegyháznak, hogy ott annak sekrestyéjében őrizzék. A hiányzó felszerelést Mária Krisztina fejedelemasszony adta.[157]

Báthori Zsigmond, mint tudjuk, átjátszván a fejedelemséget unokatestvére, Báthori András kardinális kezére, eltávozott Erdélyből. Náprágyi Demeter püspök Báthori Andrástól még nagyobb védelmet és pártfogást remélt, mint az állhatatlan Zsigmondtól és azért Erdélyben maradt. De Báthori Andrást 1599 októberben oly hirtelen meglepte Mihály havaselvi vajda, 1599. október 28-án pedig annyira megverte, hogy fejedelemségét és életét vesztette. A rettentő zavarban Náprágyinak nem volt ideje menekülnie s kénytelen volt Mihály vajdát üdvözölni, sőt nagyobb bajok elkerülése végett mellette a kancellári hivatalt is igazgatni.

Mihály vajda Erdéllyel sem elégedvén meg, 1600. április 27-én Moldova elfoglalására indult s jóideig távol volt Gyulafehérvártól. Ezt az időt felhasználta Náprágyi és 1600. május 18-án összeiratta székesegyházának felszereléseit. Ezek között első helyen állott „Szent László fejetartója ezüstből az ő ereklyéivel és négy aranyos virágú ezüstkoronájával". Azután következett egy nagy, aranyozott ezüstkereszt, egy ezüstfüstölő ezüsttömjéntartójával és kanálkájával együtt, egy ezüstszenteltvíz-tartó, egy ezüsttálca a pap kézmosásához, Szent László ezüstkürtje, két aranyozott ezüstgyertyatartó és két aranyozott ezüstszarv. Megjegyzi ezek

után az összeíró: „Mindezeket a főtisztelendő püspök bizonyosabb helyre vitte el a közelgő háború veszedelme miatt".[158]

Szent László fejereklyetartóját tehát Náprágyi már 1600. május 18-án magához vette, azt vetvén okul, hogy a moldovai háború miatt biztosabb helyre kell azt vinnie.

Ez a biztosabb hely pedig Rudolf császár akkori székhelye, Prága vala. Náprágyi bizonyosan kedveskedni akart annak bemutatásával Rudolf császárnak, mert, mint ismeretes, Rudolf nagyon szerette a ritkaságokat, Szent László szobrára pedig annyira kíváncsi volt, hogy még a nagy lovasszobrot is Prágába szerette volna vitetni Nagyváradról.

Mivel Mihály vajda csak június végén jött vissza Moldovából, Náprágyinak ez idő alatt volt ideje a magához vett ezüsttárgyakat s azok között Szent László fejereklyetartóját is elszállítani. De, ha ekkor még nem merte volna ezt tenni, könnyen megtehette és meg is tette 1600. szeptember 18-ika után, mert, mint ismeretes, ekkor Mihály vajda Miriszlónál csatát vesztett és elmenekült Havaselvébe.

Az bizonyos, hogy Náprágyi már 1600 folyamán Szent László fejereklyetartóját Prágába vitte s ott, mielőtt a császárnak bemutatta volna, kijavíttatta. A koronán levő kis aranyos virágokat kiegészítette tízre s ezenfelül a maga kora izlésének megfelelőleg csináltatott a koronára még tíz nagyobb, színes, cseh üvegekkel ékített virágot. A régi koronából hiányzó drágaköveket is cseh csiszolt üvegekkel pótolták. Ezután Náprágyi bevésette a korona belső lapjára e szavakat: In honorem S. Ladislai Regis Hung. Demetrius Napragi Eppus et Cancell. Transyl. Renovavit Pragae. Anno MDC.[158]

Az így megújított ereklyetartóval azonban nem térhetett vissza Náprágyi Erdélybe, mert onnan őt mindjárt a következő 1601-ik évben Rudolf császárhoz és királyhoz való ragaszkodásáért száműzték.[159] Rudolf császár pedig, hogy őt az elvesztett püspökségért némikép kárpótolja és megélhetéséhez módot adjon, 1602-ben kinevezte őt pozsonyi prépostnak. Ennélfogva Náprágyi Pozsonyba költözött s odavitte Prágából Szent László fejereklyetartóját is.

Innen van, hogy a pozsonyi prépostsági egyház kincstárának 1605. március 15-én készült összeírásában ez is előfordul: „Továbbá Szent Lászlónak aranyozott ezüstfeje az ő királyi, tíz nagyobb és tíz kisebb virággal ékített ép és egész koronájával, külön szekrényben; továbbá egy aranyozott ezüstszarv, amelyet az említett király a háború idején használt."[160]

Más kéz azonban később a lapszélre jegyezte: „Ezeket Náprágyi Főtisztelendő elvitte."[161]

Szent László fejereklyetartóját tehát Náprágyi mintegy a magáénak tartotta s részben igaza is volt, mert ő mentette azt ki a másvallásúak kezeiből. Kineveztetvén tehát 1607. április 10-én győri püspökké, Győrbe vitte és 1619-ben meghalván, e becses ereklyét a győri székesegyháznak hagyta, bízván abban, hogy az irgalmas Isten a győri erős várat megoltalmazza a pogány vagy eretnek ellenség kezétől.

Meg is oltalmazta, de 1683-ban a győri püspök és káptalan még sem bízott eléggé a Mindenható oltalmában és Szent László közbenjárásában, hanem Telekessi Istvánra, a későbbi egri püspökre bízták, hogy Szent László fejereklyetartóját a Bécs ostromára felvonuló török hadak elől biztosabb helyre vigye. Telekessi azután a nagy ostrom idején Borostyánkő és Léka várakban rejtegette, de még ez évben Kőszegen keresztül visszatért vele Győrbe, nagy hálát adván az Istennek, hogy Szent László érdemeiért ő a városokat, falvakat égető, rabló török-tatár csapatokkal sohasem találkozott.

Nem egészen egy század múlva, 1763-ban Győr városa, mivel a június 28-án Komáromot rombadöntő földrengéstől megmenekült, fogadalmat tett, hogy azontúl minden esztendőben Szent László napján, június 27-én az ő tiszteletére s az ő fejereklyéjének körülhordozásával ünnepies körmenetet tart.[162] A XIX. században pedig Simon János akkor győri püspök, utóbb esztergomi érsek a győri székesegyház déli mellékkápolnáját eredeti szépségébe visszaállítván, hogy Szent László fejereklyéje könnyen szemlélhető legyen, 1861-ben díszes üvegszekrényt készíttetett annak őrizetére s ezt ezen mellékkápolna oltára felé elhelyeztette,

úgy hogy azóta e mellszobor méltó díszben ragyog s előtte mindenki ájtatoskodhatik.[163]

Míg ezek Győrött végbementek, Nagyvárad is felszabadult a török járom alól. Püspökei, papjai, hívei 1692 óta szorgalmasan dolgoztak, hogy felépítsék, ami ledűlt s visszaállítsák Nagyváradot régi fényébe. Mivel a régi helyen, a várban a katonai szempontok, a bécsi haditanács szűkkeblűsége miatt építeni nem lehetett, attól távolabb, a hegyek lábánál egy kissé emelkedettebb helyen új székesegyház építésébe fogtak.

Mivel 1770 táján már úgy volt, hogy az új székesegyház tető alá kerül, a váradi püspök és káptalan több előző sikertelen kérés után újra arról kezdtek gondolkozni, hogy az új székesegyházba dicső alapítójuk főereklyéjét oltárra állíthassák. Ők úgy vélekedtek, hogy Szent László fejereklyetartója tulajdonkép csak őrzés végett van Győrött s megújulván a váradi székesegyház, annak megint régi helyére kellene visszatérnie.

Ámde a győriek előbb is ellentálltak, most pedig hivatkozva 1763-iki fogadalmukra, hivatkozva a nép tiszteletére, a fejereklyetartót semmikép sem akarták visszaadni.

Hogy a váradi székesegyház ne maradjon Szent László ereklyéje nélkül, gróf Kornis Ferenc nagyváradi nagyprépost 1755-ben arra kérte gróf Zichy Ferencet, Győr akkori püspökét, adjon legalább egy kis darabot Szent László koponyacsontjából. Gróf Zichy Ferenc ezt a kérést teljesítette. Letöretett a mellszobor belsejében lévő koponyacsontnak alsórészéből mintegy másfél centiméter hosszú, egy cm. széles és 2–3 milliméter magas darabocskát és kiállította róla a hiteles bizonyítványt, hogy e darabocska Szent László feje csontjából való. Gróf Kornis Ferenc pedig már előre készíttetett, bizonyára Bécsben csiszolt üveglapokból tíz cm. hosszú, hat cm. széles, öt cm. magas, négyszegletű ereklyemutatót. Aranyozott ezüstből van ennek a talpa, gyöngyökkel és drágakövekkel ékesített ezüstpántok tartják össze az üveglapokat és szintén csiszolt üveglapokból készült, gyöngyökkel, kövekkel ékes fedő van rajta s ennélfogva az ereklyemutatóban a vörös párnácskára erősített ereklyécske minden oldalról látható és Szent László tisztelőinek csókra nyújtható.

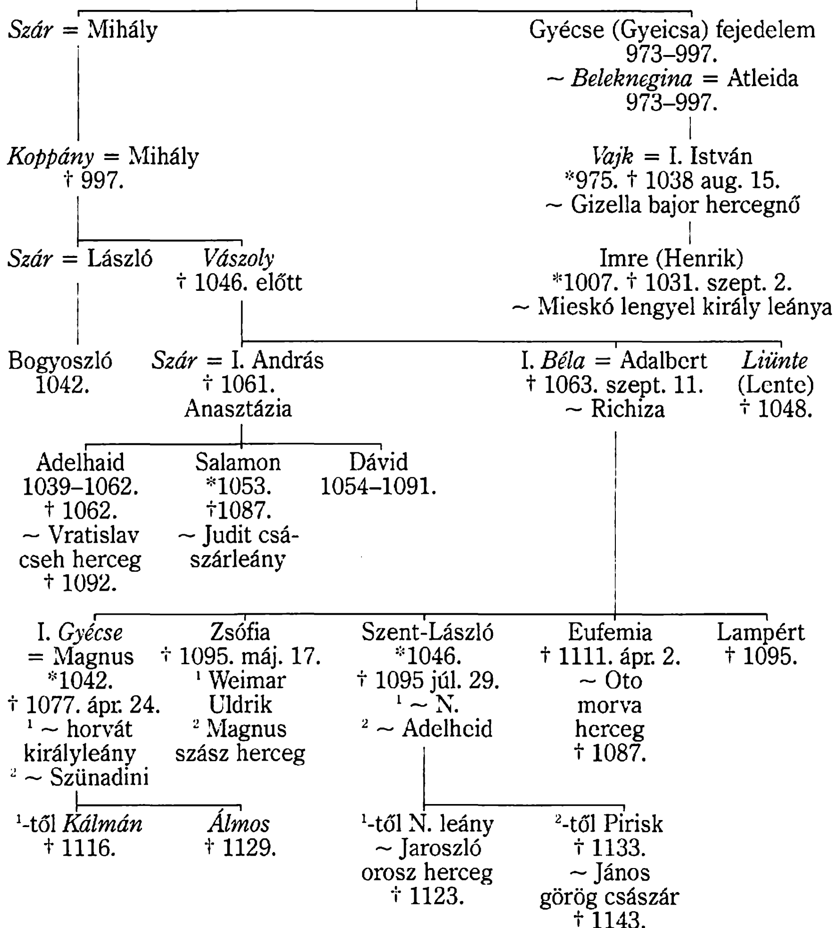
B. Patachich Ádám váradi püspök 1775. december 12-én állította ki az engedélyt, hogy Istennek dicsőségére és Szent Lászlónak, a váradi egyházmegye mennyei pártfogójának tiszteletére ezen ereklyécske az oltárra tehető és körmenetben körülhordozható legyen.[164]

A XIX. században közeledvén Szent László szenttéavatásának hétszázados évfordulója, mivel Ipolyi Arnoldnak abbeli szándéka, hogy a Szent Lászlónak Győrött lévő mellszobrához teljesen hasonlót készíttessen és így azután az eredetit a nagyváradi székesegyház részére elkérje, az ő hirtelen halála miatt nem valósult meg, Schlauch Lőrinc váradi püspök, később kardinális más módon igyekezett megvalósítani, hogy Nagyváradon a régi Szent László-ünnepségek megújuljanak. Evégből csináltatott a régihez hasonló nagyságú, de nem olyan merev tartású ezüst mellszobrot. Rátétette ennek fejére a magyar szent koronát, vállaira Szent István palástját, hogy a magyar annál nagyobb örömmel és ájtatossággal nézhessen reá. A szobor fején lévő koron felemelhető s ez alá helyeztette el az 1775-ben Szent László koponyacsontjából letört részecskét díszes kis ereklyetartójával együtt s így tételé az egészet Szent Lászlónak a váradi székesegyház kereszthajójában 1780-ban emelt oltárára.

Ezen Szent László tiszteletére készült gyönyörű ajándékkal, valamint az ő emlékezetére készült és életéből vett rajzokkal ékesített könyv kiadásával ünnepelte meg 1892-ben a váradi egyházmegye az ő újjászervezőjének és régi székesegyháza alapítójának hétszázados évfordulóját.[165]

Azóta megint örömmel járnak Szent László-ünnepén körmenetben ez egyházmegye hívei, hogy szívüket Szent László dicső példájának követésére buzdítsák.[166]

Reméljük is, hogy hiába jönnek a külső ellenségek, hiába lázítanak a belső ellenségek, Szent László király emlékezete, tisztelete élni fog, míg az emberek az igazi, nagy, Isten dicsőségért küzdő lelkeket nagyrabecsülik s míg egy hű magyar kebel dobog.

Taksony (Szakcs)
Szár = Mihály
Gyécse (Gyeicsa) fejedelem
973–997.
~ Beleknegina = Atleida
973–997.
Koppány = Mihály
† 997.
Vajk = I. István
*975. † 1038 aug. 15.
~ Gizella bajor hercegnő
Szár = László
Vászoly
† 1046. előtt
Imre (Henrik)
*1007. † 1031. szept. 2.
~ Mieskó lengyel király leánya
Bogyoszló
1042.
Szár = I. András
† 1061.
Anasztázia
I. Béla = Adalbert
† 1063. szept. 11.
~ Richiza
Liünte
(Lente)
† 1048.
Adelhaid
1039–1062.
† 1062.
~ Vratislav
cseh herceg
† 1092.
Salamon
*1053.
†1087.
~ Judit csá-
szárleány
Dávid
1054–1091.
I. Gyécse
= Magnus
*1042.
† 1077. ápr. 24.
1 ~ horvát
királyleány
2 ~ Szünadini
Zsófia
† 1095. máj. 17.
1 Weimar
Uldrik
2 Magnus
szász herceg
Szent-László
*1046.
† 1095 júl. 29.
1 ~ N.
2 ~ Adelheid
Eufemia
† 1111. ápr. 2.
~ Oto
morva
herceg
† 1087.
Lampért
† 1095.
1-től Kálmán
† 1116.
Álmos
† 1129.
1-től N. leány
~ Jaroszló
orosz herceg
† 1123.
2-től Pirisk
† 1133.
~ János
görög császár
† 1143.

Jegyzetek

[1] Szent István és Koppány rokonságára nézve az utóbbi évtizedekben nagy viták folytak le a magyar történetírók között. Lásd erre nézve következő értekezéseimet: Szent Adalbert védelme. (Katholikus Szemle. 1904. 451, 523.) Szent István anyja. I. András atyja. Új eredmények. (Turul. A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye. 1906. 97.) A Szent István anyjáról szóló tudósítások új megrostálása. (Turul. 1909. I.) Még egy szó Koppány lázadásáról. (Katholikus Szemle. 1913. 1064. l.)

[2] Karácsonyi: Szent István király élete. Budapest. Kiadja a Szent István Társulat. 1904. 98–106. ll.

[3] Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek. 1892. 123. l. Vö. Turul. VIII. (1890) 126.

[4] Ausztria története. Irta: Huber Alfonz. Átdolgozta: Baróti Lajos. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1899. I. k. 151–52.

[5] Historiae Hungaricae Fontes Domestici. Recensuit M. Florianus. (Mátyás Flórián a Magy. Tud. Akadémia tagja.) Volumen II. 1883. 152. l.

[6] Egy 1404-ben már meglevő s 1057-ről keltezett levélben I. Béla keresztény neve világosan Adalbertusnak van írva. Maga ez a levél hamisítvány ugyan, de ez a pontja a pécsi székesegyház régi halotti könyvéből van véve s így e tekintetben tanúskodása elfogadható. Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae. I. k. 394. l.

[7] Turul. A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye. XII. kötet. Budapest. 1894. 20–23. Keleti Szemle. Budapest. 1909. 179–80.

[8] Wertner i.m. 144.

[9] Hirsch: Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II. Berlin, 1862. 444–54. ll.

[10] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 159. l.

[11] Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. kiadás. I. kötet 98–104.

[12] U.o. 105–106.
[13] Migne: Patrologia Latina. CLX. 872–73.
[14] Pauler i.m. 108–13. ll.
[15] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 169.
[16] Migne: Patrologia Latina. CLX. 872–73.
[17] Karácsonyi G.: Szent László Nagyvárad alapítója. Katholikus Szemle. 1908. 50–61.
[18] Historiae Byzantinae Scriptores. LX. 607–13.
[19] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 171–73.
[20] U.o. 173–77.
[21] U.o. 188.
[22] Wertner i.m. 167.
[23] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 177.
[24] U.o. 177–8.
[25] U.o. 181.
[26] U.o. 182–86.
[27] U.o. 187.
[28] U.o. 198 és Bunyitay: A váradi káptalan legrégibb statutumai. Nagyvárad. 1886. 6., 7.
[29] Vö. Hist. Hung. Fontes Dom. II. 173.
[30] Endlicher: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli. 1849. 239. l. (Legenda s. Ladislai.)
[31] Wertner i.m. 181. Vö. Pauler i.m. I. k. 438.
[32] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 188–90.
[33] U.o. 190–92.
[34] U.o. 192.
[35] Endlicher: Monumenta Arpadiana. 238.
[36] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 190–91.
[37] Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae. I. 443.
[38] U.o. I. 445.
[39] Huber–Baróti: Ausztria története. I. 208.
[40] Karácsonyi János ily című értekezése: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XXIV. 2. sz.) 13. l.
[41] Pauler Gyula i.m. 147.

[42] Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. 13. Wertner i.m. 193.

[43] U.o. 13.

[44] Wertner i.m. 181.

[45] Hertzberg: Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reichs. 258–62.

[46] Pray György: Diatribe in dissertationem historicocriticam de s. Ladislao Hungariae rege ab Antonio Gánóczy conscriptam. Posonii. 1777. 86. Hist. Hung. Fontes Dom. 70, 120–21.

[47] Fraknói: Szent László levele a montecassinói apáthoz. (Ért. a történelmi tudományok köréből. XIX. k. 8. sz.) 3 l.

[48] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 120–21.

[49] Lásd részletesen ezen értekezésemben: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. 10–57. ll.

[50] Tkalčić: Monumenta episcopatus Zagrabiensis. I. l. l.

[51] U.o. 45. l.

[52] Karácsonyi: Szent István király élete. Budapest, 1904. 110–12.

[53] Hist. Hung. Fontes Dom. I. 64.

[54] U.o. II. 194. III. 209.

[55] U.o. II. 194–95.

[56] Karácsonyi: Szatmár város eredete. Megjelent a szatmári „Katholikus Élet" hetilap 1922 március 12. és 19-iki számaiban.

[57] Magyar nyelv, 1921. 1–14., 65–72. 1923. 69–72. Melich János értekezései.

[58] Monumenta Vaticana Hungariae. S. I. 8. B. 251, 258–59. 350.

[59] Erdélyi Múzeum. Folyóirat. 1915. 34–37.

[60] Karácsonyi: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Budapest. 1905. 65–70. Karácsonyi: A székelyek ősei és a székely-magyarok. Kolozsvár, 1924.

[61] Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 126.

[62] Podhráczky József: Szent László királynak históriája. Buda, 1836. 52–53.

[63] Pray: Diatribe. 34. Sopron megye oklevéltára. I. 199.

[64] Századok. 1915. 133–41. Karácsonyi: A magyar nemzet történeti joga. Nagyvárad, 1916. 81.

[65] Jireček: Geschichte der Serben. I. 237.

[66] Hertzberg i.m. 270.

[67] Hertzberg i.m. 272–73.

[68] Rački: Documenta historiae chroaticae. Zágráb, 1877. 154.

[69] Fraknói i.m. 3–4.

[70] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 196–7.

[71] Podhráczky: Szent László históriája. I. 78.

[72] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 197.

[73] E fejezet megírásához a főforrás volt Szent László törvényeinek 2-ik és 3-ik könyve. Ezeknek legjobb kiadása olvasható Závodszky Levente ezen művében: Szent István, Szent László és Kálmán-korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904. 166–80.

[74] Karácsonyi: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. 22–23. Tkalčić i.m. I. 1., 45. II. 1–3.

[75] Városy Gyula (később kalocsai érsek): Disquisitio historica de unione ecclesiarum Colocensis et Bachiensis. Schematismus archidioecesis Colocensis. 1885. VII–XXXVI.

[76] Vö. Karácsonyi: A honfoglalás és Erdély. Katholikus Szemle 1896. 456–83. Szent László és Erdély. Erdélyi Múzeum. 1915. 26–36. Hétvár. Értekezés. Megjelent a Pásztortűz 1923. évf.

[77] Karácsonyi: Szent László Nagyvárad alapítója. Katholikus Szemle. 1908. 50–60. Bunyitay: A váradi káptalan legrégibb statutumai. Nagyvárad, 1886. 6–7.

[78] Vö. Fejér: Codex Diplomaticus Hung. VII/2. 152, de az itt közölt „serenissimi Ladislai" helyett az eredetiben „sanctissimi Ladislai" szavak olvasható. Pauler Gyula i.m. I. 451. 1. 34. sz. jegyzete szerint. Továbbá Vágner József: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 379.

[79] Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 521. Az a IV. Béla királynak tulajdonított s 1263-ra tett levél, amely I. Béla királyt mondja ez apátság alapítójának, hamisítvány. Nincs is meg a kolosmonostori konvent levéltárában. Lásd Beke Antal: A kolosmonostori konvent levéltára. Történelmi Tár. 1889. 555. Jakab Elek se találta ott 1870-ben. Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. 1870. I. k. Ennélfogva Sörös Pongrác hamis nyomon indult el. L. A pannonhalmi szent Benedek-rend története. XII/B. 60.

[80] Fejér: Cod. Dipl. I. 486–87. A gróf Festetich-család keszthelyi levéltára. Hist. Hung. Fontes Dom. I. 68.

[81] A pannonhalmi szent Benedek-rend története. XII/B. 120.

[82] Füssy Tamás: A szent Egyedről nevezett somogyvári apátság története. Katholikus Szemle. 1902. 50–59. Baumgarten Ferenc: A saintgillesi apátság összeköttetései Magyarországgal. Századok. 1906. 389–411. A pannonhalmi szent Benedek-rend története. XII/B. 149–57.

[83] Vö. Podhráczky József: Szent László historiája. 43. Hist. Hung. Fontes Dom. II. 183–84. Vö. Monumenta Vaticana Hungariae. S. I. J. IV. 276, 481, 592.

[84] Acta Sanctorum Ungariae. Tyrnaviae, 1743. 340–41. A pannonhalmi szent Benedek-rend története. I. 590. VIII. 267.

[85] Vö. Századok. 1897. 291–97. Fejér: Cod. Dip. II. 129.

[86] Vö. Századok. 1915. 133. Hist. Hung. Fontes Dom. I. 219.

[87] Fejér: Cod. Dip. I. 469. Hodinka: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest, 1916. 201. Wertner i.m. 205. Turul. 1890. VIII. 126–29.

[88] Történelmi Szemle. 1915. 184–85.

[89] Wertner i.m. 193.

[90] Fejér: Cod. Dipl. I. 432.

[91] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 210. Moravcsik Gyula: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator-egyház. Budapest–Konstantinápoly. 1923.

[92] Huber–Baróti: Ausztria története. I. 198.

[93] Wertner i.m. 168.

[94] Karácsonyi: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. 19–22.

[95] Závodszky i.m. 157–65. Vö. Knöpfler–Kovács–Ferch: A kath. egyház története. I. 293.

[96] Fejér: Cod. Dipl. II. 13–14.

[97] U.o. 45 és Závodszky i.m. 208.

[98] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 198.

[99] Migne: Patrologia Latina. XLX. 872–73.

[100] Pauler Gyula i. m. I. 173. Hist. Hung. Fontes Dom. II. 189.

[101] Vö. Migne: Patrologia Latina. CLX. 897.

[102] Vö. Hist. Hung. Fontes Dom. II. 194. *Optimates autem non patiebentur regnum partiri.*

[103] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 200.

[104] Endlicher: Monumenta Arpadiana. 241. Régi magyar nyelvemlékek. Buda, 1838. I. k. XCIII.

[105] Hist. Hung. Fontes Dom. II. 173.
[106] U.o. 197.
[107] Migne: Patrologia Latina. CLX. 872–73.
[108] Karácsonyi: Szent István király élete. 109–112.
[109] Pray: Dissertatio de s. Ladislao 14. Podhráczky i.m. 49. Laskai Osvát: Biga salutis.
[110] Endlicher: Monumenta Arpadiana. 239.
[111] Fraknói i.m. 3–4.
[112] Endlicher: Monumenta Arpadiana. 241.
[113] Fejér: Cod. Dip. II. 43. Mátyás Flórián: Szent László és Imre királyok végnapjai. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIX. k. I. sz.) 13–16.
[114] Endlicher i.m. 241.
[115] Hist. Hung. Fontes Dom. III. 200. Rački: Documenta historiae chroaticae. 478. Pauler Gy. i.m. I. 202.
[116] Mátyás Flórián: Chronologiai megállapítások hazánk XI–XII. századi történetéhez. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XVIII. 5.) 19.
[117] Endlicher i.m. 241.
[118] Fejér: Cod. Dip. 43.
[119] Szent Lászlónak 1220 táján készült életrajza az ő halálával egykorú adatokkal csak ekként egyeztethető össze. V.ö. Endlicher i. m. 241.
[120] Endlicher i.m. 242.
[121] U.o.
[122] U.o. 243.
[123] Tkalčić: Mon. episcopatus. Zagrab. I. 1–2.
[124] Bunyitay Vince: A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883. 81–88.
[125] Pray: Dissertatio d S. Ladislao. Posonii, 1774. 7–14.
[126] Bunyitay. A váradi püspökség története. I. 83. Karácsonyi–Borovszky: Az időrendbeszedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom. 1904. 341. sz. V.ö. még u.o. 110, 111, 149, 209, 241, 247, 345, 366. sz.
[127] V.ö. Váradi káptalan magánlevéltára Fasc. XIII. nrs. 5. Történelmi Tár. 1885. évf. 774.
[128] Acta Sanctorum Ungariae. 343–44.
[129] Hist. Hung. Fontes Dom. IV. 64, 74.

[130] Bunyitay: A váradi káptalan legrégibb statumai. 82.
[131] Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 112.
[132] Hist. Hung. Fontes Dom. III. 152.
[133] Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 221.
[134] U.o. I. 188, 209–10.
[135] Fejér: Cod. Dip. X/4. 522–23. Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 222.
[136] Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 226–27.
[137] Myskovszky Viktor: Bártfa város legrégibb pecsétei és címere. Turul X. (1892.) 125–30. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. 80.
[138] Keresztury: Descriptio episcopatus Magnó-Varadinensis. II. 230. Bunyitay: A váradi püspökség története. III. 50–59.
[139] Vö. O Wladislaw Szoldrski: Swiety Wladislaw krol wegierski. Krakow. 1917. 116.
[140] Bunyitay: A váradi püspökség története. I. 265–66. III. 59.
[141] Hist. Hung. Fontes Dom. III. 198.
[142] Bunyitay: A váradi káptalan legrégibb statutumai. 8, 70–71. Podhráczky J. i. m. II. 17,42.
[143] Bunyitay: A váradi püspökség története. II. 209–10.
[144] Podhráczky J. i. m. 41–42.
[145] Századok, 1887. 399.
[146] Bunyitay: A váradi püsp. tört. I. 416, 425.
[147] A váradi káptalan magánlevéltára. Fasc. XIII. nrs 5.
[148] Karácsonyi: A váradi káptalan megrontása. Századok, 1922. (LVI.) 447–48.
[149] Podhráczky J. i. m. II. 44–49.
[150] A váradi káptalan magánlevéltára. Fasc. XIII. nrs 5.
[151] Bunyitay: A váradi püsp. tört. 155, 81. Podhráczky i.m. II. 26. Pray i.m. 45,52. Szoldrski i.m. 110.
[152] Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék. Budapest, 1869. 51. Szoldrski i.m. 116.
[153] Radnai Farkas, akkor besztercebányai püspök, most érsek úrnak 1914 jan. 12-én hozzám intézett levele.
[154] Bunyitay i.m. III. 73–74.
[155] Szeredai Antal: Series episcoporum Transilvaniae. Albae Carolinae, 1790. 214.

[156] Magyar Sion, 1863. (I.) 711–13.

[157] U.o.

[158] Ipolyi: Magyar ereklyék. 10–21. Szoldrski i.m. 118.

[159] Szeredai i.m. 215.

[160] Történelmi Tár, 1885. 774.

[161] U.o.

[162] Podhráczky i.m. II. 44–45.

[163] Szoldrski i.m. 117. Balics L.: Szent László király fejereklyéjének története. Győr, 1892.

[164] Podhráczky i.m. II, 50, 73.

[165] Ezekre nézve maga a szerző szemtanú, mert, mint nagyváradi theológiai tanár, az eseményeknél jelen volt.

A KIADÓ UTÓSZAVA

Sorozatunkban a magyar polgári történetírás legjelesebb – új kiadásban nem hozzáférhető – munkáit kívánjuk ismételt megjelentetéssel, vagy esetleg még kéziratban heverő művek publikálásával a szélesebb közönség számára megismerhetővé tenni. Azokat az írásokat, amelyeket a második világháború után nem az adott tudományterület változásának önmozgása, hanem a direkt politikai akarat iktatott ki a tudományos gondolkodásból, az egyetemi tananyagokból, a közkönyvtárakból és az érdeklődő nagyközönség látóköréből. Tudjuk, hogy a megjelentetendő írások témakörében a legtöbb esetben születtek újabb feldolgozások, de hiszünk abban, hogy a történettudományban is vannak állandó, „örök" értékű művek, melyek időszerűségét nem érinti egy-egy részletük (netán egész témakörük) későbbi, mégoly „korszerű" feldolgozásának megjelenése. A kiadó úgy gondolja, hogy a magyar történetírás utóbbi évtizedeiben túl sokáig volt hegemón helyzetben egyetlen ideológia ahhoz, hogy lemondhassunk a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeinek gondolati sokszínűségét tükröző munkákról.

* * *

Karácsonyi János 1858. december 15-én született Gyulán. Teológiai tanulmányait Budapesten a Hittudományi Karon végezte, 1882-ben szentelték pappá. A nagyváradi püspöki líceumban az egyháztörténelem és egyházjog tanára, 1904/1905-ben a Budapesti Egyetem Hittudományi Karán tanár, majd nagyváradi kanonok, 1916-tól c. püspök. 1896-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1904-től rendes tagja. A román megszállás után Nagyváradon marad, itt is hal meg 1929. január 1-én.

Történészként leginkább a magyar középkor és a katolikus egyház történetével foglalkozott – pl. *Békés vármegye története* I–III. (1896); *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* I–III. (1900–4); *A hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig* (1902); *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig* (1906); *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* (1922–1924).

* * *

A kötet eredeti megjelenése:

Karácsonyi János: *SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ÉLETE*
Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 1926.

Kötetünk érintetlenül közli az eredeti szöveget. Tehát sem az egykori helyesíráson és szóhasználaton, sem a mondatszerkesztésen nem változtattunk. Mindössze a nyilvánvaló elírásokat, nyomdahibákat javítottuk. Megtartottuk egyes nevek régies helyesírását is – ez alól egy kivételt tettünk: az eredeti szövegben a legtöbb helyen „Szent-László" szerepel, mi a kötőjelet elhagytuk.

A szerkesztő több helyen [zárójelben] a szövegbe illesztve közölte kiegészítéseit: történeti személyiségek neveit a ma használatos írásmódban, uralkodók hiányzó sorszámát vagy egyes földrajzi helyek mai nevét, modern átírásban stb. Ugyancsak szükségesnek tartotta a szerkesztő, hogy hosszabb kiegészítésekben egyes történeti személyiségekről, eseményekről fontos, de a műből hiányzó, vagy azóta pontosított adatokat közöljön – ezek lapalji jegyzetben *-gal jelölve találhatók (míg az arab számmal jelölt, a kötet végén lévő jegyzetek Karácsonyitól származnak).

Tartalom